

۱۶۹۸

АБАЈ КУНАНБАЈЕВ

С(ГАЗ)

A13

124019

М. Ф. Ахундов ядига
Азербайжан Республика
Девлат АБХАНАСЫ

Азербайжан Девлат
Нәшријаты • 1970

Нэр халгын эдэбијјатында елэ бөјүк шэхсијјэтлэр олур ки, онларын јарадычылыгы эдэби инкишаф тарихинде хүсуси мэрлэлэ тэшкил едир. Белэ шэхсијјэтлэр јени мэктаб јарадыр вэ бүтөв бир нэслин Јолуна ишыг сачырлар.

Абај Кунанбајев дэ газак эдэбијјатында нарлајан белэ гүдрэтли санэткардыр. XIX эсрин икинчи јарысында газак јазылы эдэбијјатынын башлыча наилијјатлери онун адыла баглыдыр. Абај поезијаја тэзэ жанрлар, демократик идејалар кэтирмишдир. Газак ше'рнини мүасир һэјат проблемлери илэ үзви шэкилдэ баглајан, ше'р дилнин зэнкиллэшдирэн, тэнгиди реализмин инкишафына тэкан верэн Абај олмушдур. Класик газак эдэбијјаты онун саясенде дэрин ичтимаи-сијаси вэ фэлсафи мээмун кэсб стмишдир. Бу јүксэлнш үчүн, элбэтте, Абај бир зэмннэјэ эсваланмышдыр.

Абајдан эввал Чокан Вэлиханов (1838—1865) кимн бир маарифчи јашамышдыр. О, ба'ли ичтимаи ислаһат апарылмасы фикрини ирэли сүриүш вэ зэһмэгкешлэрэ һуманист мүнасибат, гајгы кэстэрилмэсини тэлэб стмишдир. Әсарлэрини рус дилинде јазан Ч. Вэлиханов «Рус эдэби вэ елми ичтимаијјатн илэ һэртэрэфли вэ даимн элагэдэр»¹ олан илэ газак маарифчиси кимн дэ шөһрэтлэнмишди.

¹ М. И. Фетисов. Русия вэ Гүзахыстан эдэби элагэлери. М. ССРИ ГЛ Нэшријјаты. 1950, сэл. 243 (рус дилинде).

дэн кэлмэк үчүн Абај өзүнүнкүлөрдөн башга өлкөлөрдөн да күч-гүвөвт алмагы бачарырды. О, Шэрг өз Гэрбдө, өз кээгиниз жахын, жахуу, чох-чох узакларда доган сөз-жараларын нуруну бир айырүба кими чэкиб Газахыстан горпагыны агыл өз һикмэт ишыгына гэрт етмэк истэјирди. Бу ишдө онун сөјинин һэдди-һүдуду Јох иди. Кэичлијиндөн башламыш гэлэм элиндэн дүшөзгө гөдөр Абај Шэрг өз Гэрб мэдэнијјати хэзинэсинин ганысына өчөр салмагдан јорулмамашды. Сликки Абајын гэлбиниз кириб онун көңүл алэминдө сирли ишгө гөјмајан агсаггал бир эдибин дили илэ десөк: «Јахын Шэрг поезијасына, онун бүтүн кечмиш өз мүөсир мэдэнијјатиниз Абајын хусуси мүөсибэти варды. Шэргин тэсирин онун һэлэ кэичлијиндө өзүнү көстөирди. О, бүтүн араб-фарс гөһрэмандыг еносуну өз Шэргин бөјүк классикларини: Фирдөвси, Низами, Сәди, һафиз, Нэван өз Фүзулинин прижиналындан (гисмэн дө чыгатај дејилэн дилэ тэрчүмэсиндэн) билирди. һэмин вахтлар о, «эруз» өзинин, классиклардэн мэнимсэдији араб-фарс сөзлариник илк дөфө газах ше'риниз кэтирэрэк, ејин заманда, охуругу шаирлери тэглид едирди. Соирлар ичэсэнэтин дала һэјати өз мөһкөм дајагларын халг јарадычылыгында тапан Абај, Шэрг эдэбијјатындан да халг јарадычылыгы нүмунэлэрини — «Мин бир кечэ», фарс өз түрк халг пагыл өз еносларын сечди. Мазмууну пагыл етдији поемалар: «Шаһнамэ», «Лејли өз Мэчнун», «Короглу» онун сөјөсиндө газах еллариндө јайламышды.

Јахын Шэрг мэдэнијјати тарихини өјрөнөн Абај, Тэбери, Рэбузи, Рашидэддин, Бабур, Эбүлгази Баһадурхан өз башгаларын тарихэ дөир эсэрларини, һэмчинин мэнтинги, Шэрг үлэмаларын шэриндө ислам һүтугууну эвасларын билирди. Јахын Шэргин јалпыз гөдөч тарихи дејил, мүөсир мэдэнијјатинин поэтијјати дө

Абаја чох јазшы мә'лум иди. О, илк татар маарифчилә-
ринин дә әсәрләрин илә таныш иди»¹.

Бу сөzlәрин мүаллифи Мухтар Ауезов көстәрик ки.
Абај, «антик әдәбијјатла кифајәт гәдәр таныш иди». Оун
әсәрләриндә Сократ, Аркстотел, Ксенофонт кичи антик
философ вә тарихчиләрин адына рәст кәлирик.

Абај Гәрб фалсафәси илә мүнтәләм мәшгул олурмуш.
О, Спенсер, Спиноза вә Дарвинин көрүшләри илә таныш
имиш. Бајрон вә Котенин рус дилинә тәрчүмә едилмиш
әсәрләрини охујуб онларын бә'исини өз дилинә тәрчүмә
етмишдир. «Үч мушкетјор», «Наварралы Генрих», «Ахсәг
шејтан» романлары, Бөјүк Пјотр һаггында рус халг әф-
саналарини Абај шифәли јолла кенш јаймышдыр.

Абајын рус әдәбијјатына мүнасибәти даһа һәрарәт-
ли, ондан нестифадә үсуллары даһа рәикәрәик, аалдыгы
фајда даһа бөјүкдүр. Пушкин, Лермонтов, Крылов, Сал-
тыков-Шедрин, Лев Толстој, Белински, Чернышевски,
Нисарев вә дикәр һадимләрин әсәрләрини дәрин марағ-
ла охујан Абај Пушкин вә Лермонтовдан сәрбәст тәр-
чүмәләр етмишдир.

Она доғру узанан бу хәјрхәл әлләри сыхдыгча
Абај өзүнү күчлү-гүдрәтли һисс едирди. Фәгәт ватанин
өзүндә Абајла бир сәвијјәдә дуран, онула бирликдә
ләккәз, чәһил вә нитигәмчи бајларын, һиләкәр вә кишәи
чә'мүрларын, фитнәкар руһаниләрин агыр зәрбәләрини
ејни мәтанәтлә синә кәрән гәләх шаирин, дәмәк олар ки,
јох иди. Сәт вә сәнәт чәһһәсиндә Абајын һәм сыраву
дәјүшчү, һәм дә сәркәрдә киши тәклији она баһа баша
кәлирди. Тә'риф вә тәғдирә дәјиг бөјүк сәнәткар ејни
заманда тәғибә, тәһгирә, сун-гәсдә мә'руз галырды. Бу
тәзяд шаирин ән јеткән вә мәһсулдар дөврүндә даһа
кәскин шәкилдә тәзәһүр етсә дә, онун көкү чох дәрин

¹ Бах: Абај Кунаибәтев. Сечилмиш әсәрләрини бир
чиндәлији. М., Дөвләт Бәлиш Әдәбијјат Нәшријјаты, 1954. сәһ.
28—32 (рус дилиндә).

иди. О. Абајын ушагыг өз кэнчлик илдэриндэи мејдана чыгыб дивча шиддэтлэнмишди.

1845-чи илдэ феодал аилэсиндэ дүијаја кэлэн Абајы эн хошбэхт адам һесап едэнлэр Јэгин ки, аҗ дејилди. Онуи атасы Кунанбај Тобыкты дејилэн бөјүк өз нүфузу бир габилэнин башчысы иди. Она јүксэч рүтбэ верилмишди. О, габилэ эралисиндэ солтан иди. Нэинки чөрэк дәрди чэкэнлэр, наз-не'мэт ичиндэ доланан варлы ушагларыннын да чоху Кунанбајын оглуна һэсэд апарырды. Фэгэт Абај өзүнү һеч дэ башгаларыннын дүшүндүјү кими хошбэхт өз рияһат һисс етчирди. Кунанбајын дөрд арвады варды. Аилэдэки деди-году һэссас өз фәһми ушагы мүтэссир едирди. Абај анасыннын өз күнүдэриндэи чэкдији нэтирабы көрүр, бу сакит өз мулајим гадына ачыјырды. Атасынын нэинки аилэдэ, габилэдэ дэ сөрт өз гэддар һэрэкэтинэ шаһид олан Абајын көјрөк гэлбиндэ наразылыг, пэришанлыг артырды. О, анасы өз нэнеси илэ үлфэт бяглајыб, онлара меһр салчышды. Анасы ону нэназишлэ «Абај» — дејэ чагырырды. «Абај» сөзүнүн мәнэсы нэзакэтли, меһрибан демэкдир. Хасијјэт өз рэфтарына ујгун олан бу ајыма ушага өз рэсми адынлан даһа хош кэлирди. (Онуи эсия ады Ибраһим иди).

Кунанбај оглу Ибраһими догма јурдан ајырыб Семипалатинскдэки мэдрэсэја кендэрэндэ Јэгин ки, бу јенијетмэнин бэхтэврэлијинэ һэсэд апаранлар олмушду. Чүнки мэдрэсэдэ тәһсил алмаг һэр кэсэ мүјэссэр олмурду. Ибраһим өзү дэ бу ишэ севинмэјэ билмээди. Лакин мэдрэсэ тәлимчиндэки схоластика Ибраһими тәччи етмэди. О, мүдэррисин өз атасынын ирдэсинэ гаршы чычараг Семипалатинскдэки рус мэктебиндэ мэтһгэлэлэрэ дэ давам етмэјэ, рус дили өз эзэбијјатыны сонсуз марагла өјрэнмэјэ башлады. Ибраһимдэки нэчиб мејдлар Семипалатинск мүһитинин тәсири илэ даһа мүтэрэгги характер алды. Беш илдэн сонра Кунанбај оглуиу тәһсилдан кери гайтарыб өз тачрүбэсини она өјрэтмэк, Ибраһими габилэ башчылыгына һатырламаг нијэтине дүшэнэ

огул атанын рафтар ва снјасатина ујуша билмирди. Эп'анэви һөрмэт ва нэзакат гајдаларына бојун эјэн Ибраһим истар-истәмәз атасынын ирадәсинә табе олур, онун фаилијјатиндә ништирак едирди, лакни бу итаәтти бүтүн мәпрумијјатини дә дујурду.

Јухары тәбәгәјә мәнсуб оланларын шаирлик ва акынлыгы өзүнә пешә сечмәси нанәчиблик, алчаглыг сәјмлырды. Бу пис нәзәрдән чәкинән Ибраһим шә'рләрини ачыг-ашкар мејдана чыхара билмирди, онлары достларынын ады илә јазырды. Акын репертуарында мүнүм Јер тутан Абәј нәгмәләри Газахыстанда јазылса да, онларын әсил мұәллифини билән јох иди.

Ата үзүнә ағ олимпын гәбилә нәзәриндә күнаһ сәјылдыгыны хорән Ибраһим бу мәчбури итаәтти бөјүк фицһәсини дә јашамышды. Дүшмән гәбилә илә мүнәсибәтләри јахшылашдырмаг үчүн Ибраһим сепмәдији бир тызла сәләмәли олмуш ва бу сәһвини ағрысыны бүтүн нмрү боју чакмишди. Нәһәјәт, ата-огул арасындакы элдәлијјәт дөзүлмәз һәддә чатмыш ва ијирми сәккиз јашлы Ибраһим атасындан ајрылыб, өзүнә тәзә јурд салмышды. Онун јурду Тобыкты гәбиләсиндә бир мәдәинјјәт очагына, шә'р-сәнәт мәркәзинә, һагг-әдаләт мөканына, зүлм әлиндән гачанларын сытыначагына чеврильмишди. Ибраһим габәгчыл рус ичтиман хадимләри, бә'зи рус интилабчы демократлары илә достлуг әләгәси јарадараг онларла тез-тез көрүшүрдү. Бу көрүшләрини гаршылыглы елчи-нәзәри фајдасы чох бөјүк иди. Күндән-күнә шәһрәт ва нүфузу артан Ибраһим бир ичтиман хадим кими мәшһур олмушду. О, артыг һисс едирди ки, өзүнүн иләһамыны боғмага, бир шаир кими өз адыны кизләмәјә сһтијач јохдур. Буну кизли сахламаг бәлкә дә гәбһәтдир. О, 1886-чы илдә јаратдыгы «Јај» адлы әсәринә өт имзасыны гојду. Ибраһим анасынын она вердији ајаманы тәхәллүс сечди: Абәј!

Абәјин ичтиман хадим, шаир ва маарифчи кими шәһрәтләnmәси она раһатлыг, динчлик кәтирмәди. Онун

әлеждарлары чоһалды, һатта бә'зи доһма адамлары да она дүшмән кәһилдиләр. Үз-үзә кәлдији мүртәчеләри рүс-вәј едән Абәј оһлары бәдһи әсәрләри вәситәси илә даһи амансызчасына ғәмчыләјирды. Онуи сәтирик ғырманчы вә зәрбәсини артырдыҗа мүртәче даһрәләрини дүшмәнчилији дә дәрһнләшди вә бу дүшмәнчилик Абәја ғаршы сун-ғәсдлә нәтичәләнди. Абәја әл ғалдыранлар ичәрисиндә онуи ғардашы да киштирак едирди. Бу ғәсд бәш тутмадыҗа сһјасәтбәз чар мә'мурлары бәшҗа вәситәјә әл әтдылар — онуи иһһилябчы рус достларыны Абәјдан узаҗландырдылар вә бәјүк шаһри тәкләмәјә чәлышдылар. Абәј нә гәдәр мәтин дајанса белә ағыр мә'нәви иштираблардан шикајәт етмәјә билмирди. Күмраһи вә һикбәни шаһрини ғәлбәнини гәм, кәдәр бүрүјүрдү. Аилә вә мәишәтдә бәш вәрән мүсәбәтләр дә тарым чәкилән шаһр әсәбләринә даһи ағыр зәрбәләр вурурду. О, әввәлчә бәјүк оғлуну, сонра ориһинал вә зәриф ғәләмәли шаһр олан кичик оғлуну итирмишди. Физики вә мә'нәви чәлиәтдән сарсылан шаһр бу шәхсә фәһиәдән сонра гәддини дүзәлдә билмәјиб 1904-чү илдә кичик оғлунуи өлүмүндән ғырх күн сонра вәфәт етмишди.

■

Абәј Кунанбајсәни јарадычылығы XIX әсрии икинчи јарысында һәлә дә ғәбилә-тајфа ғурулушу системини даһи етдирән ғәзах нәјәтәнини күзкүсүдүр. Бурада мһлән нәјәтәни өзүнәмәхәус колорити рәһкәрәһк бојаларла гәчәссүм едир. Илин дорд фәслиндә Ғәзахыстан тәбиәтинин иһһикасындан бәшләмыш, кәчәриләрини мәишәтинә, тәсәррүфәтинә, мәшгәлә вә әдәтләринә, етнографһијасына, феодал тәбәгәләрини әхляҗ вә характеринә хәс олан хүсусијәтләри ајдын көрмәк мүмкүндүр. Нәһкәл вә тајфа јашаышы ғәјдаларынын чүрүк әһ'әһәләринә, феодал-патриархәл дүшүнчә тәрзинини бүтүн кобудлуғу вә мәһдуллуғунда ғаршы демократија вә маарифчилик чәһһәсиндән

көздөн ичтиман-сијаси, егик вэ естетик, эдэби-бэди мұбаризз дэ Абайын поезијасында вэ нэсриндэ өз эксини тапмышдыр. Инајат, бурада өлкэсинни вэ халгынын вургу-ну олан, ону мэдэни инајата сэслэјэн, күтлэни раһатлығы вэ азадлығы наминэ мұбаризз мејданына атылан бир чэмијјэт хадиминиши, бир мұтафэқкир-шаирин инајат јолу-ну көрүрүк. О, биринэ өјүд-нэсиһэт вериб, дикэринини бэд эмэллэринэ күлүр, бэ'зэн өз наилијјатиндэн фэрэһ-лэниб хош хэлэчэјэ үмидлэ бахыр, бэ'зэн сә'лэринини нэтичэсиз галдыгыны көрэрэк пэришан олур, гэмлэр је-јир. Шаир вэ заман, шаир вэ чэмијјэт, шаир вэ аилэ Абайын ичтиман-сијаси вэ эхлаги көрүшлэриндэ хүсуси проблемдир ки, газак эдэбијјатында бу барадэ бэһс едан-лэр олмушдур. Лакин һэмин проблемлэри Абай јарады-чылығында көрдүјүмүз јүксэк сәвијјэдэ, о ајдынлык вэ ардычыллыгла һэлл етмэк Абай мұасирлэринини һеч биринэ мұјэссэр олмаммышдыр.

Бөјүк мұтафэқкир, газак инајатынын ики мүнүм гүсу-руну даһа яшкар көстэрир вэ оилары табарыг шэкилдэ фэрглэндирирди. Буиларын бири феодај пэракэндэлијн, гэбилэлэр арасындакы эндлијјэтдир. Шаирин фикринчэ мұсибаглэрини чоху бурадан төрэјир. Иэр гэбилэ өз ма-нафејини күдүр, озкэлэрини эразиси һесабына өзүнүн бичанэјини вэ өрүш јерлэрини артырмага, хырда тајфа-ларин өзүнүн иүфуз даирэсинэ салмага чалышыр. Бу мэг-сэдлэ тајфалар арасында чакнашма салыр, тајфа баш-чыларыны алдадыр. Мэгсэдинэ чата билмэдикдэ рүтбэ саһиблэринэ, чэр мө'мурларына мұрачизэт едир, рүшвэт верир, чугуллауг едир, гоншуларына бөлитан атыр, оилар-ын чара хэјанэтдэ тэгсирлэндириф. «Парчала вэ һөкм сүр» сијасэти јүрүдэн јүксэк рүтбэли мө'мурлар, эдли-јэ органиларында отуруб өз чибини күдэн һакимлэр фео-дај пэракэндэлијиндэн, гэбилэ вэ тајфа башчыларынын бу дүшмэнчилијиндэн разы галырдылар. Абай 1890-чы илдэ јаздыгы бир ше'риндэ дејирди: «Сэчини галбли ин-санларын мэскэни олан бир өлкэдэ бэй пэһшилэнир, өлкэ

јохсуллашыр. Бураныи һакимни инфрагачииз бир јалан-
чыдыр ки, догма халг онун эли илэ сојулур. Билмэк
олмур ки, һәгигәт һарададыр, јалан һансыдыр. Һәр шеј
баш-ајагдыр. һаким өзүмүзүнкү олса да, нәфәс чәкмәјә
имкан вермир. Раисдан мұкафат алмаг үчүн о, гудурмуш
ит хими өзүмүзүнкүләрин богазындан јалышмаға һазыр-
дыр».

Бу фикри даһа башга әсәрләриндә дә инкишаф ет-
дирән мұәллиф гәбилә ағсаггаллары мәчлисини тәгигд
едәрәк 1894-чү илдә јазырды ки, «ағсаггаллар мәчлисә
јыгыланда сәмимийәттән дәннәшшәрлар, фәгәт бир-би-
риндән ајрылан хими гөншү гөншуну сатыр. Халгын ал-
ладылдыгы һамыја бәллидыр. Бәј алдыгыны керн гәј-
тармај, гәјтарса да гојун әвәзинә чәпнш верәр... һаким
варлы илэчәкишмәз, чүнки она әдаләт, һагг јох, долаи-
маг ләзимдыр. Халгыммызы сојмушлар, онун әл-голуну
елә багламышлар ки, јазыг өз ајагы алында торпагы
да һисс етмир».

1896-чы илэ анд олан бир ше'риндә Абәј бу түфеј-
лиләри «чиркаба батмыш донуз» адландырыр. О, чар
мә'мурларына јалманан бајлары нәзәрдә тутуб дејирди:
«Сүмүк үчүн әчләфләра сүләпирләр». «Чиркаба батмыш
донуз»ларын худпәсәл әләмнин ачанда Абәјин бојал-
ры хејли тундләшир. О, «донузлар» барәдә мұһакимәјә,
әтмача вә сатирик кунәјәјә ара вериб сурәтти өзүнү
данкындырыр, онун бә е'тирафыны, кимә шырманыб,
кимләри горхутмаг истәдијини гәләмә алыр. Мәсәлән,
наһијә һакиминин е'тирафы беләдир: «Дәвәләримин бе-
линдә һоркүч, атларымда јалман да галмады. Бүтүн сәр-
вәтимни рүшвәтә вериб, наһајәт, наһијә һакими оадум.
Амма дејиләнә корә куја иһијәни идарә едә билмирам:
«Сјезд јахылашыр» сөзүнү ешиданда елә биз үрәјим
үзүзүб дүшүр. Амма үзә вурмурам, јарымчан олсам да
өзүмү күлүмсәр көстәрирам. «Гәзә пачаниики кәлир, бәла
чохла араба һазырлајын», — дејән чарчынын сәсини еши-
дән кимч јенә үрәјим сыхылыр. Бүтүн старшинлары вә

Һакимлэри топлайыб һазырайык көрмэји тапшырырам». Бу чүр алчаг, јалтаг вэ горхиг адамларын һакимијјэт башына кечдијини көрэн Абайда дәрин тээсүф вэ гээзб ојанырды.

Сөзүндэ, ишиндэ јарарсыл ахмаг,
Валиин иштаһалы, ағылдан узаг —
Белэ гәһраманы бизим күнлэрин
Башчылыг сәјјир сәна, сј газах!¹

«Халг өз тәләјини өз элине алмаса мән онун дүзә-ләчәјинә инанмырам» — дејән шаир сәз дүшүнүрдү ки, сечкијәрдә күтлә фәид иштирик едиб вәтәнләрвәр, ағыллы, рус дилини јахшы билән мэдәни адамлары сечәрсә, белә адамлар эдаләтти оларлар, мә'мурлардан горхуб јалтагланмазлар. Онлар өлкәни феодал дагыныгылыгын-дан хиләс едиб бирләшдирәләр. Бирлик сөзүнү исә Абай тәкчә вәр-дөләттиң үмумилијиндә јох, «фнкир-әгидә үмумилијиндә, сә'ј вэ мөгсәд үмумилијиндә» көрүрдү.

Абайн хүсуси диггәт јетирдији икинчи мүнүм белә эәһмәткешләрлә түфәјиләр арасындакы эиддијјәттир. «Эәһмәт чакмәдән сәрвәт вхтармаг ајыбдыр!» шүарыни ирәли сүрән мүәллиф һәр кәсини фәјдалы ичтимаи ишлә мәшгул ојмасыны, мадди вэ мәнәли не'мәтләр истәһ-сәя етмәсини мәсләһәт көрүрдү. Оғурлуғун, тәибәллијин, дүшкүнлүјүн Абай јардычылыгында тәнгиди вэ инкары бурадан ирәли кәлирди. Гулдуруғ вэ чапгынчылыга һү-нәр вэ икидлик кими бәрәәт газандыранлар да бу ба-хымдан тәнгид олунурду.

Абай мәсләһәт көрүрдү ки, газаклар гоншу милләт-ләрин тасәрруфат вэ мэдәни наилијјәтини мәнимсәсин-ләр: отураг һәјәти кечиб әкинчиликлә мәшгул олсунлар, тичләрәт ирәдиши газансынлар, башга өлкәләрә кедиб-кәлсинлар, мүхтәлиф сәһәт өјрәнсинләр, с'маләтханалар

¹ Тәрчүмәси Әслян Әсламовундур.

ачсынлар. Анчаг мал-гараны чохалтмаг, ону сатыб лазым олан шејлэр алмаг үмиди газаклары тасарруфатын жалныз бир саниэсине баглајыб мөһдудлашдырыр. Көчөри һәјат шәһәр саямағ, дашдан евләр тикмәјә, санајени инкишаф етдирмәјә, мэдәни маркәзларин эмәлә кәлмәсине имкан пермәдији үчүн Абај халгы бу сәһәдә дә сә'ј көстәрмәјә чагырырды. Бунунла белә Абај мал-гараны чохалтмагын һәр шејә үстүн кәлән бир ештираса чеврилдијини, һәмни ештирасын дикәр вачиб һәјати проблемләрә үстүн калдијини көрүр вә бир пәтәндаш кими бундан гәзәбләнирди. Гәзәб сатирик күләш доғурурду: «Онларын дини-иманы да мал-гарадыр, вичданлары да мал-гара!».

Милли бирлик, мәнәфе үмумилији һаггында мулаһизәләриндә бир маарифчи кими чыхыш едән Абај, эмәк проблемине дә маарифчи козу илә бахырды. О, чәһаләтә, ивданлыга, феодал-патриархал адәтләрә, түфсүлилијә, ичтиман мунасибәтләрдәки бүтүн мүртәчә вә мөһдуд чәһәтләрә гаршы мубаризәдә маарифчи эн кәсарли сийаһ сајыр, ағлын, идракын күчүнә инаныр вә белә һесаб едирди ки, инсан дүнианын сирләрини, чәмијјәтиң инкишаф јолларыны өјрәнә биләр. Бунун үчүн дүниави емләрә, бәшәр мэдәнијјәтини өјрәнмәк лазымдыр.

«Һијлә илә јашамағ, јахуд ағлајыб јалвармағ — јашамағ дејил, күн кечирмәкдир. Әкәр ләјәгәтли јашамағ истәјирсәнсә, о вахт һәјатдә көзүачығ ол, өз гүввәнә архалан, зәһмәти сев!» шүары маарифчин тәрбијә вә тәшкилдечи гүввәсине инамдан ирәли кәлирди.

Бир маарифчи кими Абај эн чох рус мэдәнијјәтине бағлы иди, орадан нүмунә көтүрүр вә ону тәблиғ едирди. О өзүнүн поезијасында, фәлсәфи мәзмун дашыјан «Гәклијјә»синдә (нәсиһәтләриндә) рус мэдәнијјәти вә рус дилинин өјрәнилмәсини, рус халгы илә алағаларни мөһкәмләнмәсини күнүн эн вачиб мәсәләси кими галдырырды. «Гәклијјә»лариниң бириндә дејир: «Елм, билик, иччәсәнәт руслардадыр. Гүсурлардан јаха гуртармағ вә

хейра чагмаг үчүн рус мәдәнијәтини билмәк لازымдыр. Руслар һәјата ачыг көзлә баһырлар. Әкәр онларын дили и билсән, сәнин дә көзләрини ачылар, сән дә һәјаты дәрк едәрсән.

Рус мәдәнијәти вә инчәсәнәтини өјрән. Бу, јашамаг үчүн бир ачардыр. Әкәр сән һәмни ачары элә кечирсән һәјатын јүнкүлләшәр».

Абај, рус дилинә мүнәсибәтдә газахлар инчәрисиндә ики мејл олдуғуну көрүрлү. О, көрүрдү ки, бә’зи ата-аналар өз ушагларына рус дилини оип көрә өјрәдирләр ки, бу дил пәситәси илә онлар мәдәнијәт хәтинәсинә дәхил өли билсинлар. Абај белә тәшәббүсү алгышлалыр, бу мәгсәди издәјән канчлијни кәләчәјинә бөјүк үмид бәсләјирди. Бә’зи феодаллар исә өз ушагларыны оип көрә рус мәхтәбинә гојурдулар ки, бу дилн јары-јарымчыг өјрәниб өмләринә рүтбә газансынлар. Абајын инсәнәти бу иңи: «Руслардан јахшылыг етмәји, јашајын үчүн вәсаити өт намуслу эчәјинлә нечә элдә етмәји, нечә ичләмәји өјрән. Әкәр сән буна ипил өлсән, ону өт халгына да өјрәдәрсән вә халгы зүмдән горујарсан».

Ичтимлян-ејаси вә фәләсәфи әсәрләр мүүллифи олан Абајын әдәби пресиндә Шәрг вә Гәрб классикләрини хатырладан мотивләр, һикмәтли сөзләр, фикирләр аз дејилдир. Инсан дәјәгәтини онун мә’нәви-әһлини һикишафында көрән филозоф кими Абајла Низами Канчавини бағлајни телләр иардыр.

«Дәјәгәтли адамлаара көчәк әли узат. Башы бош адамә јардым етсән сән өзүнә ијән вурарсан» — дејән бир дидактик шаир кими о, Сә’дијә јахындыр.

Мүһитни ејбачәрлијини, әл-әлә шәрминш бајлар, мә’мурлар әләминни һәрчмәрчлијини атәшә тутан бир сатирик кими онун әсәрләри Гасым бәј Закирин сатираларыны да хатырладыр: «Оғруларын өһдәсиндән кәлмәк чәтин дејил. Фәгәт ярағарышлырлар вә оғруларла муттәфиг олан бајларын өһдәсиндән ким кәлсин?»

Абајын бу бәдии суады Гасым бәј Закирини:

Гардаш малы кими ортадан боләр,
Мурулар олублар огура ортаг —

мисралары илэ һәмәһәнк сәсләнир.

Ҡаһаг-гулдурлугу һүнәр, ишләмәји ар һесаб едән гуру бәјләрин лавғалығыны, «һамус» ва «ғоһағлыг» анлајишыны лага гојан М. Ф. Ахундов һејдәр бәјин тимевлығында өзләриниң эвәлки иғтисади-сијаси мовгејини итирән XIX әср Азәрбајҗан задәкәвләриниң типик сурәтини јаратмышдыр: «Мән Баназор ерманиси дејиләм ки, кәрәк күндүз ахшамадәк котан сүрәм; ја ләһбаран-лајам ки, гурд бәслијәм ва ја ләкәм ки, кәндләрдә чәрчиләк сдәм! Әрз еләдим ки, начарниң, һеҗ вахт Чаванширдән котанчы ва кумчу корүмәјиб! Мәним атам Гурбан бәј ону етмәјиб, мән ки, онун оғлу һејдәр бәјәм, мән дә етмијәчәјәм!» — дејә гүррәләһән һејдәр бәј өлмәји илэ доландан эһмәткешләрә күлсә дә, тамашачы да онун чүрүк мүһакимәсинә, бош ва мәһасыз гуруруна күлүр.

Һејдәр бәј вәзијәтиндә ва онун гаһаҗагы сәлијјәсиндә олан гаһах бәјләриниң сатирик типини Абај кеһиш епик әсәр, јахуд комедија бојалары илэ јох, афоризмләри илэ јарадырды. Онуң силсилә тәшкил едән бәдии суалларындан бири беләдир: «Будур, касыбламыш бир бәј оғлу. О, ишләмәјә утаныр, огурулуга кетмәјә әр етмир. Кәрәсан бу нәдәндир?»

Бәлкә дә бәјни охшар фикир ва мотивләрдә әдәби тәһсир тапмағ олар. Ләкин булар Абај поезијасының там орижиналлығына, онун дәрин ичтиман-фәлсәфи мәзмунуна, јүксәк естетик дәјәринә, шеһрин милләт колоритинә, шаһрин чанлы, һәјәти мүһабидәсиндән кәлән һәһнә ва јүксәк гәһәәтә, Абај јарадычылығының мүәсирлијинә хәләл қәтирмир. Әһсинә, охшар мотивләр классиқләрин тохундуғу мөвзулары Абајни һеҗә мүәсирләшдир-

дијини, мұасир фикри ифада етмәк үчүн һәмни мөвзулардан нечә орижинал индаландығыны, ејни һәјәт проблемине мұнасибәтдә таныдығы вә танымдығы мұтәрәгги мұасирләри илә онун бир мөвгедә дияндығыны кыстәрир.

Дејиләнә көрә Абаян әсарләри елә мә'нави сәриәт олуб ки, газах гызлары ону ән гијмәтли челиз кими әр епинә апарыблар. О вахт әләзмалары илдир тапылан не'мәт иди, буна көрә дә баһа иди. Јәгги ки, баһалыгына көрә јох, мәзмуи, мүндәрәчә дәјәринә көрә чох гијмәтли олдугу үчүн һәмни әләзмалары ән әләгәтли челиз һесаб едилмишдир.

Бу күн Абаян әдәби ирси мин нүсхәләрә чап олуиур, һәм дә јалныз орижиналында јох, баһа дилләрә тәрчүмәси илә. Чап нүсхәләрини гијмати дә иди чох учуздур. Гијмәтдә учузлашан, амма мәзмуи тәккилијини сахлајан һәмни әдәби ирси тәманәмини гызлары челиз кими әр епинә апармасалар дә, Абаян әсирһәтләрини, афоризм вә һикмәтли сөзләрини һафизләриндә јашадыр, күндәлик һәјәтында онлардан фәјдаланырлар. Бу бәјүк сәләткар Азәрбајчан охучуларына чохдан танышдыр. Анадан олмасынын јүз вә јүз он иллији, вә фатынын 50 иллији мұнасибәтилә дөври мәтбуатда шаһрини һәјәт-јарадычылығына дәир мәгаләләр чап олуиуиуш, әсарләриндән тәрчүмәләр едилмишдир. Көркәмли газах јазычысы Мухтар Ауезовун вә сәләфинә һәср етдији мәшһур «Абая» романынын Азәрбајчан дилинә тәрчүмәси 1954-чү илдә Азәрнәшр тәрәфиндән бурахылмышдыр. Республикамызын али мәктәпләри үчүн јазылан дәрслик вә мунтәхабатда да Абая лајигли јер ајрылмышдыр.

Абаян анадан олмасынын јүз ијирми беш иллији јубилеји гаршысында әсарләрини дилимизә тәрчүмә едиләнб Азәрбајчан Дөвләт Нәшријјаты тәрәфиндән бурахылмасы шаһрини јарадычылығы илә кениш охучу күтләләрини дәһа әтрафлы таныш олмасы үчүн имкан јарадачагдыр.

Пәнәһ Хәлилов

670521

ШЕҖРЛӘР

М. Ф. Ахундзәдә адына
Азәрбајҗан Республикасы
Әдәбият һәм Тарих Аҗаһанасы

■

Артыг заманыдыр, соју еј үрәк!
Вахты калиб-чатыб истираһәтин.
Әбади нә вардыр, сөјлә бир хәрак,
Сәнии динчлик олсун кәрәк гисмәтнн.
Бир күн дөјүнмәјиб синәмдә дурсви
Зијан дәјмәјәчәк шух афәтләрә.
Онлар дост тапарлар јенә дә, инан,
Јетәчәкләр јенә сәвдәтләрә.
Кечәләр кәзирсан козләриндә гәм
Гарә козлүләринн сорағындасан.
Мән сәнә чох јаман гәзабләнирәм
Чүнки, учурумун гырағындасан.
Нечә маһв олурсви гуру агач тәк
Јетәчәксан нә вахт агла, камала?
Горхунч бир јол илә кедирсан үрәк,
Өзүн чарә елә дүшдүјүн һала.

Сојут атәшнинн даһа, еј үрәк,
Јетәр, тәмкиннн ол, һәвсәләли ол.
Ағыллы мәсләһәт верирәм: кәрәк
Бу зијан вермасни сәнә бирчә јол.
Дүшмәнишдир баша о гыз бир кәрә
Нә үчүн үрәји дөһмүшдүр буза.

Дил тутулуб козлар дикилир Јера —
Де, булар чатырмы о көзэл гызл.
Һаким кәсилдини гәлбә мәнәббәт?
Нәгмә булагын мәнш олачаг бир күн.
Ирадә әксинә, кәл буну дәрк ет,
Өмрүн гәм ичиндә солачаг бир күн.

Сојут аташнини, еј үрәк, јетәр
Өмрү гәм-түссәдә кәл периә бада.
Өзүн диггәт елә, Јахшы сәл нәзәр
Һәр шеј кечиб-кедир гоча дүнјада.
Кечир довраһымыз билли дәхи бил.
Агырдыр, көч едир Јар-јолдаһымыз.
Далил о әввәлки чыһымыз дејил,
Артыг көчүб кедир, өтүр јашымыз.
[1] дост, јетәр, ајыл, кәл һушијар ол
Бир дүшүн кедирик һарадан-Һара.
Сәдагәт Јолудур тугдугумуз Јол,
Вүсвә ирмишәм, јетмишәм Јара.
Әввәлки һәкмүмү ермирәм әлдән;
Истәсәм чатарам кама көзәлдән.
Јенә дә оларам әввәлкилар тәк
Бинә чаваб верәр о көзәл мәләк.
Бунун нә фәјдасы, нә хејри бизә?
Далил о әввәлки вахтымыз дејил.
Гој күнәли дүшмәсини гисмәтнимизә,
Нилмуслә јашяјаг өмрү мүттәсил.
[2] сәнин ятәшини һәлә сәңмәсини,
Гој севсини јенә дә көзәләр бизи.

Е] үрәк фәләҗин чархы дөимәсин,
Арзумузча алаг гисмәтимики.

Сә]үт атәинини, Јетәр е] үрәк,
Давран е'тидләлә, әмәлли-башлы.
Нәсиб олмаҗачаг узун дө]үнимәк,
Чәкин еһтирасдан, олма тәләшли.

Дө]үнсән аһәнҗә, еһти]атла нур
Бир ли әсиркәмә әсла одуну.
Мән сәнә демирәм һеч дө]үнима, дур
Өзүн едәчәксән бир заман буу.
Чан атив кәл даһа бош һәвәсләрә,
Сәкит ол, чох да кәл алышма,]анма.
Өзүнү һеч Јорив кәл наһаг Јерә
Туфанлар өнүндә артыг да]анма.
Бош Јерә мәһә етмә, Јетәр, өзүнү
Гара көзләр сәнн охласын Јенә.
Со]уг күл әләмә көнүл көзүнү
Бир дә көзәлләрин дүшмә иһинә.
Нә үнүн бу дөһли Јолларда чанаг
Чәкәк сәнәмләрин чәфасыны биз.
Кәл артыг дүн]адә раһәтлыг таплаг,
Аһаг кечәнләрин сәфасыны биз.
Әжәр өзүмүзү аһарсаг Јүнүл
Һамынын көзүндә күлүнч оларыг.
Башгасы көзүнү чыхларар, көнүл
Бизсә бундан өтрү чәзә яларыг.
Бизсә тә'н әлә]әр һәр]ан, һәр тәрәф

Танылмаз ачыян онда һалына.
Атыр сөүшләрә оларыг һәдәф,
Көчүр күнәшимиз даглар далына.

Сојуг атәшнини вахтдыр, с) үрәк,
Итәи гисмәтләри кәтирмә јәдә.
Замандыр нисјана дөзсән кәрәк,
Унут көзәлләри атыр олса да,
Оилардан бирини һәмншәлих сеч
Тәмиз севки үчүн, мәнәббәт үчүн.
Һәјәт јолларыны тәк онула кеч
Ону, анчаг ону әзизлә һәр күн.
Дә ки, бу севкилим дүнијада тәкдир.
О заман јәгин бил, мәнәббәт артыг
Сәнә дәрјә сешинч кәтирәчәкдир,
Мәнә чан саглыгы, бир дә раһатлыг.

Овчу элиндэ бергут¹ ат чапыр бүтүн күнү
Тапачагдыр түлкүнү итидирсэ көзлэри.
Овчу шикар кээндэ јахшы дујар өзүнү,
Гачмаз нэээрлэриндэн түлкүнүн тэре нэлэри.
Јорулмаг билмэјачэк кээсэ да нечэ саат
Бүдрэмэјирсэ һәркаһи ов үчүн миндији ат.

Овчулар топланыбдыр јенэ дағын дөшүнэ,
Дөрд нала чапыр овчу, о, сел кими ахачаг.
Гушун тез көзлүјүнү чыхарыр бирдэн јенэ
Ганадланыб бу заман бергут көјэ галхачаг.
Овчунун нэээрини чэлб едэчэк сэсинэ,
«Биз јаман ашагыдан шүтүјүрүк» — дејэчэк.
Түлкү нэээрдэн итэр — дејиб о, јүксэлэчэк
Иядырым сүр'этилә дағларын зирвэсинэ.
Түлкүсэ дүшүнэчэк: «чара ахтарым бары»,
Бирдэн ачыб агзыны доначаг өз јериндэ.
Дишлэрини гычајыб бахачагдыр јухары.
Онун да һаггы вардыр бу дар этэклэриндэ.
Һанкамэ олачагдыр дурма, елэ тамаша,
Бир сыгыпчаг ахтары, түлкү гачыр даг-даша.

¹ Ов тутан гуш.

Бергут билир ки, түлкү күчлүдүр, һијләкәрдир.
Гырх дишини салачаг ишә о, бирдән-бирә.
Бергутун да досту әталәт јох, һүнәрдир
Сәккиз чајнагы вардыр, үлкүчә охшар һәрә.
О, шығыјыб булуддан јерә ганад чалачаг,
Шикарынын башынын үстүнү тез алачаг.
Будур растлашды онлар, тез кәлдиләр үз-үзә
Шәфәгләр өз нуруна гәрг едәндә сабаһы.
Пәһләванлар туташыб белә кәлир үз-үзә,
Көрүшдүләр бах белә јерин, көјүн аллаһы.
Инсанын истәјилә көрүшдүләр бу сајаг.
Өлүм-дирим вурушу... һәр јан гардан ағаппаг,
Бергут гара, түлкүнүн рәнкисә гыпгырмызы.
Бу дөјүш хатырладыр чимән шух көзәлләри —
Сулар алыр гојнуна чешмәјә кирән гызы
Һөрүкләри галдырыр гызын шүмшад әлләри
О, чавандыр, инчәдир, бәдәни гардан агдыр,
Јујунур инчә-инчә, су хошбәхт олачагдыр.
Бу дөјүш јада салыр, хатырладыр адама
Дөшәји тој кечәси дар бәј илә кәлини.
Түлкү дүшүб гүввәдән, бергут јетишир кама
Овчу! Багламаг үчүм шикара ат әлини.
Тез ол, о һијләкәрә дајанмадан зәфәр чал.
Динчәлсин гызылгушун, сән дә раһат нәфәс ал.
Адына тә'риф дејиб сөз ачачаг бөјүкләр.
«Көтүр, ал өз пәјындыр, бәсиндир тамам үч күн».
Сонра өз палагыны чырпараг сәһәр-сәһәр
Атырсан тез агзына һәмән бир чимдик түтүн.
Киләмејвә гәдәр гој дагларда түлкү олсун.

Овчуја рузи верэн бу дүңја мүлкү олсун,
Пис иш дежил көрдүјүн, өмрүн кетмэсин бада.
Овчу кими чыхырсан севкилим тэбиэтэ.
Бундан јахшы бир сэнэт јохдур фани дүңјада,
Мэн ашигэм овчудан кедэн һэр бир сөһбэтэ.
Һэр кимин итидирсэ экэр аглы, камалы
Мэним дедикләримдэн анчаг олар о һали.
Јахшы билин даркөзэ биканэјэм, чох јадам,
Дүздэ отлары сечмэз еләсинин көзләри.
Дэрин дүшүмэјәнлэр, чох сәтһи, дајаз адам
Дэрк еләјэ биләрми дедијим бу сөзләри?
Сэн, онларын фэргинэ варсан экэр дэриндэн
Гэлбиндэ јени алэм, јени дүңја јаранар.
Сөзүм эсил овчуну ојнадачаг јериндэн,
Чүнкя, онун гэлбиндэ овчулуга һэвэс вар.

1882

Кечанин гојундакы аја бәизәјир үзү.
Ачыг, кениш алнында парылты вар күмүштәк.
Кечә гаранлыгыны шура гәрг едир көзү,
Бир чүт гара көзүнә гара гашлардыр бәзәк.

Бурну јериндә, дүмдүз, ниңә, пүстәдән ниңә,
Гызылкүлдән рәик алыр сәикн додаглар сәһәр.
Көнүл јаман мәст олур чамалыны көрүнчә,
Додаглары гачдымы, агарыр ниңи дишләр.

Булаг пычылтысыдыр ширни сөзү, сөлибәти,
Күлүшләри бүлбүләи титрәк тәранәсидир.
Ипәк бојну гардан ағ, көзәллик әлмәти,
Ағ тәзә тәр бухагы сәринлијни рәмзидир.

Боју бәстә олса да јеријир әзәмәтлә,
Гаргы белли дилбәрини көзүндә ајдын сәма.
Бөлүшүб көзәллији әзәлдән тәбиәтлә,
Синәсиндә тәрпәнир ики јетишмиш алма.

Өз һүснүндән бәһс едир үрәјинин сөзләри,
Назик бармагларына һејран олур баханда.
Бирдән-бирә мәст олур думанланыр көзләри
Сачлары гара чај тәк синәсинә аханда.

Пэрвасланыб вэтэнин торпагында, дашында
Бизим шух, иичэ гызлар күлүр чичэклар кими.
Өмрүнүн баһарында өз он сэхкиз јашында
Онлары јолдан едир бир эл күлэклар кими.

Бэ'зилэри вермэјиб бүрузэ билдијини
Дујан үрэкларинин зиддинэ иш көрүрлэр.
Бэ'зилэри белэдир — билиб севилдијини
Наздан, бош лаггыртыдан, гэмээдэн тор һөрүрлэр.

Адамлар арасында кимин ки, шөһрәти вар,
Гызларын да јанында о кәсин һөрмәти вар.
Чаванлар да унудуб ары, вичданы, һәр ан
Эл чиркин эмәлләрә јетмәк үчүн атыр чан,
Тәвазәкар, вичданлы адамлар бу дијарда
Шөһрәтдән, дәбдәбәдән канардадыр, канарда.

Мәңчә эн гијмәтлидир о адам ки, эсәлдән,
Пуч шөһрәтә ујмајыб, көз чәкиб кәлһакәлдән.
Көрүб јалпыз эһмәтдә шөһрәтинин, бахтыны,
Мал-гара отармага сәрф едиб өз вахтыны.

Елми олан кэслэри хошбэхт көрдүм һајатда,
Кэлчлијимдэ бу фикри јелэ вердим һајатда.

Бөјүјэндэ бу фүрсэт элимдэн учду гуштэк,
Далыпча чумдурса да, галдым бу мејданда тэк.

Мэним наданлыгыма сәбәб химдир, дејин ким?
Охусајдым, гэмләрэ тутулмазды үрәјим.

Эи бөјүк севинчимиз ушаглардыр, ушаглар,
Билдим ки, охумагла олачаглар бэхтијар.

Көндәрдиң мэдрәсәјэ, тапсынлар орда шөһрәт,
Газансын ел ичиндэ онлар биліклә һөрмәт.

Санмајын, пәрвазланыб учмагла накам олдум,
Газахлар арасында биринчи адам олдум
Нитгимлә, дүз сөзүмлә,
Узаг көрән көзүмлә!

Мэни баша дүшән јох, чох да ки, һеј јазырам,
Һа чарә, бу дүнјадан көчмәјә дә һазырам!

1885

Еј мэним газлхларым, мэзлум, заваллы холгым!
Чод быгыла өртүлүб агзын хејли замандыр.
Сол үзүндэ пијла. Јаг, јазыг мэлдэлли халгым
На замандон бэрндир сар јанагында гандыр.
Һэгигэт һардадыр бэс, нэ үчүн күлмэјирсэн
Ону тапа билмэјир, дэрк едэ билмэјирсэн.

Көрүнүшүн пис дејил, сајын да ки, дејил аз
Алдадычыдыр үзүн нэдэн белэ һачагдыр.
Нија сөјлө дилин бэс орагдан жери галмаз,
Кэсир-төкүр һамыны, елэ бил ки, бычагдыр.
Һаким ола билмирсэн нэ үчүн өз малына.
Һэјачанлы јатырсан, дурусан һэјачанлы,
Каһ тэкаббүр, каһ гонур бир ичклик һалына
Сакитлик бахыр сэнэ арабир ганлы-ганлы.
Ловға, чылыз, бир дэ ки, алчаг төр-төкүнтүлэр
Еј халгым, сәни салмыш лан ејбэчэр бир һала.
Дүзэлмэјинэ јохдур үмидим зэррә гэдэр,
Бир һалда ки бу сајаг биканэсэн иғбала.
Һеч нэјин үстэ бирдэн гоһумлар кэлир сөзө.
Башларындан агылы јарадан јаман алыб.
Бирлик, намусла гејрэт көрүнмэјир һеч көзө,
Чөллөрдө илхылар да күнү-күндөн азалыб.

Гызгын дава-далашдыр мәнсаблэ шөһрэт үчүн
Чанаблар чәкиширләр, ачизләр јенэ дарда.
Сән бу чиркабы һәркаһ јумасан бил ки, бир күн
Өмрүн мәһв олачагдыр чыгын фыртыналарда.
Дүшәчәксән нәзәрдән, Јаман алчалачагсан,
Даим горху чәкәчәк, инкаран талачагсан.
Нечә сахит оларсан, нечә оларсан раһат
Күчүн чагмыр алмағда баибалача бир дагы.
Ирадән, дөзүмүн јох, сәнә пермајиб һәјат
Өзүндән бир күн белә азча разы олмагы.
Олса јол көстәрәнни, билирәм сән ки, варсан.
Өнү да бир агылсыз инфрәтиндә дамталварсан.

Мал-гараны горујуб фираван күн сүрүр ба],
Онуу багышлајыб, о сахлајыр јүзүнү.
Таманы чох итидир, башгасындан алыр па],
Һеч дојан кормүсэми варлыларын козүнү.
Кинли, газабли олур, эл чэкмэз тэдбириндэн
Иртышдан су ичарах кедиб кэээр шәһәри.
Сонра күнаһа батыб бөһтан јазыр бириндэн,
Разы галыб өзүндэн тэләсиқ донәр жери.
О гэдәр мишилиб ки, арыглајыб атлары,
Борч элинден вахт олур чибләри бөм-бош өдур.
Қаләк ичиндә кечир күнләри, саатлары,
Һијлә асиманында ганад ачан гуш олур.
Аллаһ белә, бу сајаг јаратмыш бир күн ону.
Сусаиларын адына ачиз , горхаг дејирләр.
Алдатмага чалышыр ба] диваны, гануу,
Бајлар белә өмр едиб јашамаг истәјирләр.
Күч онундур һәр кимин вәрса довләти, вәри.
Дөјүлсәләр дә һәлә кәлир чохунуи сәси.
Тә'гиб сләмәк үчүн намуслу адамлары
Гудуз бир ит сахлајыр гапысында һәрәси...

Өрәһмәһнш данышма.
Бош сөһбәтә алышма.
Кечән күндә әләнчә
Ахтармаға чалышма.
Заманыла тән кедән
Адам олмаг истәсэн,
Беш исеһи аягла кеч,
Беһнисә ара, сеч.
Јалан, рија, иһсензлик,
Ловғалыг вә ачы дил —
Беш дүһмәндир сана, бил.
Ағыл, зәһмәт, хош ғылыг,
Тәвәзә вә Јахшылыг —
Беш Јахын достдур сәнә.
Бәд иһләрдән кәһар дур,
Ахыры әһкәл олуր.
Јахшылыг көрсән әкәр,
Уһутыв шамү-саһәр.
Китаб охусан һәр ан,
Ахыр аһим оларсан.
Кәдәрләһмә, јада сая,
БоЈукләрдән иһрәт ая.

«Әлиидан кәлмир» демә,
Оху, јијалан елмә,
Јаныб сөнсән, бирчә кәс
Сәнә көмәк едәймәз.
Слатлар, күнләрлә Јох,
Ајлар, илләрлә оху.
Алим оларсан бир вахт,
Ели хәзинәдир ахы!
Ағылсыза вида ет,
Мүдриклар даһынча кет.
Агсаггал, бај бујуран
Сөзләри динләјиб ган.
Мин сөз данышар һәрә,
Инанма бош сөзләрә.
Ахмағын ағзына вур,
Догрунун даһында дур.
Кобуд олсалар белә
Ахмаглар, бајағылар,
Кичик бир зәрбә илә
Бир гошуну дағылар.
Сакит, тәвазәкар ол,
Будур һәјәтдә дүз јол.
Сәнилә данышана
Демә «кимдир, һәчидир?»
Јахшы гулаг вер она:
Дедији сөз һечадир?
Шәһрәтли акыңлары
Анмырыг ки, бош јерә,
Бизә мирас гојдуғу

Нурлу адина көрө.
Гиҗмәтсиздир, еҗ оглан,
Савадла агыл, инан.
Онларын дәриндиҗи
Апасыдыр билиҗи.
Бир асыллы — јүз дәли,
Будур ачы һәгигәт.
Һәр сөз-сөһбәт сәрфәли,
Асыллы олмаз, әлбәт.
Горхаглар һәгигәти
Гүтүдә илан билир.
Ғишәтдиҗи һәр гәти
Дәгүруну јлаан билир.
Надан гәлби даш олар,
Мә'нисыз сөз бош олар,
Чалыш, оху вә өҗрән,
Өҗрәннә өҗрәт дә сән.
Биликлә јашар инсан,
Биликлә ахар заман.
Биликдир гәлбә чыраг.
Талабәсиз мүәллим
Сонсуз бир дулдур анчаг.
Һеч нәдир хәҗим, папаг,
Адымын аглына бах.
Ишнини агылла тур,
Јазыгларә ярха дур.
Унутма, бу сөзләри
Дәҗиб мүдрик бабалар.
Әмәл етсән буллара,
Јөлүн угурлу олар!

КОЖЕКБАЈА¹

Өзкө Јердэн, өзкө сядэн
Сечдијин дост, севдијин дост,
Үрәјини тапшырдыгын,
Сирләрини дедијин дост
Бир күи сәни
Дар ајагда атыб гачар.
Кечәнләри унударак
Сәнин бакир сирләрини
Фаш еләјәр, Јада ачар.

Дүшмәнинлә рвстлашанда
Тә'рифләјәр ону эябат.
Дејәр: «Сәнә батан олмаз,
О бир һечдир сәнә инсбәт!»
Гызышдырар рәгибләри,
Свлышдырар рәгибләри.

Сәнра, сәнра сәни көрүб
Мәһәббатдән,
Сәдагәтдән иурачаг дән.
Анд ичәчәк: «Аллаһ өзү
Шаһиддир ки,

¹ *Кожекбај* — Абайын мүәсирри.

Сэнин үчүн чалышырам,
Сэнин үчүн эллэширам.
Кирирам хи, гылыгына
Сирлэриндэн олум акаһ.
Сонра элэ бирдэн зураг,
Бирдэн јыхаг...»

Анд нчэчэк
Өлэлэрин коруна да.
Һэгнэти тапдалајыб
Анд нчэчэк, кафэр оглу,
Аллаһа да, тапрыја да.
Сэдагэти бир дост кими
Калэр-кедар сэниэ дэ.
Һеј дэм вурар о јенэ дэ
Јолдашлыгдан, сэдагэтдэн.
Јују газар алтдан-алтдан.
Јенэ кирнб араја о,
Ғоһумлары далашдырар.
Танышлары салышдырар.
Елэ ғоһум-эграба вар:
Јахан элэ кечэн кими
Һэр тэрэфдэн төкүлүшүб
Бөр-бөркүнү јыртачаглар
тула кими!

Ејш-ишрэтлэ
Ва гејбатлэ
Кечирерлар хүнлэрини.
Одур, бахын,

Јенэ дуруб тин башында
Данышырлар хысын-хысын.
Белэсинни һеч хошуна
Кэлмээсэн сэн.

Јол көстәрсэн
Тарслик едәр, тәрсә кедәр.
Бирчә дәфә кәлмә кәссән
Ел ичиндә рүсвәј едәр.
Долу кими, Јагыш кими
Јагар сөјүш, Јагар һәдә.
Пај веранин некәридир,
Элә бахар.

Бирчә анда
Өз достуна хани чыхар.
Күсәјәндир ушагдан да,
Јаддыр она бәјүк-кичик
Һеч өзү дә билмәјир ки,
Һәдир ахы бу эдават,
дүшмәнчилики!?
Нә истәсэн әсиркәјәр,
Долдуруб дам-дашыны о.
Дејирәм ки, еһ... көрәсэн
Евинә од дүшсә бир күн
Һара сохар башыны о?!

Шәр гапымы дөјән заман
Һамыдам тез салар һәј-күј
«Салын, салын ону атдан!»
Догмаларым киләјәниб

Башлајарса деди-году:
Гаракөзлүк селәжәрәк
Бир дә көрдүи, буду, буду
Тез атылды орталыға
бизим «гочаг».

Јох, өјрәтмәк кәрәк дејил,
Пешәсидир адам санчмаг.
Ишләр бир аз дүзәләи тәм,
Һәр тәрафа әсэн күләк
Өз сәмтини тез дәјишәр.
Сәна јахын бир дост олар,
Кәһ јалманар, кәһ иришәр.
«Һамынызы гыррам» — дејә
Рәгибнии һәдәләјәр.

Күләк бир аз бәрк әсандә
О үз тутар һәмни сәмта.
Күләк кәсиб, чөксә сүкуг
Дөнүб олар бир әждаһа.
Инди белә гәһрәманлар
Јетишидирир бу замана!
Бир мәсләһәт аласаи әкәр,
О әл чакмәз даһа сәндән.
Бир сөзүнү рәдд еләсэн,
Гуртармазсаи гәзәбиндән.
Һәр бир кәсиби вар гоһуму. —
Бирдән дава, чәик гопдуму
Бах көр сәни бирчә ифәр
Ахтардымы һеч, тапдымы?
Туфан гопса, арар далда

Сакитликдә мејдан сулар.
Бах беләдир, бах беләдир
Бизим гоһум-эграбалар!
Ев-ешикдә
Нәрәси бир чәнжавәрдир,
Басыб-кәсәр, чошуб дашар.
Чәтин анда
горхусундан
агзындакы сөзү чашар!

Зөлгү кобуд,
Зарафаты шит, бајагы.
Рәгибијлә туташанда
Горхагларын ән горхагы.
Күзәшт едиб
Күрәјини
тир-тап Јерә пурмајанда
Сонра дуруб өјүнәчәк —
Елә бил ки,
Киши халис гәһрәманды.
Көрүб, анчаг көтүрмәјиб —
Јөндәмспәди, чәлимспәди,
Шөһрәтбазды, әмәлспәди.

Күч көстәрәр зәифләрә,
Разы галар өз-өзүндән:
«Габагымда дуран һаны,
Бир нәрәм ман!»
Башына бир иш кәләндә

Эл дэ вермээ эл тутана.
Жекэлэнэр,
хэкэлэнэр,
«Саг ол» демээ өз достуна.
Аварадыр — һөрмэги јох.
Һэм дэ елэ күчлү дејил,
Чакинэсэн, горхасан чох.
Бирчэ сөздэн
чыры өз кими
тез алышар.
Данышдымы, диллэндими —
Һэдди ашар!

Кобуддур нэ гэдэр десэн,
Һөчэтлэшэр, салар дава.
Қалма кэсмэк мүмкүн дејил,
Өзү јава, сөзү јава.
Сөз кээдирар орда-бурда,
Күсдүрэр дэ күсмэјани.
Дејин көрүм, белэ гоһум
Мүбариза мејданында
Неча, неча
Мүдафина едар мәин?!

Бу чэкишмэ, деди-году
На вахт битэр, јетэр сона.
Догруданмы һамы дүшүб
Бу туланын гујругуна?
Јемэк олсун, ичмэк олсун,

Гајгы нэдир, зэймэт нэдир?!
Халгын дэрди-сэринэ дэ
Онлар даим биканэдир.
Өмрүм боју,
Нэ олајды,
нэ олајды,
Бирчэ тэмиз,
садиг адам тапылајды!
Әдалэт јох һеч бириндэ,
Һэр ишләри сахтэ, боја.
Һэр бир шеји һәлл едирләр
Гаранлыгда пычылтыјла.
Тээчнүблү даһа нэ вар!
Наразыдыр даим онлар!
Баш тутдуму севдалары,
Шикајәтчи борчлу галар.
Јохдур, јохдур халга јанан,
Нэ бир тэшвиш, нэ һәјәчан!
Мәһкәмәдә удур аичаг
Бајлар илә јахын олан,
Рүшвәт верән, рүшвәт алан,
Сјезд ачыр јенә мә'мур,
Волостној да фүрсәт тапыб
Халгы сојур.
Јыгдыгындан көтүрүр пәј
Старшина, тамһкар бај.
Аичаг нечә һәјләсан да
чамааты,
Өзхошуна кәлмәз гәти

Ахы халга «сјезд»ларин
на хејри, на манфэати?
Бу бир јыгын вэзифалар
Халга дам зүлм елэјар,
Зүлм елэјар, һөкм елэјар.
Бир касыбын иши дүшсэ,
Галар һэр хүн иш сабаһа...

Јыгышарлар
куја халгын һүгугуну
горумага...

Кимэ кэрэк
дуруб бурда
Һэгигэтэ, эдалэтэ
гәһмар чыхсыг?

Хэчалэтдән
билмир онлар
хәһишчинин көзләрнә
нечэ бахсын.

Рус мә'муру
начанникин габагында
эзилр дә, бүзүлүр дә.
Һисс етмир ки, иши писдир
өзүнүн дә.

Тобыктылар нэслиндән дә
писи вармы?!
Көр һеч бирчэ хасы вармы?!
Өмүр сүрүр ишсиз-күчсүз,
Бөһтан атыр, гара Јахыр.

Бирн Јахшы долананда
Намысынын чаны чыхыр.
Ата-баба мирасыны
Совурублар күлэјэ, бах.
Онлар инди өзү дүшүб
Гурдуглары тэлајэ, бах.
Хејирхаһлар һа чалышды —
Јох, онлары бу эплэтдан
Хилас етмэк мүшкүл ишди.
Ел ичиндэ бизим тајфа
өз-өзүнү едиб рүсвај.
Өзкэлэр дэ гачыр биздэн —
Јалан ишдэн, јалан сөздэн.
Гачыр варлы, гачыр тачир:
Ахы һеч вахт гајтармырыг
Алдыгымыз пулу-борчу.
Калмэлэрдир чэкэн бурда
Јашајышын лээзэтини.
Кор вечина алырмы һеч
Касыбы ја дөвлэтлини?
Халг инанмыр һакимләрэ —
Ахы онлар сон гојмајыр
Барытыја, веркиләрэ.
Анд ичмэјин, волостнојлар,
Галбиниз тэх, руһунуз тэх,
Бошдур андлар!
Хатиримдэ јашар мэним
Кечэн күнлэр, кечэн иллэр —

О вахт печэ элбир иди,
Дилбир иди бизим еллар...
Инди иса
Гејратли аз, надан чохдур:
Бир дост кими, огул кими
Халг дәрдинэ галаи Јохдур.

1887

Ше'р сөзлэр чаһаны, ше'р бир хэзинәдир,
Исте'дадлы шаирләр сөjlәjар ше'р нәдир!
Ше'р чәваһирләрин ашиjаны демәждир,
Бахышлара шәфәгләр чиләjән дәфинәдир.

Ше'рдә артыг сөзә раст кәлмәк олмаз, аj дост!
Ше'ри гәдрбиләнләр гиjмәтдән салмаз, аj дост!
Ше'р мәсләһәт верәр, ше'р нәсиһәт верәр,
Ше'р инсаниjјәтдән әсла әjрылмаз, аj дост!

Ше'р аталар сөзү, мүгәддәс гур'анмыдыр?
Ше'р нуру түкәнмәз нурлу кәһкәшанмыдыр?
Ше'р әjәләр ким тарихләрә jазылыр,
Шаир пеjгәмбәрмидир, ән әли инсанмыдыр?!

Һәр кәс чәһд еjләjир ки, кәламы инчә олсун,
Һәр кәс чәһд еjләjир ки, мурады инчи олсун,
Күмүштәк парляjырса, гызылтәк баһалыдыр,
Ше'р кәрәк чаһанда ән үлви гөнчә олсун!

Аталар сөһбәтиндә ибрәтли сөзләр азмы?
Лахин ше'рин үмманы бу дәрjадан даjазмы?
Кечмишә баглы шаир елләрә һеч нә вермаз!
Буну гәдир сәнәткар дуjмазмы, аkläмазмы?

Кечмишда рубабыны чалаанлар аз олмајыб,
Гуру тэ'рифлэр анма тарихэ јазылмајыб,
Гијмэтсиз созлэр ки, вар һеч заман јадда галмаз,
Учуз калам сырғатак гулагдан асылмајыб.

Чох шаирлэр кечмишда чэфэкијат јазыбдыр,
Јалан-палан сөzlэрэ алам гулаг асыбдыр,
О нэс ки, өз ше'ринэ гијмэт гојмајыб келиб,
Довлатли олса белэ дејиблэр: нэ касыбдыр!

Онлар тэ'рифэ тутмуш довлэти оланлары,
Варлылар үнванына тушланыб јаланлары.
Өзлэриндэн бэдкүман, өткэлэринэ өкес,
Онлар тэ'рифэ тутмуш чиблэри каланлары.

Онларын јазмлары атэшкэдир, сојугдур,
Мэн шаирэм, башымда мал-гара дэрди јохдур,
Мэнним јолум башгадыр, онларын јолу башга,
Одур ки, һэр бир сөзүм үрэклэринэ охдур!

Касыблары гарата галхышан довлэтлилэр,
Көзэллэри аламага чалышан сэрвэтлилэр,
Бары мэнним сөзүмдэн бир ма'на анлајалды,
Бары адам олајды башы мүсибэтлилэр.

Адам вэр ки, агыллы сөzlэрэ гулаг асмаз,
Адам пар ки, догрулуг һаггында кэлмэ јазмаз,
Мэн һэйягэт чарчысы, адалэт ашигијэм,
Багышлајын, јазымда сэртлик олурса аз-маз.

Адам вар хи, дэридэн чыхыр бу јер үзүндэ,
Тэки тамаһкарлығы ишиглансын көзүндэ,
Мэнчэ, бөлэ кэслэрэ адам дсизэ наһагдыр,
Онларын иэ'на олмаз эн тэ'рифли сөзүндэ!

Һејраныјам чаһанда жениш гэлбли инсанын,
Күнэшини, һэгигэтин, эдалэтин, вичданын!
Ај инсанлар, инсанчүн өир сјлэјин чаһанда,
Чаһанда эн биликли инсанлара инанын!

1887

Вэфат ејлэјэндэ бир ээнз инсан,
Үрэјин эбэди олур пэришан.
Дэрлини ачырсан доста, сирдаша,
Кэзүндэн јаш ахыр, ахыр либаан.

Бир шэнилк олонда, бир тој олонда,
Көнүлдэр севинчлэ чошур бир анда,
Ашыглар охујур, рүбаблар динир,
Нэгмэсиз кечэрми бајрам чаһандя?

Бир чочуг дүнјаја кэлэндэ, достлар,
Бир ата, бир ана олур бэхтијар.
Јенэ дэ нэгмэлэр јүксэлир көјэ,
Јенэ дэ шэнлэнир чаван, ихтијар.

Дүнјаја гапылар ачар нэгмэлэр,
Һајата нэш'элэр сачар нэгмэлэр!
Санин ганадларын олар, санарсан,
Сэинилэ симајв учар нэгмэлэр.

Нэгмэдир эн дадлы мэлһаббат, ај дост,
Нэгмэлэ екиздир сэвдэт, ај дост!
Нэгмэ нэ демјдир севэнлэр билэр,
Галмајаг нэгмэјэ биз һэсрэт, ај дост!

Нэгмэ — сөз дүзүмү, нэгмэ чэвэлһир,
Нэгмэдир дүнжада эн гэрнбэ сирр,
Нэгмэ үрэхлэрдэн голурса, мütлэг
Бу дүнжа дурунча сэслэнэчэкдир!

Нэгмэ сарсыдармы һисенэ кэслэри!
Нэгмэ руһ сэслэри, үрэк сэслэри!
Јашадар нэгмэни гэлби оланлар,
Нэгмэдир јашадан мүгэддэслэри!

Дөвлэтэ дэјинди чоху нэгмэни,
Һэр кэс дуја билмээ ахы нэгмэни!
Алчаг адамляра нэгмэ јарашмаз,
Руһу оланларчүи оху нэгмэни!

Өлбэттэ, тикан нар күллэр ичиндэ,
Пислэри аз дејил еллэр ичиндэ!
Нэ јихшы ирифлэр дүнјида чохдур,
Нэгмэтэк јашајар иллэр ичиндэ.

Бухар — Жирдутэк Шортамбај кими,
Дуяаттэк оланлар олду эвј кими.
Нэгмэкар одур ки, догсун үфүгдэн
Күндүз күнэш кими, кечэ вј кими.

Нэгмэкар вичданы сүслэсин кэрэк,
Инсанда бир үмид бэслэсин кэрэк.
Онларын ешгијлэ чөшсун чаванлар,
Гэлблэри сабаһа сэслэсин кэрэки!

ПАЙЫЗ

Женэ пайыз кэлир думанланараг,
Женэ дэ сојујуб су, һава, торпаг,
Титрәјә-титрәјә дырнагларыјла
Шуму ешәләјән гатыра бир бах!

Чөлләр далгаланмыр отлагларыјла,
Күлләр чырпынмајыр јарпагларыјла,
Агачлар гурујуб гочалар кими,
Көјләра јалварыр будагларыјла.

Гојун дәрсијлә газанлар долуб,
Күркләр нимдаш олуб, күркләр јыртылыб.
Гадынлар јамајыр алачыглары,
Тикиш дэкаһыны гочалар гуруб.

Дурналар чәнуба көч ејләјирләр,
Давәләр ачындан торпаг јејирләр.
Нә ашыб-дашмада евләр, ауллар,
Нә дэ шән ушаглар нәгмә дејирләр!

Дәрдян гочалары бир диндирән јох,
Сөнмүш очаглары иснидирән јох,
Көләклар ачындан улајыр јенә,
Онләра бир парча сүмүк верән јох.

Нэ чэмэнзар дурур, нэ күлшэн галыр,
Женэ тоз булуду чөлэ јајылыр,
Бу кечинш адати ла'нэтэ кэлсин,
Очаг галамаг да күнаһ сајылыр.

1888

КУЛЕМБАЈА¹

Салам сэнэ, Кулембај,
Һал-эһваллы ичәдир!
Бу күнләрдә сәнин дә
Нәсибни ишкәнчәдир!
Ата-блван сәинтәк
Һәкмүранлыг көрмәмиш,
Оларл зәманәси
Бир ихтијар пермәмиш.
Һәкмүндәси истифадә
Етмәјә чалышырсан,
Дәрди-сәрин чох сәнин,
Һәрчәнди, о гәдәр дә
Ихтијарыи јох сәнин!

Волостној чапарыны
Көрүб тир-тир әсирсән,
Сән чапара јалтаглыг
Етмәјә тәләсирсән,
Кәндхуда өзү кәлсә
Нејләјәрсән, көрәсән!
Кәл бу плячыгыня

¹ *Кулембај* -- Абајын мүәсирн.

Чох өзүнү чакма сан,
Өјүнма наһар јера?
Бир ахшам калчаксан
Каллэмәјаллаг јера!

1898

ГЫШ

Жеңг гары сәпәләјә-сәпәләјә кәлир гыш,
Чәкиб шахта гылынчыны, һүчум едир
Аг күрк кејмиш, сач-саггалы күмүш ким
Долдурубдур хурчунуну фыртынајла, т

Гоча елчи, о чал баба дәрд пәјләјыр, гә
Үздәләјән гар-човгундур, гаҕырҕадыр н
Басыр булуд папагыны көзү үстә араби
Кинли-кинли Јеридикчә түк үрпәдир нәф

Чатыб үфүг гашларыны, сымсыгыны сал
Тәрпәтдикчә башыны о, јоха чыхыр дум
Гызмыш нәр тәк гәзәбләнир, јумаг олу
Алачыглар шаггылдајыб тир-тир әсир зә

Чимдикләјир ушагларын Јапағындан, бу
Бүзүшәрәк гачыр һамы тез һәјәтдән дә
Кејиб исти чухасыны, јарымкүркүнү чоб
Сүпәр едир күрәјини буз гылынчлы күл

Ајгыр бахыб узаглара гулагыны шәкләј
Ач илхылар от ахтарыр долашараг сәһр
Гышын досту шаһавар да мал-гараны тә
Нахырчылар, кәчә-күнәүз горујун мал-г

Жени-Жени өрүшлэрэ илхылары говун сиз,
«Јатдын-өлдүн», ајыг олун, чүр'ат олсун сизлэрдэ.
Қолдыбајдан, Қонајдан да ач чанавар писдир, пис,
Биз гојмарыг гарлы гышы ат ојнатсын дүзлэрдэ.

1888

Руһумда һәјатдан бир иншанә Јох...
Мән бу гәнаәтә кәлмишәм ки, аһ:
«Достларын сөзүнә инанмајым чоһ»...
Нә үчүн беләјәм, нә үчүн, аллаһ?
Адам пар евиндә гәмсиз, кәдарсиз,
Күләшү сәя кими сәда гопарыр,
Дили сөз тутмајыр, өзү дә фәрсиз,
Нитг ичад едәндә заһлә апарыр.

О ат ки, Јемләнир үч күн, үч кечә
Тәрпәдир, Јелләдир Јалыны нечә!
Очаг башындасан елдә чикид, сән,
Сөјлә бир, һәмншә бу чүр икидсән?
О вахт ки, ишларин дүшүр дүјүнә,
Кичијә, бөјүјә Јалтагланырсан.
Елә ки, бир анлыг чыхдын аг күнә
Тәзәдән олурсан икид, гәһрман.

Биринә беш гәпик вериб, әлүстү
Бени манат аямага Јаман зираксән,
Члпарын сојулар атынын үстү
Бил ки, огурлугда аулда тәксән.

Бирилэ сөһбатин чэл қалан заман,
Әјри јоя кәзирсән... Фитнасән, шарсән...
Башга бирисинә гују газысан,
Кеч-тез о гујуја өзүн дүшәрсән.

Өзкә гапысны белә чырпма сән,
Буун сәнә хејри, фәјдасы јохдур...
Ахы, дөјәчәксән ону јенидән
Дара дүшән заман... һәгигәт будур!

1889

Ахыры волостно] сечилдин...

Анчаг.

Јохсула чеврилдин пердикчә рүшвәт.

Эриди һүркүчү дэвләримин.

Атларымын јалы сатылды хәлвәт.

Хәрчим чох чыхса да бу чамаата

Рәһбәрлик ејләмак даһа мүсибат.

Дөвләтти һәр сөзү ганундур мәнә,

Она бојун әјмәк борчумдур әлбәт.

Әкәр касыб-кусуб бир шеј нстәсә

Өзүмү карлыга вурарам фәгәт...

Елә ки, ешитсәм ичлас олачаг

Сарар үрәјини бир анда дәһшәт.

Ичимн чулгајан гора-горхуну

Халгдан кизләтмәкчүн күләрәм әлбәт.

Бир дәфә аулу долашдығым вахт —

Дүшдү дилдән-дилә белә бир хәбәр:

Гәза начиники кәлир, јолдадыр —

Ичласа јығачаг ели сәрасәр,

Өзү дә тә'чилл.

Бир ан ичиндә

Мәндә кишиликдән галмады әсәр.

Салдыгча жадыма жахшы-жаманы
Сыхды мэнкэнэтэк мэнн гэм, кэдэр.
Байлары башыма тоглайрам тез:
«Сөзүмүз бир олса, һэр иш дүзэлэр.
Атлар јәһәрләнсин, сөлэр бәзәнсин,
Гонаг эзиләнсин козүмүз гэдэр».
Елин габагында гүррэләннрам:
«Узаг кечәчәкдир сиздән бу хәтэр.
Е тимад көстәрин,

Догрулдарам мэл

Аллаһ өз рәһминн көндәрсә әкәр;
Сизн бәлләрдән горумаг үчүн
Ил боју эзијјәт чәкмирам мәкәр?..»

Начанник илэ мән әјләшдик гоша,
Догма ел-обаны сөјдүк о ки, вар.
Сонра исе халга үз тутуб дедим:
«Мән сәннн архаида диварам, дивар!..
Гәза начанники һагда сөјләдим:
«О мәнсиз бир әмрә есрмәјир гәрар...»
Бу чүр тәһәүкәли сөз данышанда
Елэ эәнн етдим ки, мәнәм һөкүмдар!

Шәјнә, сөз-сөһбәт кәзди һәр јаны..
Кәндхуда дәвләтдән тез чәза алды.
Јалапчы, худпәсәнд бир «кинд» кимн
Ону ушаглар да һеј элэ салды.
Бура гәзәб илэ кәләнләр исе
Сонрадан говулуб пис күнә галды.

Эмрэ баш эјмэјан гудурмушларын
Зиндан архасындан сәси учалды...
Ичласда јер-јердән дедиләр, јетәр,
Халгы бу инчиклик илан тэк чалды.
Бәј көрдү газаклар јаман һирсләниб
Инди ајылышлар бир вахт каһалды.
Гајтарыб алдыгы мал-гараны о,
Билди ки, зор кәлмәк артыг хәјалды.

Борчлулар илк дәфә елә о заман
Алды нәфәсини чох раһат-раһат.
Кәлиб дәстә-дәстә шикајәтчиләр
Онуи габагында әјилди гат-гат.
Кәндхуда јенә дә чыхды өзүндән:
«Динчәлә билмирәм һәтта бир саат.
Сәһәр ачыландан та ахшамадәк,
Елә ора-бура чалырам, һејһат!
Јелләнир көјнәјим, ачылыр Јахам .
Гуш кими учдугча алтымдакы ат.
Гәза начаники гој өзү көрсүн,
Һазырам сөјмәјә ели адбаад.
Әлими галдырсам бир кәнч, бир гоча
Дурмаз габатымда олса да Фәрһад.
Бу сыртыг, һәјасыз ғышгырыгчылар
Мәни көрән кими сусуб галыр мат...
Гарныны габага верир: «истидир
Јахамы ачмага инди шадам, шад».

Бу гоншу кэндлэрин волостнојлары
Хошбэхтдир...

Кэндлилэр сусуб һэр заман
Бэ'зэн лага гојуб элэ салырлар,
Бэ'зэн дэ хэтримэ дэјирлэр јаман.
Оиларын сөзлэри чај далгасы тэх
Кэлир мэнэ тэрэф... Аман, ај аман!..
Начанник илэ дэ дил талдыгындан
Чэтин ишлэри дэ чох кедир рэван.
Маним чамаатым шылтагдыр анчаг,
Одур ки, рэһбарлик дејил меһрибан!
Бош јерэ эллэшиб ахыдырам тэр,
Мэни данлајырлар о ки вэр, һэр ан...

Бэлкэ јарамазам, эчлдф адамам,
Бэлкэ дэ өзүмэ өзүмэм дүшмэн?
Бир аз тэвазөкар олмаг кэрэхдир —
Бу да ки, кэлмэјир һеч вахт элимдэн.
Ичласдан сораса адамларымы
Һеч дэ иничитмирэм эввалкитэх мэн.
Садэлөвһ дејилэм бир о гэдэр дэ,
Күчлүнүн өнүндэ сусурам һэрдэн.
Кэнддэ бир нэфэри иничитсэм экар
Эн касыб, эн фагыр адамдыр һөкмэн..
Начанник јанында гараднимэээм,
Суал верэ билэр о мэнэ бирдэн!
Ахы, нијэ керэ чэсарэт едиб
Дејим ки, кэлир-зад һардандыр һэмэн.
Сөјмүрэм һаһагдан бир нэфэри дэ,

Элим дэ галхмајыр бош јера бэ'зэн.
Халга оз һаггыны горумаг үчүн,
Һар чүр үсуллары мэнэи ојрэдэн.
Ара вуранлары данламырам да
Нечэ дэ хејирхалі адамам, эһсэн?!
Идарэ стижим чох чэтин олуб
Гочалыб дүшмүшэм элдэн, ајагдан.
Көрүм јох өласан, ај һакимијјэт,
Мэни јаман гојдуи ксфдэн, дамагдан!
Һардан кэлчэкдир көмэк, ја јардым?
Бурда сөјүш чыхыр нечэ додагдан.
Нечэ горујасан ары, вицданы,
Мин эчлаф бојланыр күнчдэн, бучагдан.
Кэлчөк ичласда көмөк ол, аллаһ,
Тээдэн волостној сечилмиш һагдан.
Өтэн күнлэрими аныб бирбэбир
Горхурам говалар мэни наһагдан...

Мэним мэслэһэтчим, һифэ ела мэни
Агыллы созлэрлэ чошдур иһнамы.
Һэ гэдэр газамат пар инди биз дэ,
Мэним күнаһымдан данышыр һамы.
Һеч нэјэ јарамаз бир һакимэм мэн,
Ушагын, гочанын јох еһтирамы.
Ахы нэдэн өтрү волостној оллум?
Бу иди көнлүмүн арзусу, камы...
Јенэ начанникэ «данос» пермајэ
Бүтүн кэлд эһлинии јохдур арамы.
О нэ дејэчэк: «Лазым дејилсэн!»

Әлија сөнәчәк өмрүмүн шамы...
«Бу ағ сачларындан бир утан бары»...
Сонра да кәсәчәк һагы-саламы.
Зиндандан бајыра чыха билмәрәм,
Шикајәт долудур халгын кәламыш!
Мәниичин јашамаг артыгдыр даһа,
Һәјәтми елә бил олуб дәрбәдәр.
О кәс ки, јухары шикајәт всрир
Бахыр атрафына гәмли, мүкәддәр.
Ахы, өз әләри мәһв едиб ону,
Инди көз јашлары һәдәрдир, һәдәр,
Јалана чыхса да деди-годулар,
Зиндан әзабында гачмаз бир нәфәр.
Јаман әвазилдир, шәрдир прокурор,
Онунла достлугдан јохдур бир сәмәр.
Бәјүк хидмәтләрини нә мә'насы вар,
Газавата дүшмәк чәтилдир мәжәр?

Агыллы адамлар дејән һәр сөзү,
Агылсыз адамлар дәрк етмәз өзү.
Һәгигәт нуруну көрмәкдән өтрү,
Кәрәкдир ки, олсун үрәјин көзү.

Кимин ки, үрәји тамиздир, демәк
Онуң кәламына нә лазым бәзәк.
Агылла, аловла долу сөзләри,
Бил ки, һәгигәти арар сонадәк.

Сарсаға нә десән башына долмаз,
Мә'налы кәлмәләр кәрәји олмаз.
Бөшбоғаз нә гәдәр өзүнү јорса,
Јәна нәғмәкарын нәфәси солмаз.

Дүз үч күн, үч кечә тәрпәднб чәнә,
Елә һәрзә-һәрзә ланышар јенә.
О вахт ки, башладың маһны демәјә,
Гојун көзләрниңи зилләјәр сәнә.

Ушағ тәк хәлвәти јерә кедир о,
Һамыдан әјләнчә тәләб едир о.
Бүтүн ојунларда күлүш ахтарыр,
Дүнбәјин сәсинә тезчә јетир о.

Ади бир фикрә дә о, шарик дејил,
Бүтүн хүнү кардыр, лалдыр елә бил.
Тәкчә гәһраманлар, көзәлләр һагда
Дастан ешидәндә о өтүр дил-дил.

Кимин ки, гәлби вар она оху, кәл,
Сөјләјәр маһнына көзәлдир көзәл.
Ичинн чәкмадән динләјиб сәни,
Гызылы дәмирдан сечәр әлбәәл.

Сафәһләр узагдан һеј салыб нәзәр,
Јалыыз һијлә кәзәр, чиркинлик кәзәр.
Онларчын на фәрги — чит, ја да ипәк
Ешшәјә бир чәпкә саман бәс едәр!

1889

СӘККИЗЛИҚЛӘР

Чагырыр узаглара;
Гәлбәрдән додаглара —
Ахыр, верир бәдәнә әбәди бир һәрарәт.
Горхмаз сүварн кими
Кәзир кениш аләми.
Тәлә гуруб һүнәрлә тапыр һәр чүрә не'мәт.
Зәккидир, јенилмәздир дилимиз — о чәнкавар,
Сән дә дәрк едиб буру, бүтүн дүијәја көстәр.

Нә мил, нә дә ки тишә
Ишләсә да һәмишә
Јарада билмәз эсла белә элван нахышы.
Лә'ли вер сәррафына,
Гијмәт гөјармы она —
Бир наданын дүијаны ајырмајан бахышы?
Сән еј фүсуикәр дилим, дағымта хәзинәни,
Кәр гулаглар дилләјиб гијмәтләндирмәз сәни.

Аглы, камалы дајаз,
Хәјалынын јолу аз
Адамлар өз әјиннә кејәр гүррә палтары.
Дејәр өзкә сөзүнү,
Бәдиам сләр өзүнү,

Белэ көрдүм эзэлдэн һэр јердэ наданлары,
Галбиндэ јохса алоп, курса фикрин-дүшүнчэн,
Сус, азалтма алмаз тэк сөзүн кэсэринин сэн.
Гээздэн чошур ганын,
Верэн заман наданын —
Һүзурунда мэслэхэт.
«Адамлардан һэјэ ет,
Бир пешэ далынча кет»
Дедикчэ о, еламир сөзлэриннэ нтаэт.
Вичданла бөјүмэсэ бир кэс ушаглыгындан
Мэслэхэт ешитсэ дә ојанмаз онда вичдан.

Чыхмајыб отагындан
Атыр һамыја бөһтан.
Додагындан бир ан да пычылты эскилмэјир.
Ишсиз, гачыр фикирдэн,
Экэр растлашса һэрдэн
Бир гардаш о биринэ ағыл верэ билмэјир.
Данышыр, гижэт едир, сепир алэмэ јэлан,
Надан, фэрсиз адамдан вармы фэјдасы олин?

Эсла вермэдэн мачал,
Бөһтан атыр далбадал.
Бөһтанда тапыр анчаг шадланмагы, сееничи.
Өзкэјэ гују газмаг
Она һэзз берир анчаг.
Өзүнэ амал билир һэр гижэти, дејинчи.
Вичдан һагда дүшүнмэк онлары салыр јаса,
Чох көзэл олар бунлар кедиб гојун отарса.

Хејри елэјиб амал,
Һамыны гејдинэ гал!
Ишлэ, чалыш, бир ан да эсиркэмэ гүввалли!
Эл көтүр галмагалдан,
Үрэк бошлугу һэр ан —
Усандырмырмы сәни?
Әринмәјиб, зәһмәтлэ һәјатыны бәзәсэн,
Кимсәјэ эл ачмајыб тох оларсан һэр ан сән.

Јер шумламагы өјрән;
Мал-гара сатмагы сән —
Ар билмэ, һэр тәрәфдә кәрәкдир сәнә зәһмәт.
Хош кечәр күзәранын,
Жүлүмсәр ханиманын,
Зәһмәтти мүкафаты олар бөјүк сәадәт.
Сән достлугуи гәдрини билмәсэн әкәр газах,
Нәсибин һэр тәрәфдә угурсузлуг олачаг.

Көздән сүрүнү гојма.
Әдавәтә һеч ујма!
Даим достлуг јолуну, барыш јолуну ахтар!
Гој вар олсун һәгигәт,
Јохса чыхсын әзијјәт,
Ишыг илә, нур илә јујулсун саф бахышлар.
Гој јухудан ајылсын мүркү вурал вичданын,
Сөзүмә гулаг ассан, курлајар адын-санын.

Тохдур јәгин көдәнин,
Ишлэ јох аран сәнин.

Заннимча бу эмалин сајылачаг һагарат.
Һәр күн сахларсан күсү,
Јох киинини өлчүсү,
Күндән-күнә алчалдыр сәни белә һәрәкәт.
Сонуну көрмәјирсән јохса деди-годунун,
Вахтдыр, әл чәк, ахыры бәдһамлыгдыр бил, онун.

Бош-бекар доланмагы,
Евләри таламагы —
Мәнимлә ачыг даныш, ким өјрәтди сәнә, ким?
Бил, каләчәк бир заман
Бир мүдриг, али логман —
Етдијин чинајәтчүн олачаг сәнә һаким.
Нә гәдәр кизләтсән дә тутдугун бәд әмәлләр
Чәлладына чеврилиб сәни гәтлә јетирәр.

Үрәк вурур әзабла,
Јашајыр изтирабла.
Лакин өз әзабыны аләмдән кизли сахлар.
Дәрдим бөјүкдүр, газар,
Гәлбим ода јанараг
Агыр гисмәтин үчүн дајанмадан һеј ағлар.
Гајгысыз бир һәјатын олмаса да гүссәси,
Гаранлыгдан ишыга чыхартмајыб һеч кәси.

Гәлбимни сөндү оду,
Чаным тагәтсиз олду.
Мәнизил башы узагдыр, мәндән узаг, чох узаг.
Сона јетишди базар,
Нә сатан, нә алан ыар.

Булдан сонра олармы мэкэр мэгурур дајанмаг?
Кэрэк котүрмэјэјди сэфэр пахты мал-гара,
Кечдир, керн дөнэрсэк һара кедэк, биз һара?

Күчдэн дүшүбдүр эскэр...

Һијләкэр инди экер —

Истэсэ мэлв елэјэр достларыны, Абајы.

Саггалы-сачы дүмаг,

Чох чэтиндир јашамаг —

Фајдасыз мәсләһәтлә кечириб күнү, ајы.

Өмүрүмүи јолларыны бахт бәзәди кәдәрлә,

Сонра ону еулиды зәһмәт нишаны тәрлә.

Бәј — һәр ишдән хәбәрдар,

Нозун бир досту да вар.

Һәр икисн олубдур бир гајгылыи эсирн.

Горхуну кизләдәрэк

Сүрүнүрләр илан тәк.

Әјри јолаа кедирләр, фитиәкардыр һәр бири.

Әкәр туфана дүшсән сәни мөһкәм дојарләр,

Намусун тапдаланса сәнә гајриф дејәрләр.

Көрүрсән ки, чамаат

Горхусундан няраһит.

Еһ, сәнин нә вечинә? Гәм-гүссә сәндән узаг.

Башчысан чамаата;

Онлар ган уда-уда —

Арханчи јеријирләр... тәлејин һокмүнә баһ!

Алчаг позгун арвадын чох агыллыдыр сәнин,

Габагында кедәчәк һәр вахт ахмаг әрнини.

Тэх башына көмөксөз
Блчармазсан сәи шөксөз —
Онуи илэ... бнабыр оларсан сәл ичиндә.
Достун, пәкилии билчәк
Күлүб гәһгәһ чәкәчәк
Далынча күлчәкләр сәи күчәдәи кечәндә.
Мурлардыр онуи гәшш, өзү өгрү, һиңләкәр,
Белә кетсә ө сәи рүспәҗчылгы в чәкәр.

Чиркә, гәна дүшәркәи
Сәсләмә достлары сәи.
Варлыныи арвалыи, өзүнә җалманырсан.
Вурдулар, дурлуи җенә,
Дүшдүп көһнә изинә.
Агаҗә әҗилмәҗи сәи бир шәраф санырсан.
Сәҗлә, һарди гәлыбдыр сәиини вичданыи, арын,
Кимә фәҗдасы вардыр җаләичы җалтагларыи?!

Ит, сәсиини чыхортчаг
Дөҗүр ону бир ушаг.
Гәмчиләҗыр ирамсыз, үзүлүр итини чаны.
Атасы көрчәк буну,
Данләҗараг оглуиу
«Аҗыбдыр ахмаг» деҗиб чевирир арахасыны.
О иисафсыз ушаг тәк сәи дә чох бикәпәсәи,
Ушгыи атасы тәк риҗакарсан һәм дә сәи.

Һәр кәс җәшәсә һушҗар
Ачыгдыр она җоллар.
Чүнки о, һәҗәтныи ахтарыр амалыи.

Көзү кор надан анчаг
Күнләрини сајараг —
Дүшүнүр јухусуну, јемәјини, малыны.
Беләләри шаирин эсла јатмаз гәлбинә,
Абајы салды тале гәмли-гүссәли күнә.

Агыл, үрфан истәдим,
Билик газанаг — дедим.
Сәсләдим дајанмадан һеј сағымы, солуму.
Дөнүб бахдымса һара,
Чатмады наданларч —
Одлу сәсим, һарајым... дедим талејим буму?
...Гәлбиндә бир дәјанәт дујурсанса экәр сән
Дөјүш агыр олса да кәрәк давам едәсэн.

Бир әјаја јанашдым,
Диндим, дәрдини ачдым.
Әкс-сәда ешитдим гүрубун о тајындан.
Сәс кәләндә сәсимә,
Шәрик ахтардым гәмә,
Дедим:—дост, кәл хәбәр тут гәлбинин һарајындан.
Лакин чаваб кәлмәди, гаја дајанды динмәз;
О. дәрдә шәрик олмаз, о, сепинчә севинмәз.

Дүшдү јолуна зәввар,
Чапды далынча чапар.
Бәс ким ајаг сахласын һарајыма, сәсимә?
Јорулмушам, гәмлијәм,
Әскилмир көзүмдә нәм,
Додағымдан слә бил од дүшүр нәфәсимә.

Гэм-гүссэ булудлары чулгалајыб башымы,
Инди нечэ сахлајым үмидснэ көз јашымы?

Јатағым дөндү даша,
Балынчым батды јаша.
Јухум эршэ чэкилди, дэјишмэди чамаат.
Вардыр гачан, тэлэсэн,
Богаз јыртан, сөз кэсэн...
Надана нэ кэрэқдир олсуи сакит вэ раһат?
Ону мэшул елэјир јалнымз һијлэ вэ талаи.
Көрүнүр наданлара гисмэт будур таирыдан.

Чох бөјүқдүр күлфэтим,
Вар чохујла үлфэтим.
Гоһумум вар, гоишум вар, спим вар, ушағым вар.
Еј үрэх, анчаг јенэ
Јалнымз сэн достсан мэиэ.
Тэк сэнэ гисмэт олур гэлбимдэки гајғылар.
Дајанмышам тэһа — тэк... сәһрада тэпэ кимн...
Дөврэмдэ бу дүијанын дәрди, гүссәси, гәми.

■

Нэ гэдэр гэлбиндэ нур жанар сэнин,
Она үз тутарам, јалварарам мэн.
Нэ гэдэр гэлбиндэ зүлмэт вар сэнин,
Фэрги Јох, Ја олү, Ја ки, дирисэн.
Нэ гэдэр козүндэ лэко — титэ вар,
Јахшыны Јлмзидан сечарсэн чэтин.
Имахсыз һа агла, дуа ет, јалвар,
Чатармы көјлэрэ арзун, нијјэтин?
Һеч вахт өз Јолуну тапа билмээсэн,
Бэхтини агыла тапшырмасан сэн!..

Халг — сују дупдуру бир колэ бэнээр:
Хошбэхт.ник күл ачар саһиллэриндэ.
Она майны гошар сэрин күлэклэр,
Јарпаглар охујар өз диллэриндэ.
Булаглар ахышыб гојнуна долар,
Күмүшлэ бэээнэр салхим сөјүдлар.
Үстүндэ сојрана чыхар булудлар,
Гышын ачлыгындан тутмајыб хэбэр.

Батаглыга дөнмүш бир көрфээсајар
Танынар — дүшмэнтэк јашајан еллэр.
Гушлар тэшинэсини сөндүрмэјиб бах —

Ондан узаг учар, ондан кен жээр.
Сујундан бир дамчы ичсэ мал-гара,
Үч аддым кетмэмиш јыхылар јсрэ.
Јох, дүшмэз күзары инсанын ора —
О ијли-гохулу бош саниллэрэ.

Бир халгы ваһидэ, сыфыра бөлэр
Ловгалар, өзүндэн разы галанлар;
«Ваһидсиз һеч нэдир сыфырлар!» — дејэр,
Бош јерэ чыгырыб һарај саланлар —
«Ваһидсиз эјридир халгын дүз јолу,
Јаландыр, бөһтандыр!» — сөјлэјэр онлар.
Јох, булар бош сөздүр, булар эбэсдир,
Халг—һэр ан јекдилдир, халг—бөлүнмээдир.
О, көзүдчыгдыр — сынаныб чохдан,
Нифага, һијлэјэ јаддыр эзэлдэн.
Ди кэл, чэсарэтлэ кеч һэјатындан,
Һэгигэт јолунда мүбариз ол сэн!

1889

■

Мэн ше'р Јазмырам ки, э]лэнсиңлэр наданлар,
Јалан эфсанэлэрлэ товламырам башлары.
Шаирин өзү кими һэлэ чаван адамлар —
Мэним ше'рларимдэн бир ше] ө]рансин бары.
ДаЈазлар, мүштәбеһлэр јох, баша дүшмэз мэни,
Һэссас үрәклэр үчүн оху]урам нәгмәни.

Диллә мэни чүр'әтлэ, фәгәт садәдил ол сан,
Әввәл сүрүшәчәксән сөзүн үстүндә јәгин.
Ахы, ушаг вахтындан бу чүр ешитмәмисән,
Ондакы од-алову баша дүшәрсән чәтин.
Билирәм, сөзләримә алышмамысан һәлә,
Мэни раһат го]мурсан өз нәгмә истә]инлә.

Нә сачы јерә дә]ән ифритә, нә әждаһа,
Нә ислам мәддаһлары учалтмады нәгмәми.
Мэн ки, мэл'ун ше'рләр вермирәм һәр гочаја,
Сөзүмлә корламырам ичә јенијетмәни.
Сизә јохсул көрүнсә данышдыгларым әкәр,
Сонрадан үзә чыхар ондакы һәнгәтләр.
Варлынын балалары ачкөз, тамаһкар олур;
Узаг кәзсәк јахшыдыр ә]јаиш, кәфчил адамдан.

Ким тез чыхыр өзүндэн — тез сојуур, јорулур,
Сәфедир, шарафсиздир, ишбилмездир о надан.
Ахы, сарсариларла бизим нә ишимиз вар,
Јахшы сөзүн гәдрини нә билир аваралар.

Гардаш, өз сөзләринин гәдр-гијматини бил,
Һәрчајы сөһбатләре нифрәт едәсән кәрәк.
Бош сөзләр өзкәјә дә, сәнә дә лазым дејил,
Биз өз сәнәтимизи горујаг көзүмүзтәк!..

1889

Ити агыл тэмнэдир, нээффафдыр буз лајы тэк,
Гајнар ганла дөјүнэр һәсеас, нараһат үрәк.
Сәбрли фикирләри, гызгын сһтираслары
Ирадәни һөкмүнә табе едәсән кәрәк.

Дүшүнчәси, үрәји, ирадәси бир олан —
Истәдији зирвәни фәтһ сләјәр һәр заман.
Бунларсыз инсан өмрү бирчә гәлијә дәјмәз,
Олар ајры дүшәрсә — хошбәхт олмазсан, инан.

Ирадәсиз агылын ахы, нә гијмәти вар?
Агылсыз үрәк үчүн күндүз дә зүлмәт, олар.
Оларын үчүнү дә чалыш, бирләшдирәсән,
Буну өз һәјатында чох сынајыб бабалар.

1889

Гаршымда ики јол вар — ештирас вэ мэхэббат.
Нејләјим, варлыгыма һакимдир дәли шәһвәт.
Јох, јох, сәни севирам; һичран кечәләриндә
Разыјам, гој мэхә олум, сән бәхтијар ол, фәгәт.

Күлүм, аглымсан мәним, ирадәм сәндәдир, бах,
Сән кедәли гәлбимдә галыб күл, сөнүб очаг.
Адам вар — бир нәфәри сәвәр, өзкәјә бахмаз,
Сән һамыја мейрибан, әзиз, доғмасан анчаг.

Мэхэббат, мән—гулунам! Мэхә елә, ачыгландыр,
Истәсэн буза дөндәр, истәсэн одда јандыр.
Кетсән — учар үмидим, гәлбим сојујар мәним,
Учуб кәл, үрәјимдә шамлар јансын, амандыр!

1889

Рухум инчидир мэни,
Алрылыг дидир мэни.
Беч билмирам нејләјим,
Үз дөндәриб талејим.

Аллаһ, дүшмүшәм күчдән,
Мәһв елә — гулунам мән!

Мәним јухум, динчлијим!
Гүссәдән саралмышам.
Гочалыбдыр кәпчлијим,
Көр нә күнә галмышам.

Нечә едим, мәләјим,
Јүнкүлләшсин үрәјим?

Ешгинә кирифтарам,
Јатаммырам кечәләр.
Үрәјим олмур арам —
Сәндән јохдур бир хәбәр.

Гәлбим һәсрәтдән јаныр,
Сүмүјүм дә одланыр.

Дәјирам ки, еј һикар,
Дуам јетишсә сәнә, —

Талейнэ мүн догар,

Вэхтим күлүмсэр мэнэ.

Руһума јад олар гэм,

Сээдэти көзлэрэм.

1889

■

Ан, көрсэн дунжада нэ олачаг гисмэтим!
Ловга нээрлэр нлэ
Мэни сүзэ-сүзэ сэн,
Һара кедирсэн белэ?
Јохса алдадыб мэни,
Көзүмдэн өггү киими
Јајындырыб өзүнү,
Бир Јоллуг тэрк едирсэн —
Унудараг сөзүнү,
Мэни, ај мәнэббэтим?

Нијэ азаб верирсэн, илчидирсэн сэн мэни?
Унудуб өз эрини,
Һэр тэрэфэ бахырсан —
Кэзиб өзкэлэрини.
Өзүн гара јахырсан,
Өзүн лэкэлэјирсэн
Ешгини, исмэтини.

Бир бах, иисафын олсуи, јаныр одда бэдэним...
Аһым, налэм, фэрјадым
Эршэ чыхыбдыр мэним.
Ичимдэ бир јангын вар,

Алов дилли дэлгалар
Алышдыгча чанымда
Ит киими ора-бура
Вурнухурам Биарам.
Түкәнир гүввәм тамам,
Эрнүр өмрүм мәнним.

Ахы, ким билә биләр, нечә олур кәләчәк?
Сон сааты кизличә
Кәләчәк өмрүмүзүн;
Бир дә тәрк етмәјәчәк
Бизи — билирсан өзүн.
Һәлә ки, нафәсим вар,
Һәлә ки, дирнјәм мән.
Көчәндә јер үзүндән
Билирәм ки, јеримә
Башгалары кәләчәк.

О гәдәр асан дејил мәнәббәтин јоллары,
Бачарыб баша вурсан,
Бәхтијар јашајарсан.
Јох, әкәр јолда гаясан,
Демәли, бош хәјалсан.
Һәјатын күндүз-кечә
Арзуларда кечәчәк.
Һеч олмаса сән мәнни
Јада салырсан бары?

Үзүб, әлдән салыбдыр, өлдүрүр мәнни һәсрәт,
Тагәтим јохдур даһа.

Үмид аздыр сабаһа,
Битирмәмиш дуамы —
Көзләримә чөкүбдүр
Аҗрылыгын думаны.
Ғи, олсан да узагда,
Бары, сән җаша хошбәхт!

На гэдәр ки, гәлбимда сәдәгәт вар, вәфа вар —
Кедир, ирәли кедир
Дурмадан, даҗанмадан,
Җүз җол өлчүб еләмир,
Кедир сәнин далынча
Архаҗа боҗланмадан.
Вердиҗи бир сөз үчүн
Өзүнү лап өлүмүн
Гучагына туллаҗар.

Сән һәр шеҗи ағылла гоҗурсан өз җолуна.
Тәсәлли вер, ниңат вер
Бәхтидөнүк гулуна.
Демә, җохдур тәләҗим,
Гаҗыт, бу ишләр үчүн
Данламаз сәни һеч ким.
Елә бил зүлмәтдәҗәм —
Һечә дөзүрсән буна?

Сәни җаман севирәм! һәсрәтнинә дустагам,
Җох, җох, демирәм һеч нә,
Сән кәләндә бир кәлмә

Данышмага гүдрәтнм
Галмаҗачагдыр, ннан.
Әл чәкмишәм чанымдан,
Тоза дәнүб һәҗәтнм,
Оду сөнмүш очагам...

Мәнә од бәхш етмәҗиб бәхышларын бирчә јол.
Сән таҗыдыб кәлмәдин,
Кәлмәдин бу јерләрә.
Мәни дә јад еләҗиб
Чагырмадын јанына
Һеч олмаса бир кәрә.
Инсафын јохдур сәнинн,
Ганын сојугдур сәнинн.
Агларам ичин-ичин;
Өлвида! Мәннм үчүн
Нә јаш төк, нә дә сач јол!

Билирәм, зәррә гәдәр севмирсан, күлүм, мәни!
Сәнин парлаг чөһрәнә,
Ашигини јандырыб-јахаң
Күл бәдәнинә —
Ширин хәјәл ичиндә
Бахмагы гисмәт едиб
Јалныз яллаһым мәнә.
Мүгәддәс чәзә кими
Дашыјырам ешгини.

Көзләриндән ох атыб кор еләдин көзүмү —
Аллаһ чәзаны версин.

Фэгэт, буну Јахшы бил —
Неч ким өз талејиндэн
Јаха гуртаран дејил.
Сэнин Јаплыш гэдэмин —
Іаггын тэрэзисиндэ
Чэкилар бир күн јэгин.
Ондан гача билмэзсэн
Өлэн күпүнэчэн сэн —
Торпагын алт гатында
Кизлэтсэн дэ өзүнү!..

1839

Салам сэнэ, гашы јајым,
Бу дүнјада јохдур тајын.

Көзлэримн јаш тутубдур,
Разы олма, мэн аглајым.

Сэн һамыдан көјчәјимсэн,
Јер үзүнә бәзәјимсэн.

Тәкчә сәнсэн мәнәббәтим,
Әзәл арзум, диләјимсэн.

Лап диләнчи, гоча олум,
Јохдур мәнним өзкә јолум.

Сән ки, варсан үрәјимдә,
Јухуда да бирдир һалым.

Гуру бөһтан, ифтира, шәр,
Нә јад гадын, јад күлүшләр —

Јох, сојутмаз мәнн сәнән,
Чох әбәсдир белә ишләр.

Разыјам, лап сон чағымда.
Гој алышым додагында.

Сачларынын хош этрилө
Хумарланым гучагында.

Көзләриндә ештирас вар,
Күндүз жанар, кечә жанар.

Сөйләсәм ки, бир дәнәсән —
Ким бу сөзчүн мәни гынар?

Күлүм, сәндән дөнмәк олмаз,
Әлләринтәк ипәк олмаз.

Сән жанырсан, мән донурам,
Ахы, белә севмәк олмаз!

Сәнсиз мәни бу јурд сыхыр,
Көзүм һәр күн јола бахыр.

Шаһин олуб учачагам,
Талачагам сәни ахыр.

Нә кинлисән, нә ачкөзсән,
Чүр'әтлисән, сөзү дүзсән.

Сән һәр саат мәнә јахын,
Меһрибансан, чох әзизсән,

Кәл, кәл, сәнә гурбан олум,
Кәл, ај гәшәнк гырговулум.

Көзләрнини алов сачан
Зүлмәтиндә мән говрулум!..

Мэни мэктубунла мэфтун еднб сэн,
Сэбр-гэрарымы алдын элимдэн.
Инди кэл, бххтыма чэрэ гыл өзүн, —
Сэнснз бнрчэ күн дэ јашамарам мэн.

Әснл ешг одуну сэндэ керүрэм;
Инадчыл јалтагла долуду дөврэм,
Онлары говладым; тэк сэнэ анчаг
Јох дејэ бнлмэрэм, дагылса алэм.

Од үстэ төкүлмүш санки јагам мэн,
Санки күл олунча јаначагам мэн.
Сөзлэрнн о гэдэр чошдуруб, санки
Гајнајыб керүрэн бнр булагам мэн.

Сэнннлэ бнр ата мннсэјднм экер
Дејэрднм хошбахтам дүнјалар гэдэр.
Мэни гојуб кетсэн — онда дејэрэм:
Мэндэн дэ бэдбэхт гыз вармыдыр мэкэр?

Северсэнсэ керстар нлтифат мэна:
Бнр бәһанэ кэмэ о саат мэна,
Алчалтма, чагырыб јанына һэрдэн
Еләмэ мэ'насыз зарафат мэна.

Истэсэн зәһәр вер — өлүм шәрбәти,
Сојусун ганымы од һэрарәти;
Өзжәлә севкисиз јатачагамса
Өлүм әвәз етсин бела гисмәти.

Сән еј чәсур шаһин, сән еј һүнәрвәр,
Чанлы овун вардыр сәнни нә гәдәр!
О кениш евиниң гаршысында бах,
Көр нечә гыз сәниң јолуну көзләр.

Әкәр мәнимсәнсә, онда әбәдән
Башга бир тәлеји истәмирәм мән.
Сән — бәјаз бир шаһин, мәнсә гырговул
Будур, сәнинкијәм, је дојунча сән.

Гој саһилдә битән бир гаргы кими,
Ја көјрәк бир чичәк будағы кими
Сәниң гучағында олум ики гат,
Одлу бир еһтирас јесин гәлбими.

О садә, о ачыг чавабын, оғлан,
Мәни дүшүндүрдү бир хејли заман.
Сән дә сөзләримни диилә, еј икид,
Онлара гијмәт вер үрәкдән, чандан.

Сәнә сөјләдијим чаваблар ки, вар
Сахласын јадында чаван, ихтијар.
Нәгмә дә гошсунлар, нечә икидин
Гәлбини јандырсын һәмни маһнылар.

Гој бу нагмэлэрин гызыл сөзлэри
Силсин үрэхлардан гами, кэдари.
Ким ешгэ дүшүбсэ, гэлби чаванса
Десин бу нагмэни онлар өзлэри.

1880

■

Күрәжинә төкүлүб һөрүкләр гатар-гатар,
Желәндикчә, һамыҗа эл едир санки оңлар.
Папатыны алтындан бахыр илаһи көзләр,
Бела бир көзәллиҗи дүңҗада көрәлми вар?

Бир чүт гара көзләрни бир чүт улдуза бәнзәр,
Гәлбләри тәлатүмә салараг нур сәпәләр.
Бу һә сәсі Нә тәбәссүм. Бу һечә зәриф бәдәһи
Ким сәни бир көзәлә тута биләр бәрабәри!

Аһ, бу зәриф гәдәһин, аһ бу уча гәмәтин...
Сәнин тәҗһин елләрдә чәтин тәпшлар, чәтин.
Мәһә елә кәлир ки, һәрда һә көрмүшәм
Бу җәтиһиниш алманы, бу әвәзсиз һә'мәти.

Барыгынын учуҗла әкәр тохунсан она
Гәлбин дүшәр бир анда тәлатүмә, туфана.
Үзүн дәҗсә үзүнә — аловлу бир сәтирас
Ахар дәмәрларыннан, җандырар җана-җана.

1889

Гэлбиндэ е'тибар, вэфа, дэжанэт
Дост тапа билмээсэн һеч вахт, һеч заман.
Көркэми һәлимдир — гэлби күдурат,
Јајдыгы шајиэ, истейза, јалан.

Инанима сән онун мәрһәмәтинэ,
Бәркдә алачагдыр сәндән интигам:
Бир азча јанылсан, дүшсән чәтинэ
О сәни гурд кими јејәчәк тамам.

Сәнэ дәм вурачаг сәдагәтдән о,
Анд-аман еләјиб чыхар дәридән, —
Унутма: алышыр әдаватдән о,
Ширин сөзләринэ мәһәл гојма сәни!

Үмидлә јашадым өмрүм бојунча,
Инандым — јахшылыг көрәрәм бир күн.
Һамыја јахшылыг етдим дојунча,
Јеринэ писликләр көрдүм мән бүтүн.

Ким һаглы, ким јајыр зүлмү, зилләти?
Һәјат көзләримэ гара көрүкдү,
Бәли, инсанларын будур адәти:
Дүшмәнләр кинлидир, достлар дөнүкдүр.

**Инсанлар зүлмәти канар едәрәк,
Кетмәк истәмирләр доғру, дүз јола.
Сән һаггыи адыдан данышдын дејәк,
Бир нәфәр арханда дурармы? Әсла!**

1889

■

Еј кэлчлик атэшим, һардасан, сөјлэ?
Нечин ојатмырсан гэлбимдэ һэјчан?
Камала јетсэм дэ һэјатда, һэлэ
Көзэллик сиррини билмирэм, инан.

Јаланын, ријанын гијмэтини сэн
Билирсэн, хејрхаһ олма о гэдэр.
Зэһмэтсиз сээдэт олмаз гэтијјэн,
Гэлбинэ гүвөөт јыг сэн ахшам, сәһэр.

Ешгини нэш'эсини дадмасаныз сиз,
Онуи мән'насыны билэрмисиниз?
Дард бөјүк оlanda, — белэ гајда вар, —
Бу јолда баш верэн һаглы сајылар.

Әсила дост о заман јахшы көрүнүр,
Сэниплэ бир олур, галмыр керидэ.
Әкэр отармырсан сэн өз сүрүнү,
Отармаз сэнинчүн өзкэлэри дэ!

Бил ки, талейинни сэнсэн агасы,
Әталэт — бэладыр, зэһмэт — сээдэт.
Дэрк едилмәјибсә елмин мән'насы
Ширии нитглэр дэ бош шејдир элбэт.

Гајәсиэ, гајгысыз јашајан инсан
Лхырда әлибош галачаг, ннан.
Гој Јадда сахласын һамы үрәклә:
Агыз ширин олмаз һалва демәклә.

1889

Бир даһа севинмэз, күлмэз бу үрэх,
Күнэш дэ, гэмэр дэ парласа јәгин!
Мән сәни сеvirәм бу дүнјада тәх,
Сәнинсә сајы јох ашигләринин.

О дөнүк чыхса да — садигәм јенә,
Дөзүрәм Јарымын һәр шылтагына.
Бир күн гаһ-гаһ чәкиб күлсә дә мәнә
Дејәрәм: одлу гәлб, сусуб дөз буна.

1890

■

Боз жабы кечэммэз көһлэн кәһәри,
Зэрлэ ишләнсә дә онун јәһәри.
Сарсыда билмәјир дүшмән руһуму
Буна чан атса да илләрдән бәри.

Дәрәдә ит гурда чатмаз гәтијјән.
Аллаһ көмәјилә басылар дүшмән.
Јүз јол көпәкләри зәнчирләсәк дә
Онлары адәти һүрмәкдир һөкмән.

«Мүдрикләр» бүрүјүб инди һәр јаны.
Түтүб бөһтанчылар һагг диваныны,
Достлары — тачирләр. Бич дәләдузлар
Ели арха саныр. Әдаләт һаны?

1890

■
Синэмдэ гэм карван-карван,
Нэфас алмаг олмур, аман,
Үрәјими јахыр гэмләр башдан-баша.
Анламырам шәр эмәли,
Демәк олмур һәр эмәли
Демәк олмур бир кимсәјә, јар-јолдаша.

Гәлбим јаныр хәчаләтдән,
Үзүлүрәм, горхурам мән.
Һәр ким олса, раст кәләндә бир нәфәрә —
Кизләдирәм нәзәрими,
Күнаһкар бир ушаг кими
Мән гачырам, көзләrimi дикиб јерә.

Үрәјими тутуб губар,
Нә јемәјим, нә јухум вар,
Нә һәвәсим вардыр чатам сәадәтә.
Ишим-пешәм аһу-зардыр,
Нә голумда гүввәт вардыр,
Нә тагәтим, бир говушам сүкунәтә.

Көнлүм алов ичиндәдир,
Аман аллаһ, көмәк ет бир,
Де һарада сөндүрүм бу атәшими?

**Бары сәндәй көмәк ола,
Мәя дә дүшәм доғру жола!
Дүз јол көстәр, мән дә билим өз ишим!**

**Јарпағлары динар-динар
Одур, бојлу јашыл чинар
Нәгмә дејир јел эдикчә нарын-нарым.
Сәрхош едиб гәм-губарым,
Исланыбдыр пал-палтарым,
Сону јохдур көздән ахан бу јашларын.**

**Бир вахт мәгрур бир инсандым,
Кәдәрми тамам дандым,
Инди сәјсыз ағры кечир үрәјмдән.
Инди артыб мәшәггәтим:
Каһ јанмағ олмуш адәтим,
Каһ бузлара дүшмүш кими донурам мәш.**

1890

Өмүр узаг жолда солду,
Бир өмүрдөн мөзар галды.
Бир дилимэ олдум эмин.
Сөзлөримин һавасы хош,
Динләјини кәлләси бош, —
Һөкмүнә бах таләјимин!

Өмр еләдим, сач агарды,
Өмүр һагда чох шеј дедим;
Сөзүм кимә хејир верди
Бу дүнјада бир биләјдим!
Чәтин һәјат јолунда мән
Накәсләрә олдум дүшмән,
Ахыр чатдым бу зирвәјә...
Бүркүләрә јел кими вар,
Чәтинлијин бағрыны јар, —
Јар, өмрүнү сыхар дејә!

Чәкмәмәкчин гәм јүкүнү,
Көрмәмәкчин ағыр күнү
Тәләс, чырпын, мәним гәлбим!
Тај олуб бир көрпә гуша,
Јазыг-јазыг бахма дөшә,

Ганадыны чалыб дүзэл;
Зирвэлэрэ јенэ јүксэл!

Төвшүјүрсэн јохушларда,
Говрулур үрэк губарда, —
Әһлиһаллар ганар дәрди!
Нискил вериб мејвасини, —
Кирпик чалсан, јаш токарди.
Синэ долуб одла-көзлә,
Аловларым чыхыр сөзлә.

Әлинде јох бир ихтијар,
Тәк галыбсан, дөврән бнар.
Накәсләрә нејләјәсэн?
Үрәкләри күрзә, илан,
Вичданлары, әлләри ган
Јовғалара нә дејәсэн!
Дөнүб дилсиз бир һакимә
Өзүн елә мұһакимә. —
Һеч бир кәсдан чәкинмә сәһ!

Наданлары әл алтына
Нечә јыгаг? Бу мүмкүнмү?
Нечә ачаг бас үрәјин
Гәм бағыны, дәрд дүјнүнү?
Баш көтүрүб кетмәк олмур, —
Вәтәни тәрк етмәк олмур...
Бәлкә јенә, бәлкә јенә,
Галхым дағлар зирвәсинә!

Адыма — инсан дејилди.
Һаны шөһрәтим мин илдир?
Баш алмалы елдән-елә,
Ат белиндә дөнүб јелә
Һара чан атырсаи? Дәһшәт!
Күтләјәми? — Аглып чашыб,
Өз командан чыхма апы,
Јох, бағышла, бизи тапы,
Сәбр касасы даһа дашыб!

Бу она бәнзәр — гадынын
Ләкәләсин әр адыны,
Тохунмазмы бу гәлбинә —
Била-била күнаһы иә.
Һәмин күндән јашамагын
Агы олур, агыр олур,
Синә дагын
Сыхыр сәни
Һеј јандырыб-јахыр сәни.

1890

■
Үрэјин һәр шејдән чијрәнмәји вар,
Нәгмэдән һәмишә ләззәт апарар.
Ешглә, үрәклә охујурсанса,
Көнлүи фәрәһләнәр, синән габарар.

Чагла, мәним сәсим кәнчлик чагыјла,
Чагла фикирләрин өз булагыјла.
Гој елә ахсын ки, көзүмүн јашы
Долдурсун синәми сөз булагыјла.

Өз доғру јолунда бүдрәјән һәр кәс.
Мәни баша дүшүб анлаја билмәз.
Анчаг гәлбн олан, үрәји олан
Ешитсә биләр ки, киминдир бу сәс!

Әкәр тапылмаса сөз хиридары,
Тәх галыб үрәјин артсын губары.
Бошалтсын варыны, төксүн ортаја
Өзү өз сөзүнү синасын, бары!

Гәлбимдә көз өлүр сөз дүјүн-дүјүн,
Чанын јангысыјла бошалыр бу күн.
Көчәрәм дүнјадан, галар сөзләрим
Анлајанлар үчүн, гананлар үчүн,

Мэндэн бэдбэxт адам олмаз дүнжада
Мэни елим-обам салмаса жада.
Нэр кимин хатрина дүшсэ сөзлэрим,
Охујуб өзүнэ дост билсин о да.

Дејак фэрәһләнир сөзүмдэн надан,
Мэним бир хејрим вармы, де бундан?
Бир нэфэр олса да, ејби јох, анчаг
Олсун мэтләбими, фикрими дујан.

Ганмајан аз дејил, амма нэр газах
Шүбһәсиз сәнәтдэн дејилдир узаг.
Вурнухур чөлләрдә чанавар кими
Ағлы аз, башы бош наданлар анчаг —

Сизин гулагыңыз өјрәниб сөзә,
Мә'насы чатмајыр үрәјинизә.
Дәрин мә'наларә дала билмирсиз,
Бош јерә нә дејим, данышым сизә.

1890

Көнлүмү диндирир јенә мәнәббат,
Ешгсиз јашамаг нә чәтин олури! —
Нәләр бәхш еламир сәнә мәнәббат,
Оун агысы да шәрбатин олури.

Кәдәр дә, һәсрәт дә, нискил дә, гәм дә
Гәлбин атәшиндә говрулури, јаныри.
Өмүр-күн Јолунда дара дүшәндә
Мәнәббат өмрүнә арха дајаныри.

Һәјәтда бир кәси севә билмәјән
Дашыја биләрми нисан адыны! —
Јохсул белә олсан күнүн кечәр шән,
Олар вар-дөвләтин јахшы гадынын.

Ишыга чыхмазсан јарыб зүлмәти
Дост гәлби јанмаса бир чыраг кими.
Ахы, шөһрәт нәдир, ахы, вар нәдир
Олмаса өмрүнүн јахын һәмдәми!

1890

БАҲАР

Баһарда говаглар нечә сәсләнир,
Чичәк тозларыны јајыр күләкләр.
Сәһра күнәшијлә чаһан сүсләнир,
Ал-әлван халыјла чичәкләннр јер.

Кәнчләр шәнлик едир, нәгмә охујур,
Көрмәзсән евләрдә гочалары сән!
Онлары нәғмәләр, рузкарлар, сулар
Галдыра биләрди гәбирләриндән.

Ауллар говушур баһар көчүндә,
Көнүлләр севинчлә ашыб-дашырлар.
Зарафат ејләјир шәнлик ичиндә,
Танышлар мараглы сөһбәт ачырлар.

Дәвә дә сәсләјир өз баласыны,
Гушлар чивилдәјир, сүрүләр диинр.
Бүллур булагларын нур ајнасыны
Сејр едән будаглар гыз тәк бәзәнир.

Гушлар нәгмә дејир, бир сејр ејләјин,
Кәзир һачылејләк көл кәнарында.
Булуллар алтындан, һачылејләјин

Үстүнә шығыяр шаһин бир анда.
Керија дөнүрсән, бир гыз сәсләјир:
Нә вурдун, нә тапдын, ај чаван! — дејир.

Ән көзәл донуну кејиб кәлинләр,
Јамачлар бәнзәјир јашыл халчаја.
Аранда бүлбүлләр вәчдә кәлирләр,
Гугу гушларыја сәда-сәдаја.

Тачир мал кәтирир дәвәләријлә,
Гојуну балалар саһибкарларын.
Кәндли тохум әкәр, јер шумлар һәлә,
Торпаг бәһрасини бәсләр онларын.

Шәнлик ичиндәдир севимли дүнја,
Нә зәнкин јарадыб јарадан ону!
Күнәшли үфүгләр нә доғурусса,
Торпагдыр бәсләјән һәр заман ону.

Мүмкүнмү севмәмәк бу тәбиәти?
Баһар сәхавәти вар тәбиәтин!
Нечин севилмәсин болса не'мәти?
Бәшәрдир ешгинә јар тәбиәтин!

Икид чаванлара руһи верир баһар,
Һамы сәхавәтли олур баһарда.
Симичлик ејләјир тәкчә варлылар,
Көнүлләр һәјатла долур баһарда.

Баһарда кынчлэшир гочаяар белә,
Бахыб чочуглардан илһам алырлар.
Гушлар вәчдә кәлир нәгмәләри:јлә,
Көзәл гу гушлары ганад чалырлар.

Парлајыр улдузлар, шәфәгләр салыр,
Нечә парламасын зүлмәт ичиндә!
Күнәш доган кими сөнүр, гаралыр,
Дүнја далгаланыр зијнәт ичиндә.

Јерин нишанлысы күнәш дејилми?
Одур ки, улдузлар чәкилмәлидир!
Ајдынлыг шәфәги көрүш дејилми?
Үфүгдә дан јери сөкүлмәлидир!

Јолларда олса да булуд, думан, чән,
Күләкләр јүксәлир кәһкәшанлара!
Күнәшлә торпағын хошбәхтлијиндән
Бир сирри әфсанә ачар онлара.

Торпаг һәсрәт чәкиб боранлы гышда,
Күнәшлә бир даһа көрүшсүн дејә.
Онунчүн чанланыр о һәр бахышда,
Ким һәсәд апармаз бу хошбәхтлијә!

Инсан нәфәслидир бәхтијар күнәш!
Һүснүнә бахарам көз гамашынча,
Гызыл чадырында ујујар күнәш,
Ахшам, гүруб чагы јахынлашынча...

Хош сөз ешитмәдим мән
Нә болысдан¹, нә бәјдән
Һеч һарда өмрүм бәју.
Һара баһырсан, онлар —
Бу азғынлар, һарынлар
Халгы талајыб сојур.

Билнимир бу дүнјада
Јалан һарда, дүз һарда,
Нәди зүлмәт, нәди нур.
Күчлү күчсүзү дидәр.
Еһтијач ондан бетәр
Гудурмуш ит олубдур.

Јазыг халг парчаланыб,
Үмидләр һачаланыб.
Јалварыб һакимләрә,
Бир хош сөз, ја тәсәлли
Ала билмәдик, бәли.
Дәрд гатышды дәрдләрә.

¹ Варлы азам

Хош сөз ешитмэдим мэн
Нэ болысдан, нэ бэјдэн
Һеч һарда өмрүм боју.
Онларын гэлби, ганы,
Онларын јох вичданы,
Јалан нэгма охујур.

Нэ ачыг эли варды! —
Һэдијја пајлајарды
Сечки эрэфэсиндэ.
Инди бах: гүррэлэниб,
Елэ бил көјдэн ениб,
Аллаһлыг вар сэсиндэ.

Залимдир һөкмдарлар,
Еһ, аллаһ да хэбардар...
Јазыг касыб, ај касыб!
Сечкиләрэ бах һэлэ,
Ујездләрэ чых һэлэ,
Наһаг һэр јери басыб!

Халг таланыб, сојулуб;
Топ ағзына гојулуб,
Олуб мүт'и вэ горхаг,
Нэ тутачаг бу дәрди,
Нэ удачаг бу дәрди?
Һара, кимэ үз тутаг?

Өмүр ахыб кедир ки...
Илэр чыхыб кедир ки...
Кечэн кечди, гајытмаз.
Инандығым достлары
Инди тапајдым, бары.
Онлара да үмид аз...

Нәјмиш мәним јанмағым,
Халгы белә анмағым,
Инам, инад, бу сәбир?
Халг јериндә дајаныб,
Халг ајылыб, ојаныб
Бир һәрәкәт истәмир!?

1890

■

Онлар атланар,
Жел ганадланар —
Тоја чапарлар.
Јагыб јәһэрә,
Әл атыб јерә
Торпаг гапарлар.
«На гәм, нә кәдәр?!
Онлар нә истәр? —
Әјләнчә истәр!»

Ишан һәдәләр,
Ата да һәдәр
Күсәр, данлајар.
Вар өмрүн сону,
Еһ, онлар буну
Һардан анлајар?
«Сев, әјлән анчаг
Бош кечмәсин вахт! —
Будур јашамаг!»

Тәләсәр онлар,
Көзләјәр молла —
Китаб охудар,

Өјрэдэр гоча.
Ондан гопунча
Қим китаб тутар.
«Кэнчлик һэвэсдир,
Нэгмэди, сасди.
Ичмэмиш мэстди.»

Күлүш, зарафат.
Бу дејвл һэјат.
Ат дејил өмүр!
Гајғысыз вэ шэн
Кечэн өмүрдэн
Һеч нэ көрүнмүр.
«Өмүр күлэкмиш,
Нэјэ хэрэкмиш,
Нијэ хэрэкмиш...»

Евлэндилэр дэ.
Дүшдүлэр дэрдэ, —
Иш башдан ашды;
Чэтинмиш һэјат,
Гэм болмуш, һејһат!
Кэнчлик «долашды»,
«Дэјди дивара,
Бэс инди һара?
А-ва-ра...»

1890

Атэш дэ, буз да вар јанагларында
Ики јарлаг кими бир эсир онлар.
Намыдан јажыныб, намыдан гачыб
Јенэ бир-биринэ тэлэсир онлар.

Дујур һэр икиси ејтирас оду,
Һеч гүввэ ајыра билмэз онлары.
Агачлы, көлкәли бир баға, одур
Бурулур јоллары, дөнүр јоллары.

Кедир һэр икиси бир арам илә,
Дујур вурғусуну үрэк үрәјин.
Санки ајаглары кәтирир дилә
Белә мәһаббатн белә севмәјин...

Әлләри титрәјир, эсир нэдәнсә,
Ағыр нәфәс алыр һэр икиси бир.
Һансы бир намә^ллум ваһимэдәнсә
Онларын алнына сојуг тәр кәлир.

Елә ки, бу чијин о чијнэ дәјир,
Үз-үзә әјилир, көзә нур долур.
Додаглар алышан додаг истәјир,
Онлар мәст олдугча сөз унудулур.

Өпүр будагларда жарпаг жарпагы,
Базэјиб сэманы улдуз нахышы.
Онлар да титрэјир улдуз сајагы,
Онларын бахышы улдуз бахышы...

Бир гэлб о бириндэ аријиб итиб,
Этрафлар сусуб ки, ајылар онлар.
Үрәкдэн үрәјэ илк мәнэббәти
Бу ахшам пај верир, пај алыр онлар.

Даһа тәслим олур һәр ики үрәк,
Ајаглар јорулур, голлар јорулур.
Бир дамла көз јашы күлүмсәјэрәк
Бу үздән о үзә бәләдчи олур...

Һарда галмысыныз еј сөз, еј гәләм,
Бу вүсал дәмнин јазмаг карәкдир!
Јох, бу галиб севки, бу үлви аләм
Бу дәмдә сизсиз дә кечинәчәкдир...

1891

■
Көзларимини хилэси,
Руһун оду, налэси;
Гэлбимдә дәрд азвалмаз,
Јарамын Јох чарэси.

Сәнә раст калса лоғман
Пычылдајар астадан.
Дејәр бунун банзәри
Јохдур башдан — бинадан.

Доландырыб башымы,
Силмәрәм көз јашымы.
Ахтаррам сәндән өтрү
Сөзүмүн даш-гашыны.

Горхма ки, тәкликдә мән
Данышырам үрәкдән.
Өзүн истә, өзүн ал
Иғбалымы фәләкдән.

Гэлбим дәррдән өдланар,
Дујарсан нәдән јанар.
Бахышын сојугса дә,
Чөһрәндә бир јанғы вар.

Сојуг олдуи сәи иија
Һәм мәнә, һәм өзкәјә?
Көз јашымы төкәрәм
Сәисән күнаһкар деја.

Телләрин дүм гарадыр,
Колкәси јолларадыр.
Ач үзүнү, бир көрүм,
Гәлбим пара-парадыр.

Додагын ширин-шәкар,
Дишләрини гара бәизәр.
Јандырдын үрәјими
Мәнә саланда нәзәр.

Бојун учадыр нечә?
Әјиләр јсл әсинчә.
Вүчудун гар кими аг,
Өзүн күл кими инчә.

О саф бахышларындан
Јанды үрәк, јанды чән.
Ешгинни хәстәсијәм,
Јох мәнә табу-таван.

Гәмләнсән — зүлмәт олар,
Шәнләнсән — кәләр баһар.
Күлүшүн — бүлбүл сәси,
Гәлбим ону арзулар.

Каһ гызгынсан, каһ һәлим,
Мәст ет мәңи, көзәлим!
Өмүр нәјимә лазым
Сәндән үзүлсә әлим?

Гүрубда, сүбһ чағында,
Сәи шәфәг гајняғында.
Бир јол бахдым үзүнә,
Јандым дәрд очағында.

Мин сөз гошсам шәңниә,
Бил ки, јарашар сәнә.
Сөз һаны сәнә лајиг?
Ахтардым дәнә-дәнә.

Гоча билир, кәнч билир,
Һүснүн илаһидәндир.
Пејғәмбәрләр бујуруб
Чананын торуна кир!

Јох данышмаг адәтим,
Чохдур гәммим — мөһнәтим.
Ешгинлә, ширни хәјал
Олур анчаг гисмәтим.

Сәнә вурғундур һәр кәс,
Һәр гәлбдә бир одлу сәс.
Көнлүмүн һарајындан
Сөзләриңә ешидилмәз.

Гэмзэндэ чазибэ вар,
Бизи өзүнэ дартар.
Күлүшүнү ешитчэк
Чанымда атэш артар.

Горхагда олмаз хүнэр,
Бизи эритди кэдэр.
Одуму сөндүрэн күн
Көрөсөн тезми кэлэр?

1891

■
Белэ гэмли-гэмли вурма, еј үрэк,
Күлдүрмэ өзүнэ јахыны, јады.
Көһнэ достларына нэээр сал көрөк:
Лајигми онлара нисанлыг ады?

Догма анасыјчүн мэлэјэн гузу
Мэлэјар, јорулар, отлајар јенэ.
Ујумаг билмирсэн сәнсэ, доғрусу,
Елэ чырпынырсан, нэ олуб сәнэ.

Е'тибар, сэдагэт ахтардын, үрэк,
Ачы көз јашлары олду гисмэтин.
Ахырда бир самэ, сэрсэри ит тэк
Галдын гучагында гаты зүлмэтин.

Сэн мэндэн габага гачардын мүбһэм,
О заман лазымын дејилдим дејэ.
Эчэл јахынлашыр, јетишиб нөвбэм,
Бэс мэни қэзирсэн... нэ үчүн, нијэ?

1892

Агылдан бала көрдүм,
Ан көрдүм, нала көрдүм.
Дэрдли-гэмли сөзлэрдэн
Дагылмаз гала һөрдүм.

Чаланыр күнлэр аја,
Өмрүмү оја-оја.
Бир севиичэ һасрэтәм,
Дэрдлэрим кэлмир саја.

Көnlү гырыг гочалар
Һэр јердэ, һэр јанда вар.
Ајыг кээсэн дүнјада,
Аг күнүн зүлмэт олар.

Сатылмаз агыл вара,
Учалмаз гэлби гара.
Ушаглар бэлэкдэкэн
Өјрәнир јалаилара.

Бел баглама дүшмәнэ,
Дост олмаз ондан сәнэ.
Тохлар һәмишэ тохдур,
Ачларса ачдыр јенэ.

Тэх өзүнү севди кэс,
Ел севэри сани бэс?
Гонаг чагрылан јерэ
Газахлар ар елэмэз.

Зилдэн охуса ахмаг,
Намы кэсилир гулаг.
Кизли сөјөнлэр олур
Сус дејэн олмур анчаг.

Ағыллы динса экэр,
Һара бир шүбһэ едэр.
Чыхыб гачар арадан
О јазыг да биртәһэр.

Кэлин, дејим дүзүнү,
Чаны будур сөзүмү:
Бир дэрд вар елимизда —
Намы дартыр өзүнү.

Бири нәсинәт верэр,
Бири гуллуғ көстэрэр.
Гарны ачын бири дэ
Јухуда чаннәт көрэр.

Зијарәт етсин дејэ,
Бири кедәр Мәккәјэ.
Мүсәлман өз борчуну
Бурда өдәмир, нијэ?

Бэдбэхт гоча һэр заман
Гачса да адамлардан,
Бир дэ көрүр ки, евдэ
Дава дүшүб нэкаһан.

Јығылыб кэлир алэм,
Гојун кэсилир бу дэм.
Һамы јејиб кеф чэкир,
Ону богур дэрд, элэм.

Дүзү, белэ гочалар
Һэр јердэ, һэр јанда вар.
Онларын да талеји
Ахырда белэ олар.

1892

Нечэ ки, дөүшдэ сэн
Бир јол јенилмэмисэн,
Элиндэки бајрагы
Вуруб салмајыб јагы;
Нечэ ки, шөһрәтин вар,
Јашајырсан бәхтијар —
Лалэ рәнкли мајак тэк
Јаныр синэндэ үрәк:
Нечэ ки, бостанын вар,
Бостанында — мин нүбар;
Нечэ ки, гурумајыб,
Ахыр өмүр булагын;
Зүлмәтә дүшмэмисэн,
Бүдрәмәјиб ајагын,
Өзүнә бир күн агла,
Кет мазары гучагла.

1892

Бурда Јахшылыгыи өмрү бир анлыг,
Амма узун чакир пслик, Јаманлыг.

Кечикир даима үмидии агы,
Јолларда сыныбдыр Јохса ганады?

Нэ гэдэр говсан да үмид кәһәри,
Габага бурахыр Јенэ кэдәри.

Һәлә бир ағрыдан гуртармамыш чан,
Башга бирисннэ дүчар өлурсан.

Чапыр арахамызча дәрд — гоча кафтар —
Ким онун элиндән Јаха гуртарар?

Булуд чәкилмәсә көјүн үзүндән,
Шәфәг сүзүлмәз ки, күнүн көзүндән.

Совушуб үрәкдән Јох олмәсә гәм,
Јазыг һеј чырлынар, ујумаз бир дәм.

Дүңјанын дәрдини дадмәсә инсан,
Севинчин гәдрини билмәз һеч заман.

Дајан дәрд өнүндә мәрду-мәрдана,
Фагыр бир гул кими баш әјмә өна.

Гэлби, ирадэи зэлф оланлар,
Газанар өзүнэ өмүрлүк губар.

Дәрдиниң үстүнэ тэзэ дәрд кэлэр,
Нэфэсин чыхынча тутуб силкэлэр.

Агрыја, дчыја синэ кэр, синэ,
Күч кэлэ билмэсин дәрд-кэдэр сэнэ.

Амма һијләкәрдир, бичдир адамлар,
Мәнимсә нә кечәм, нә күндүзүм вар.

1892

■

Артыг кэлиб чатды пајызым мэним,
Пајыз өз јолундан галармы мэкэр?
Мајын һасрәтијлә јаныр бәдәним,
Ким мајы керијә гајтара биләр?

Чохунун гэлбиндә әбәди гар вар, —
Новрузкүлү чичэк ачармы гарда?
Үрәји күн кими одлу инсанлар
Бүдрәмәз, јыхылмаз чәтиндә, дарда.

Һәр вахт һәрисликлә јашајан бир кәс
Чан атмаз, баш вурмаз дәринликләрә.
Һеч вахт ганад ачыб учала бнлмәз,
Говушмаз лачивәрд әнкинликләрә.

Онларын ишидир даим вурнухмаг,
Гэлбләри баглыдыр фитнәјә, фе'лә.
Онлар тоја кедәр һамыдан габаг,
Фагәт хәрчләмәзләр бир гәпик белә.

Адам боғмаг үчүн фүрсәт күдәнләр
Көрән, динләјирми һеч үрәјини?
Оғурлуг едәнләр, дашбаш едәнләр
Көрүр оғурлугда кәләчәјини.

Горхаглар, бэслэјин өз чанынызы
Будур мэгсэдиниз, будур ишиниз.
Эжэр сатмасаныз вичданынызы,
Тапа билмэзсиниз сээдэти сиз.

1894

ЕШГИН ДИЛИ

Ешгин дили сөзсүз олур,
Дил сөз тутур ки, сөз де|э?
Ешг бахышла ахыдылыр
Ыр үрөкдөн бир үрө|э.

Бир пахт сэн дэ бу ләһчадэ
Дил-дил өтүб, кама чатдын.
Илдыргадын инди нэдэн,
Инди бу дил сәнэ |аддыр.

1894

■

Жола чыхсан, догру јол сеч,
Догру јолда олсан, өјүн!
Даш олсан да моһкэм ол сэн,
Дивары ол бир даш ерни.

Гачана да ачыгдыр јол,
Гован да бу јолла гачыр.
Гачана да, гована да
Јилныз агыл ишыг сачыр.

Һагг јолунда јорулсан да,
Һэгигәтдән гачмаг олмур.
Өн од-алов, арха зүлмәт,
Әзијјәтдән гачмаг олмур.

Сән нафсини гору һәр ан,
Тә'рифләрдән узаг дован.
Өз ејбини озүн анла,
Мәрдликлә чых һәр говгадан.

Јахшы сөзлә чох өјүмә,
Сәнә дүшмән олар сөзүн.
Пахыл көзләр јорар сәни,
Јары јолда гојар бир күн.

Инамла ат аддымыны,
Заһмәтин дә итмәз онда.
Ким күл әксә, әввәл-ахыр
Күл дәрәчәк бу дүнјада.

1894

■

Кэлэчэјэ зиллэјиб гэмлэ көзлэрими мэн,
Һэмишэ сөјлэмишэм үрэх сөзлэрими мэн.
Демишэм — аглы олан баша дүшэр, утанар,
Даһа намусла јашар, халга тэ'нэ етмэдэн.

Лақин сиз наггалларын наггалысыныз, һаша —
Илк сөздэн дүшмэзсиниз дејилэнлэри баша.
Исти көз јашларыјла одлу көнүл олмаса,
Гэлбиниздэки бузлар эримээ, дөнэр даша!

Инадкар халгым мэним, кэл, инад етмэ бүкүн!
Сөзлэрими баша дүш, дедиклэрими дүшүн!
Әјлэнчэ хатиринэ данышмырам, гулаг ас,
Балкэ бир хејри олду бу сөзлэрин санинчүн.

Һара кетдијини бил, таны һэр досту, јары.
Дүз јол тутмаг вахтыдыр, чых кэл дүз јола сары...
Инди ки, јохдур елмин, билијин, эмэк ешгин,
Һеч олмаса, мал-һејван отармаг өјрэн бары!

1896

Ачлар истәјирләр дадлы бир јемәк,
Тохлара наз, не'мәт, меј, мәзә кәрәк.
Дөвләтти јарысы тохлуғдур — газәх
Дадлы јемәкләрдән јан кечмәјәчәк.

Ач газәх, өлүмдән горулмагчүи сән —
Долашыб сәркәрдан рузи кәзирсән.
Дадыны билмирсән әтти, кумусун,
Тәләјин зәрбина нәдән дөзүрсән?

Әт, кумус һамыја олса мүјәссәр,
Көнүлләри ширин үмидләр бәзәр.
Дојунча чөрәк дә тапмырсан, газәх,
Көләлик зәһмәти гәддини әјәр.

Нә гәдәр ишләсән јенә һәр заман
Чәтти зәһмәтиниә алдыгын ән'ам —
Бир-икки сүмүкдүр, бир долча кумус,
Ачда—әлач јохдур, зәнкиндә — иман.

Үз тут о даглара сүрүлә гајыт.
Һалал зәһмәтини учаларда тут.
Һүнәри, чүр'әти дост бил өзүнә,
Сәркәрдан кәзмәји әбәди унут.

Дунјада хүнэрсиз сээдэтми вар?
Эмэји севмэсэн о сэндэн гачар.
Утанма ешшэк дэ гашовласан сэн,
Элин вэ намусун тэртэмиз галар.

Экэр һијлэ илэ јыгсан вар-дөвлэт,
Јаман пешэлэрэ ејласэн адэт,
Бил ки, һајла кэлэн, вајла да кедэр,
Бүтүн өмрүн боју чэкэрсэн зиллэт.

Вуруб палтарына, атына бээк,
Кедир эһли-кефлэр тапсын бир көјчэк.
Онларыя далынча кетмэ һеч заман,
Ујма вар-дөвлэтэ сэн дэ онлар тэк,

Бошбогаз өзкэдэн сэдэгэ дилэр,
Ар-намус гэдрина онлар нэ билэр.
Зэһмэтсиз тапылап дөвлэт, сээдэт,
Баһарда гар кими эријиб кедэр.

Бизим бу јерлэрдэ сэркэрданлар вар.
Сүмсүк итлэр кими јал кэзир онлар.
Нифрэтэ лајигдир евиндэн гачан,
Сэн онлардан узаг кэзмэји бачар!

■

Өлдү ушаглыгын — өзүн билмэдэн
Һаны о күнләр ки, јашардын чох шән?
Кәнчлијн сахлаја билмәдин нәдән?
Кәлдими гочалыг көзләнилмәдән?
Сән еј һәјатында һәгигәт кәзән —
Хәјанәт дә етдин өзүнә бә'зән.
Хәјал аләминә гапылдын һәрдән.
Бир күн өләчәксән бәлкә дә, јазыг,
Пәјәсинда өлән көшәк кими сән.

1895

■
Гојун суја кирсэ, јаглы олмаз су.
Орда гурду вурмаз гујруг гохусу
Бу кениш дүнјаја чох бахдым мэн дэ,
Һэр шеји дэрк етмэк олмур догрусу.

Бэлкэ, вурмуш сэнэ бэхт белэ нишан,
Тутуб овучунда эрзи сыхасан?
Хәјаллары көјдә долашан јазыг,
Јердә бәс нә үчүн дајаг тапмырсан?

Чох кизлини сирләри идрак кәшф едәр.
Јалныз сәнәткәрә күзәштә кедәр.
Мэн дэ јоргун јатыб дурурам јоргун,
Ачам чүр'әтимлә һикмәтли сирләр.

Билмәдән етмәрам шүбһәни инкар.
Шүбһәсиз нә фикир, нә дүшүнчә вар.
Һәрдән зәиф олса фикирләр, нә гәм,
Дүшүнмәсәк, ағыл мүркүләр, јатар.

Јарандыг дүшүнәк, дујаг, јарадаг.
Фикрән ганад ачыб көјләрдә учаг.
Бир күн гајыдарыг әввәлимизә,
Арзулар јашајар, олсаг да торпаг.

Торпагым итсэ белә, итмәрәм әсла өзүм,
Сәһәр шәфәгләрилә севлимәсә дә көзүм,
Нәфәсим аҗрылса да бир күн тәнимдән, јенә
Буну өлүм санмасын јелбејинләр, әзизим!

О дүнјадан чағырыр бизи јаланчы бир сәс.
Торуна салмаг үчүн көстәрир сонсуз һәвәс.
Идракындан дүнјада сөз инчиләри гојан,
Илләр, әсрләр кечсә өлмүш сајыла билмәз.

Сән бу ширин һәјага идракын көзүјлә бах!
Онда әбәдијјатә әглин ишыг сачачаг.
Дәрк етмәк истәјирсән дүнјанын мә'насыны —
Фикринин көзләрилә дәринләри көр анчаг.

Сәни күмраһ јашатсын гој бу дүнја һәвәси.
Бөлүнүр әл чатмајан сәрһәдлә јер күррәси.
Ахирәт дүнјасындан горхуја дүшмә әбәс
Јохлуғуна чүр'әтлә инандыр сән һәр каси.

1895

КЭЛИНИМ МЭНИШЭ БАШСАҒЛЫҒЫ

Аглама, Мэниш, аглама,
Сэн гүвватли ол кэдэрдэн.
Бу дэрдилэ кэл даглама
Үрәјини нечэ Јердэн.
Ал чичәјин солду вахтсыз,
Эритмәсин сәни бу гәм.
Һеј бошалыб, долур дүнја,
Белә кәлиб, кетмиш аләм.
Әзизиндән ајры дүшән
Бир сәисанми дүнјада тәк?
Догмалара рәһм елә сән,
Дәрд бизи дә өлдүрәчәк.
Бу инсанын гисмәтидир.
Өләчәк бир күн Јаранан.
Бу өлүмүн адәтидир
Тянымајыр һеч бир ад-сан.
Кәләчәкдир о сон саат,
Сүкутумуз позулачаг.
Өлүмә табедир һәјат,
Һакимимиз о олачаг.
Әсрләрлә бүтүн аләм
Олмуш она итаәтдә.
Солан күлүн, мән билирам.

Бир баһарды тэравэгдэ,
Көз јашыла гајтармазсан
Бир дэ ону һэјата сэн.
Вахт јетишди, нэгмэ сусду,
Симлэр диллэнмэз тэээдэн.
Өтүб кедэн о шэн күнлэр,
Гајыдармы бир дэ кері?
Ким күлшэндэ тэээ вэ тэр
Көрмүш даим чичэкләри?
Ајыи нур сачдыгы чаһан
Јарандыгы күндэн бари,
Гэрарсыздыр, бил, һэр заман,
Гаранлыгдыр дэринләри.
Көз јашыла, Мәһиш, сэн дэ
Элач тапмазсан бу дэрдэ.
О күнэшэ јүксэлэн дэ,
Һеј чагыр... гајытмаз бир дэ.
Өлүм мәним көзэл, инчэ
Бир баламы алды нэдэн?
Ачылмамыш солду гөнчэ,
Нечэ дөзүм о дэрдэ мән?
Эзиз Мәһиш, етмэ аһ-зар,
Бу дүнјаныи һалы бәлли.
Олачага чарәми вар?
Дириләрдән ал тәсәлли.
Көплүи сәрхош изтирабла,
Иткии бөјүк, дәрдин дэрин...
Мән танышам бу эзабла,
Һөкмүндәсэн гүссәләрин.

Мэни дэ чох эјди кэдэр,
Бир тэсэлли кэздим эбэс.
Гэм көнлүмү етди һэдэр,
Һарададыр тэсэлли бэс?
Орда шадлыг нуру јанмаз,
Дәрдим гөвр етди синәмдэ,
Јатыбдыр оглум, ојанмаз,
Инсанлардан гачдым мән дэ.
Јалгыз чәкдим бу гүссәни,
Әзиз Мәһиш, авла мәни!

1895

МЭЪИШИН АҒЫСЫ

Илаһи, илаһи, мәнә нә гәдәр
Ачы көз јашыны рәва билмисән?
Һәлә көрпә икән, бир ајдын сәһәр
Доғмача анамы итирмишәм мән.

Үрәјим говрулуб, күл олуб бүтүн,
Дашыја билмирәм дәрдү-сәримни.
Хош күн арзуладым, илләрә хош күн,
Кәсдин јолларыны хош күниәримни.

Чаван јашларымда, көрпә чағымда
Дөзмәк өјрәдәрди һәмишә мәнә.
Әбәди јас гуруб гәлб отағымда
Де, нијә чох кердүн Әбиши мәнә?

Солду чичәкләри көзәл чөһрәмин,
Даһа гурумушам, гуру отам мән.
Башыма јағдырдын дәрди, әләми,
Бу чаван јашымда дул арвадам мән.

Ијирми икичә баһар көрмүшәм,
Бу јашда ајрылдым чан сирдашымдан.
Бир ағ күн көрмәдим мән тәлеји кәм,
Әсди гара јелләр, әсди башымдан.

Синэми јандыраp бу дәрдин көзү,
Чанда тагәтим дә, күчүм дә галмаз.
Өтән күнләр исә гајытмаз, дүзү,
Ачы гәнимә дә һәјан тапылмаз!

Игириб гәлбими, гәлбсиз галмышам,
Арзум, истәјим дә сөнүбдүр һәлә.
Әзиз севкилимдән маһрум олмушам,
Тәһһа галмалыһам бу күндән белә.

Гурумаз көзүмүн ачы јашлары,
Көңлүмүн јарасы јаман дәриндир.
Ахыр нәфәсиндә бары мән јарын
Јанында олмадым, һалаллашым бир...

Демәдијим сөзләр дешир синәми,
Ахыр лејсан кими јаш көзләримдән.
Нә гәдәр чаным вар — кәдәри, гәми
Ачы көз јашына гәрг едәчәм мән.

Илаһи, нә үчүн көндәрдин мәнә
Бу сонсуз кәдәри, сонсуз губары.
Дә, нијә бүрүдүн думана, чәнә
Мәним тәләјимә кедән јолхыры?

Мән өртүб чадрамы дәрдимин үстә
Кәзирәм гапыда бојну бүкүлү.
Бахыб нә көрүрәм: һәјәтимиздә
Әримин изләри отла өртүлүб.

Билгисә о нәләр, нәләр ешгинә
Булагтәк чаглады, чајтәк күкрәди!
Онун камалыны, илаһи, сәпә
Тәсвир еләмәјә һаны гүдрәтим!?

Адил јаранмышды башдан, бинадап,
Һәр јердә һамыја тај оларды о.
Бөјүјүн, кичијүн јерини билән
Тәвазәкар адам сајыларды о.

Бәхтим карванышы узаға чәкди,
О өтән күнләрим кәлмәз бир даһа.
Көнлүмә дәрәд адлы бир кечә чөкдү,
Бәхтимин күнәши күлмәз бир даһа.

Синәмдә гөвр едән дәрди, кәдәри
Гој ачым, сөјләјим ешитсин чаһап:
Зүлмәтдә кәзирәм һачандап бәри,
Күнәш дә әбәди көчүб дүнјадап.

Одлу көз јашларым чајлара бәнзәр,
Нечә дајандырым бу ахыны мән?
Таледән бәхт умдум, гәзавү-гәдәр
Јејиб ичдијими төкдү көзүмдән.

Бирчә јол кәлирик дүнја үзүнә,
Бәс нијә дүнјамыз гаранлыг олду?
Әләм гәбрә кими јолдашдыр мүнә,
Бәс нијә севничим бир аңлыг олду?

Эчэлин гулагы кар олуб дејән,
Ону сәсләјирәм һачагдыр һачаг.
Јохса о билмир ки, мәни көзләјән
Даһа гәм-гүссәдир, кәдәрدير анчаг.

Үрәјим чырпыныр күман ичиндә,
Бу гәдәр агрыја дөзмүр бәдәним.
Бир јол үфүрмәклә бир ан ичиндә
Үмид чырагымы сөндүрдүн мәним.

Бир эчәл гуртарар мәни бу күндән,
Тәкчә о дагыдар бу гаранлығы.
Јара баглајыбдыр синәм дүјүндән,
Дәрдинмә бир дәва тапмырам ахы.

Итирдим зирвәдә өз дајагымы,
Дәрәнин днбинә учурам инди.
Дәрд једи, гәм једи үрәк јагымы,
Орда ишыгларым әбәди сөндү.

Күнүм гара кечиб нурлу чаһанда,
Өмрүм јарпаг кими саралыб мәним.
Кечәм дә нурлујду јарла оlanda,
Инди күндүзүм дә гаралыб мәним.

Инсан уча билмәз ганад олмаса,
Итән севинчимлә ганадым итди.
Бу чаван өмрүмү дөндәриб јаса,
Әбишим јухутәк көрүндү, кетди.

Бир күнэ, беш күнэ дөзмэјән үрэк
Эбэди һичрана нечэ дөзэчэк?
Көнлүмдэ бошлугу нэјлэ јохалдым,
Онун јарасыны нэјлэ сагалдым?!
—

О бир күнэш иди, узагдан белэ
Мэним үрэјимэ һэнир саларды.
О одлу-аловлу мэхэббэтијлэ
Елэ бил свимдэ очаг галарды.
—

Кетди о севинчим, кетди о нэш'эм,
Гэфилдэн гејб олду кефим, эндишэм.
Сынды, чилик-чилик бу көнүл шишэм,
Дүнја чэхэннэмэ чеврилди бирдэн.
—

Говрула-гопрула, һэм јана-јана
Ики узун или дөздүм һичрана.
Һэлэ бир-биринэ өјрэшмэмишдик.
Бу һичран араја эбэди дүшдү.
—

Нэ үчүн, нэ үчүн, еј илаһи, бэс
Чэхэннэм еләдин дүнјамызы сэн?
Өзүн дејилдиними севинч верэн кэс,
Де, күнаһкар олдуг биз јазыг нэдэн?
—

Бахырам дүнјаја бикеш, бидамаг,
Јанырам синэмэ чэхдијин дагдан.
Елэ бил јарпагам, саралмыш јарпаг,
Гопуб дүшэчэјэм инди будагдан.
—

Элвида, элвида, өтэн севинчим,
Тэсэлли уммурам һеч кэсдэл пај тэк.
Түкэняб галмајыб тагэтим, күчүм,
Әсир, титрәјярәм мән торагај тэк.

Очага атылсам — очаг јандырар,
Сулара атылсам — гэрг едэр һэмэн,
Һэдэ нэ демишәм, көнлүмдэ дэрд вар —
Мня пај артыг олар дедиклэрямдэл!

1996

Дөвләтлинин бир дәрди вар о да — мал-гара,
 Вар ыгмагчын алдадыр о Јахыны, Јады.
 Өз нәфсинин гара гулу олан бу адам
 Қасыблары сүфрасинә Јахын гоЈмады.

Илхысыны артырырды бир бәд нијјәтлә;
 Үрәкләрдә Јандырачаг пахыллыг оду.
 Халгы сөјүб, бәјәнмәјән бу ачкөз көпәк
 Бир сүмүјә бир алчагын нөкәри олду.

Бу заманда агыл вә һагг пула кетмәјир,
 Догруларын гисмәтидир ачындан өлмәк.
 Қим ки, чиркли әлләријлә иш гарышдырыб,
 Пејинликдә агнајырса варланыр демәк.

Чәкил, сакит бир кушәјә фикирләш буну,
 Һалал зәһмәт нә демәкдир, һарам пул нәдир.
 Нәфси ити адамлардан гач Јаха гуртар,
 Һәнгәтсиз кечән өмүр мәнв олуб кедир.

1896

Гочалар арасында Инсс едирэм ки, Жадам,
Бир дил тапа билмирэм өз өвладларымла да.
Гоһум-гардаш ичиндэ бүтүн јашыдларымдан
Баш көтүрүб гачмага һазырам бу дүијада.

Фираванлыг галмајыб, тале бэд гапы ачыб;
Сэркәрдан доланырам, чох пәжмүрдәдир һалым.
Һеч бир ләззәт галмајыб, агзымын дады гачыб,
Јухум эршә чәкилиб, агарыб сач-саггалым.

Кәичлик зөвгү, шөвгү дә силлиибдир үрәкдән,
Даһа горхутмур мәни бөһтанларын тәһиди.
Өзкә ев-ешинини дүшкүн көзәтчисе — сән,
Дејинкән, һушсуз гоча, кимә лазымсан инди?

1896

Бир бэжин бир чаван арвады варды;
Эжин теј зэр-хара, синэси даш-гаш.
Онуи һэр эмринэ мүйтээр иди
Хидмэтиндэ дуран нечэ гаравш.

Дөвлэти башындан ашырды бэжин,
Күндэ ејш-ишрэт, күндэ зијафэт.
Бу гызыл гэфэсэ дүшдүјү күндэн
Јаман дарыхырды о көзэл афэт.

Бир севэн үрәјэ — зинэт нэ лазым,
О бир севэн гэлбин һэсрэгиндэдир.
Бууу аламајыр о гоча залым
Гэддини дүзэлтмэк үчүи сә'ј едир.

Кифтара багланыб гарысынымы гыз?
Бу нечэ эрдир ки, дујгусуз, һиссиз.
Дүз ијирми беш јаш бөјүкдүр ондан,
Башына дәјәјди вердији чеһиз.

Чаван арвадыны кизли сахлајан,
Билмир ки, көзэллик пәрдэдэ галмаз.
Сојуг тәбәссүмү кимэ кәрәкдир,
Гоча үрәјиндэ мәнәббәт олмаз.

Бәјин кишилији, һүнәри пулдур,
Пулда да чаванлыг керн гајытмаз.
Кимнисә гызыны гызылла алдыш,
Сојумуш үрәји гызыл ојатмаз.

Сән нә хәјалдасан, о нә хәјалда
Һәлә мәст еләјиб әдалар сәни,
Көр нә кәтирәчәк башына сонра
Әлә салачагдыр адамлар сәни.

Чох ла фәхр еләмә көзәллијилә,
Чаван арвадына ахмаг инанар.
Биабыр оларсан, иш белә кетсә,
Гулагынын дибн зә'фәранланар.

Кәлини бош јерә данлама, гоча!
Де, бу чүр севкини ким, һарда көрүб.
Гаратикан һара, гызыл күл һара,
Ким гарла алову бир јердә көрүб?!

Гујруг буламагла мәһәббәт олмаз,
Кет, кет өзүнә баб бир гары ахтар.
Гәлбиниздәи кечәи илләр чох узаг...
Кәсишә билмәзләр, а гоча кафтар!

Сэний фикирлэрийннн оду илэ исинмиш
 Нэгмэ эрэн доланыб, кээчэк узаглары.
 Фикрин ишыглы, ајдын, хош көлкөси — тэрапэ
 Гој хош аһэнклэ даим охшасын гулаглары.

Сэний фикирлэрийннн ганадында учараг
 О гэлбэ лај-лај чалар, бејилэри ојадар.
 Нэгмэдэ јер үзүнүн севинчи, нэш'эси вар,
 Онун сэсинн јалныз шинтмэз кар оланлар.

Нэгмэ јухуја кетмиш үрәји дэ сэслэјэр,
 Алыб гојнуна учар сонсуз бир энкиллијэ.
 Багрына көрпэ басмыш даја кими јүркэлэр,
 Кай гэмли, кай да ширин бир лај-лај дејэ-дејэ.

Лакин де, үрәклэри бир сөјүд јарнагы тэк
 Тигрэдиб һэјэчана кэтирэндэ нэгмэлэр,
 Гэмли, хош нидасыны диилэјиб үркэк-үркэк
 Чохдурму о чагрыша дөнүб чаваб верэнлэр?

Һүзинлэ, кэдэрилэ илк бэнд сэни чэзб едэр —
 Ки, ону варлыгыла, гэлбинлэ диилэјэсэн...
 Мәһаббэт, гэм, еһтирас, гээзб баи алыб кедэр,
 Бир пәрдэдэ рам олар сонра һамысы бирдэн.

Бош нэгмэлэр дэ вардыр, көзэл, хош нэгмэлэр дэ,
Бири жанлыш охујуб гулаглары дэнк едэр.
Бири Јоргуи руһуну галдырараг көјлэрэ,
Мүдрик, агил нисанын нитги кими саслэнэр.

Мэн алты бэнддэ дедим үрэјимин одуну,
Һэссаслар баша дүшүб анлајачаглар ону.
Күтбејинлэр чэтинэ дүшэчэк — мэн нэ едим?
Мэн нэгмэми Абајы севэнлэр үчүн дедим,
Нэгмэлэрдэки фикри јалныз дујар о адам —
Қи, гэлбиндэки одлар һэлэ сөнмэјиб тамам!

Бапар ирэлидэдир... човгун, сојуг архада...
Гара күн кечиб кедиб, шадлыг һэлэ кэлэчэк.
Фэрэһли хош нэгмэни гэлбиилэ, руһунла ич,
Нэгмэ булаг сујудур, ич, о, һэјат верэчэк!

1898

Нэ угурлу саат, нэ хош чагдыр бу,
Үрэк хэјаллара гэрг олду јенэ.
Илһам ишыгынын бир шүасыјла
Фикир думанлығы јарылды јенэ.

Һисслэр гајнады, чошду бир анда,
Баһарда ојанан даг чешмәси тэк.
Адилик пәрдәси ачылды көздән,
Киндән-күдурәтдән јујулду үрэк.

Үрәјни телләри көкләнди, нәди?
Јенэ каман кими чәкилди тарым.
Фикрин өвладлары — сөзләр дирчәлди,
Әтә-гаһа кәлди сөз өвладлары.

Чәкиб гуршагыны пәһләван кими
Мејданда һүнәрлә дурачаг инди.
Әлчатмаз арзуја чатмагчын, шаир
Сөзләрин сәһрини гырачаг инди.

О чөлләр гарталы сүзүб сәһраны,
Дүшүнчә симинә мизраб вурачаг.
Шәрә, чәһаләтә тушладыгы сөз
Гәзәблә атылыб көјү јарачаг.

Әзбәр биләчәкдир елләр-обалар,

Јахына-узага ахачаг о сөз.

Бу һаггың һөкмүдүр илдырым кимн,

Зүлмкар башында чахачаг о сөз.

Үрәји барышмаз, фикри од-алов,

Дилисә ачыдыр шаирин, ачы.

Јаздыгы, көрдүјү һәјатдыр анчаг,

Ғынамајын, јохдур башга әлачы.

1896

Кэлэчэк бүрүнүб думана, чэнэ,
Көзлэрин зиллэниб узага јенэ.
Үмүд чырагындан нур алсалар да
Үмүд вэ'д слэмнр о көзлэр сэнэ.

Дүшүр јарпаг кими өмүрдэн күнлэр,
Бу күнү, сабаһы дүнэнэ бэнзэр.
Бунларын бирилэ сэн дә кедэрсэн
О снррли нөгтэни бир аллаһ билэр.

Идрак «мэн» дејэндэ, чан «мэним» дејяр,
Рүһ илэ бэдэнин эсли бир дејил.
«Мэн» эбэдијјэтдир, камалдыр, нурдур
«Мэним» дүнја малы, эл чиркидир, би!

«Мэним»и нэ бэрк-бэрк тутмусан белэ?
Нэ шнрни хэјалла јатмысан белэ?
Јахшылыг-доғрулуғ олса һэмдэмин
Раһат јолланарсан ахыр мэнзилэ.

Сэн гызыл алмагчын идрак сатырсан;
Күнаһа батырсан, кама чатырсан.
Амма өмүр битэр, севинчин сөнэр
Өлүмдэн ки, рэзил оламмаз инсан.

Бу гоча дүнјаны өзүңкү билмэ;
Сысгадыр о «мәним» дедијин кәлмэ.
Дүнјада галачаг дүнјанын малы
Руһун учачагса «галарам» демэ.

Касыблара эл тут, Јетимләрә јан,
Аллаһ да һифз едир нисаны һәр ан.
Көрсә ки, севирсән доғма халгыны
Сәнә көмәк олар о да бир јандан.

Һәр көрдүјүн дәстә халг дејил һәлә,
Сәни алдатмасын гурд тинәтлиләр.
Сән мәрд ол, писләри пислә утандыр,
Јахшы инсанлара јахшылыг дилә.

Јашајан һәр кәсә күзәран кәрәк,
Фәгәт хејри шәрдән ајыраи кәрәк.
Һагг ишин күнәши — нур сачсын даим,
Хәбислик — авара, сәркәрдан кәрәк.

1897

■

Бош һај-күј — гурд улартысы
Бунлар ејни шејдир бизэ.
Бош-бошуна баш алдатмаг
Һачан вериб хејир бизэ.

Ахмагларын сөзү һэдјан,
Наданлыгдан дејир бизэ
Бир өмүр ки, сөнүр әбэс.
Валлаһ, лазым дејил бизэ.

1897

■

Баһарда чүчэрэн көрпэ от, көрэн,
Билirmi өмрүцүн гысалыгыны?
Чинар олмаг дилэр, бој атмаг дилэр,
Улдуза тэн истэр учалыгыны.

Күнэшин нуруну ичиб мәст олар;
От хардан билсин ки, дүнјада гыш вар.

Һәмин от кимијэм чаван, тээ-тэр;
Гөјгысыз башыма тохунур көјлэр.
Амма бир сәс кәлир: «өјүнмә, инсан!
Сәнин дә гышын вар — гочалачагсан».

1897

■
Мэн дэ бир күн бирчэ овуч нэм торпага дөнэчэјэм.
Дилим ити, руһум чыягын... Фэгэт артыг сөнэчэјэм.
Еһтираслар, һэјэчанлар сүпүрлэшэн үрэјими
Салхым-салхым буз тутачаг... Нејним ахы, өлэчэјэм.

Өчэл мэни имтаһана чэкэчэкдир чавабдеһ тэк,
Ја бир мөһлэт верэчэкдир, ја да бирдэн пүскүрэчэк.
Сэн еј мэним көһлэн кими шаһэ галхан мэрд үрэјим,
Сэндэн сонра нэлэр, нэлэр демэјэчэк агзыкөјчэк?!

Туту дилим лал олачаг, гурујачаг гајнар илһам.
Нэвэлэрим гијмэт верэр: «Нэлэр гојуб кедиб бабам?»
Ганым гара. Гэлбим Јара — бунлар ики күнаһымдыр,
Билирэм ки, күнаһымдан чох олачаг мэним чэзам.

Өзүңлэ гал, ет һэсби-һал, өзүн даныш, динлэ өзүн.
Ше'рим, јолум тапмачадыр, билмэчэдир сэнни үчүн.
Мэн Јол ачдым, еј хэлэфим, мэн чалышдым, еј хэлэфим,
Мэн дөјүшдүм сэнни үчүн... һэ... буна да вармы сөзүңи?!

Чаван идим, голларымда бир дүңјанын күчү варды.
Гэзэбим дэ, һэјчаным да кибритсиз дэ алышарды.
Бөһтанларла истэди ки, јыхсын мэни гары дүшмэн,
Кечдяр, јохса тутуб онун богазындан јапышардым.

Hej богдулар мэним азад дүшүнчәми, әмәлими!
Мәним изим асан јолдан сапдырачаг өз нәвәми.
Чох бәлалар чәкиб башым, чох дүшмүшәм јад әлләра,
Ајылтмаг да нечүи ахы? Ујујурам мән әбәди...

Түстүм дә пар, зәһәрим дә; алдадычы олур көркәм.
Мән һәјатдан кам алмамыш бу дүнјадан кедәсијәм.
Наһаг ачдым өз сиррими — ахы нәгмә сөз сахламаз...
Онда елә гој мәнимлә јерә көмсүн мәним нәгмәм!

1898

Дүшүнчэн дэ ирадэн тэк
Гахыјарса үрэјиндэ —
Эглин — нушун чыхар башдан,
Оларсан бир һејван сэн дэ.

Баш вурмајыб дэринлијэ
Мэним эглим үздэ кэзир.
Јорулубду үрэјим дэ,
Гочалмышам, јуху басыр.

Сэн богурсан еһтирасы,
Һајыфын да кэлир бэ'зэн.
Дөјүшдэ хар едэр, инан,
Өз нэфсини өлдүрмэсэн.

Наданларын гэлби бомбош,
Һејван билмэз нэдир фикир.
Дэринлијэ баш вурмајан
Һэјат—рэнксиз мэнзэрэдир.

Һэр јан зүлмэт... Мэн өзүмэ
Нечэ инсан дејим ахы,
Нечэ ганым бу һэјаты
Авамдырса мэним халгым?

Гырх жєрє бєлєб сєни,
Кєдєрли, гємли кєнлєр.
Инамсыз єрєк печє
Сакит жашаја билєр.

Кимини єчєл удлу,
Кимини дєшмєнчилик, —
Севирдин онлары сєн.
Кєлди бєлє, фєлакєт.
Бир бошлуг ичиндєсэн.

Гочалыгдыр єнєндє,
Гаранлыгдан чыхыш јох.
Гајгысызлар овунар,
Бизимсє гајгымыз чох.

Агрыларла јанырсан...
Гајыт арзулара бах.
О кечмиш арзуларың,
Солуб, саралыб анчаг.

1899

■

Инсан—эт, сүмүк долу бир кисәја бәизәјир,
Өлүм анарыр ону, торпаг төкүр үстүнә,
Нечә ки, хәзинәдар өз пулуну кизләјир.
Тез-тез ешидәрсән ки, «сән мәнимчүн алчагсан»,
Сәфәһлик — анасыдыр белә данышыгларын,
Инан, сән мәнә инан.

Дүиән бир ушаг идин, бүкүнсә артыг гоча,
Өмүр бир күн гуртарыб булагтәк созалынча —
Сев, әзизим, дүијада көзәллијн, инсаны,
Бунлардан әзиз нә вар, ахтар, кәз бу дүнјаны!

1899

Шимшәк мәләји, Раһит,
Учур торпаға сары.
Чан верир табиятә
Сәрин јағыш сулары.
Күчү ејнидир, еј дост,
Илдырымла сөзүн дә.
Кәрәк сөзүн күчүнү
Сынајасан өзүндә.
Бир бошбогаз, рүшвәтхор
Бу сөзләрин јанындан
Сакитчә кечиб кедәр.
Илдырымлы сөзләри
Јаланлардан безикмиш
Үрәкләр гәбул едәр.
Үрәји бош адамлар
Бу шимшәкли сөзләри
Көтүрмәји бачармаз.
Јахшы дүшүнсәк бир аз,
Дәрс вермәјин вахтыдыр
Һејвәрә наданлара.
Онлар јаман һәрисдир
Гујруглу јаланлара.

Домбраја тохунма
Гырма инчә телини.
Дајан, гэлбим, ојатма
Көз јашлары селини.

Көһнә дәрдим ојагдыр,
Јенә ахыр көз јашым.
Һәсрәтдән агырлашыб
Синәмә енир башым.

Ким өзүнә гапылыб
Кизләдир кәдәрини.
Она чевир, сепкилим,
Нур сачан нәзәрини.

Јалварырам сәнә мән,
Көнүл одуму сөндүр.
Бу од хәстә гэлбимдә
Һачандыр түстүләнир.

О инчә әлләринлә
Бу дәрди гов, јох елә.

**Мөн дэ арзума чатым
Догру, тэмиз үрәклә.**

**Бу јекнәсәг күшләрдән
Нечә дэ јорулмусан.
Инаһырам сән мәни,
Гуртарарсан эзабдан.**

ПОЕМАЛАР

ИСКЭНДЭР.

Искэндэри һеч заман унутмамыш бу дүнја,
Она шаһлыг тачыны вериб Македонија.
Шаһ Филиппин өвләды — Искэндэрин шөһрәти
Јајылмыш бу чаһана, чатыб улдуза, аја.

Шаһ өләндә, оғлуһун јашы ијirmi бирди,
Кәнчлијин чичәкләнән бир дөврүнә кирирди.
Санки атадан галан сәлтәнәти аз имиш,
Гоншу өлкәләрә дә Искэндәр көз дикирди.

Ахыр, чәкди гошуну, миндиләр кәһәрләрә.
Һүчум етди дурмадан кәндләрә, шәһәрләрә.
Дүшмәнә диз чөкдүрүб, шаһлары салды тахтдап.
Халглары сојду, әзди, уф демәди бир кәрә.

Дөјүш мејданларында онун төкдүјү гандан
Нәһәнк чајлар јаранды, ахды, гызарды үмман.
Ајлар, илләр доланмыш, әсрләр дә өтәчәк,
Ојун әмәлләрини унутмаз инсан, заман.

Өз баба торпағыны бөјүтдүкчә бөјүтдү.
Өмрүндә баш әјмәјән она сәчдәјә кетди.

Хапларып, хаганларып, солтанларып, шаһларып,
Ган төкөн чалладларып күнүү гара етди.

Тутдугча өлкөлөрп, артды нәфси, тамаһы.
Гәләбәлә, зәфәрлә о ачды һәр сабаһы.
Јалтаглар онун һагда һәр тәрәфә јајдылар:
«Искәндәр — шаһлар шаһы, јер үзүнүн аллаһы!»

Чапарлар да јајдылар зәфәрини чаһана.
Сөзләри илдырым тәк јетишди һәр бир јана,
Искәндәрни туфантәк өтүб кечдији јердә
Бичинләр-бичәнәкләр булашды, батды гана.

Искәндәр! — Гартал кимн көјләрдә кәзди бу ад.
О ган ичән рәһимсиз бир ан олмады раһат.
Нә чичәкли елләрдә, нә сонсуз сәһраларда
Өзүнә јер тапмады, она дар кәлди һәјат.

Дејирләр ки, бир дәфә кениш, сонсуз сәһрада.
Зәмпјә, јашыллыга һәсрәт, гудуз сәһрада,
Сусузлугдан үзүлмүш, зәнфләмиш Искәндәр
Батды гәм дәрјасына гызмар, сусуз сәһрада.

Истидән агыл чашыр; аглајан ким, күлән ким,
Хәјалында вәтәнә элвида сөјләјән ким,
«Су!.. Су!..» дејиб әскәрләр аллаһа јалварырлар,
Дејинән ким, сусап ким, дәли олуб өлән ким.

Искэндэрип кәһәри дөзә билмәди артыг, —
Өлдү бөјүк фатәһә арха, көмәк, јарашыг.
Искэндәр өз достунун бөјүнуну гучаглады,
Она елә кәлди ки, улдузлар сачыр ишыг.

Кетди ишыга доғру. Көзүндә шәфәг сели
Дөндү зәриф бир чаја, дуру, шәффаф, тәпәли.
Әјлиб сујун үстә, ичди-ичди дојунча,
Исланды о гупгуру, пөртмүш додагы, дили.

Чагыртдырды ашпазы, она бу олду сөзү:
Кәтир гуру балыгы, сал чаја кетсин төзү!
Санки ичди тутулуб, балыг олду тәртәзә.
Дадындан, ләззәтиндән шаһын севинди үзү.

Искэндәр деди: мән чох-чох кәзмишәм дүңјаны...
Белә сәрни су һаны!.. Белә тәмиз су һаны!..
Кәлиң, тәшнәләр, кәлиң! Алов, мәш'әл јандырың,
Кедәк көрәк һардадыр чајын көзү, мәканы.

Мәибәјиндә булагын јәгин варлы өлкә вар.
Елләрини сојарыг, бизә тәслим оларлар.
Сәрвәтини чапарыг, дөнәрик свимпәзә,
Ғылыңчы шөһрәтимиз бир дә әрзә сәс салар.

Чајдан ичиб, атлара дојунча вердиләр су.
Күнләрлә јол кетдиләр, һамыја мә'лумду бу.
Зирәһли кејимләрин, синчләрин чиккилтиси
Шејпурларын маһнысы кәсилмәди јол боју.

Искэндэр чатды ахыр уча, горхунч бир даға,
Бахды магарасындан чыхан шаффаф булага.
Магаранын гапысы гызылдан, пар-пар Јаныр,
Гапы елэ һүндүрдүр, дәјир көјдэ гуршага.

Искэндэрин Јумругу дәјән кими гапыја
Чинкилдәди, сәдасы дүшдү дәрәјә, чаја.
Фатехин дәмир эли нәјә дәјсә учарды,
Бу гапыја елэ бил тохунду хәмир-маја.

Бүтүн манеэләри вуруб јыхан Искэндәр,
Бүтүн дөјүшләриндә галиб чыхан Искэндәр
Дујду, јашыл от кими гүввәсиздир, зәифдир;
Гәзәбдән өз-өзүнә деди: «Утан, Искэндәр!»

Бир јердә Искэндэрин гүдрәти чатмајандя,
Дејирләр, гәзәбләнәр, һирслә едәрмиш дуа.
Бурда да һүчум чәкди гапыја, гышгырды: «Һеј!..
Ачын гапыны, сизи анд верирәм аллаһа!»

Аддым сәсләри кәлди гапынын архасындан.
Искэндәр: «Гапычыдыр» деди. Елэ бу заман
«Аллаһын гапысыдыр, ачмаға чәһд еләмә».
Гапычынын сөzlәри ешидилди астадан.

— «Мән шаһларын шаһыјам—мәшһур Искэндәрәм
мән

Јохдур елэ бир өлкә чыхсын итаәтимдән.
Һакимләр һакиминә јарашмаз диләнчи тәк
Бағлы гапы далында дура, нән ала сәндән».

«Чох күвәнмә аглына, ловгалыг сләмә, шаһ!
Яер сәнә азлыг едир, нә гәдәр олар тамаһ?
Пахыллыгындан әл чәк, бәсиндир тутдугларын,
Ахыр, сани мәһв едәр бу ачкөзлүк, бу иштаһ».

«Ордумла јол кәлмишәм мән нечә ај, нечә ил...»
«Дүнјанын ахырыдыр, ирәли мүмкүн дејил».
«Ахырыса гој мәнә бач версин, төһфә версин
Гүдрәтими, күчүмү билсинләр нәсил-нәсил».

«Чохларыны гул етдин, јенә дојмады көзүн.
Инди ки, истајирсән, көтүр төһфәни өзүн».
Искәндәрә гапыдан бир бағлама атдылар;
Әл бојда бир бағлама, нә ғыса, нә дә узун.

Искәндәр бахды мат-мат, ағ парчада нә варды?
Ачды. Јенә гәзәби од тәк бејнини сарды.
Бағламанын ичиндән чыхды бир көз чанагы.
Шаһ сүмүк истәсәјди мәзарлардан јыгарды?»

Чанагда нә мәна вар? Дүшүнмәдә Искәндәр.
Әјләнчә тәк, күлүш тәк төһфәјә салды нәзар.
Чанагы атыб јерә ғышгырды: «Еј гапычы,
Шаһ илә белә ахмаг зарафат ејләмәзләр!»

Гәдним Јунаныстанын мүдрик алимләриндән
Јанында сахлајарды Аристотели чәбрән.

«Бу садә сүмүк дејил, сүмүкләрини шаһыдыр!
— Искәндәрә сөјләди. — белә дүшүнүрәм мән...»

Аристотел гэлблэри охујарды ытаб тэк.
Ондан мэслэхэт ялан шаһ оларды севинчэк.
«Тэрэзи кэтирсинлэр; бир көзүнэ сүмүјү,
Бир көзүнэ гызыл төк көрөк һансы чэкчэк».

Һэр Јана чар чэкдилэр,
Тэрэзи һазыр олду.
Сага сүмүк гојулду, сола гызыл төкдүлэр
Сүмүк чэкди гызылы, һејран галды Искэндэр.

Гызыл гојулан көзө шаһ эвр етди: — Јенэ төк!
Јенэ гызыл төкдүлэр, јенэ дә чэкди сүмүк.
Гызылы артырдылар. Сүмүјүн гаршысында
Түк тэк јүнкүл көрүндү гызылдан јаранан јүк.

Һејран галмыш Искэндэр суал верди алима;
«Көрүнүр чох аз гызыл кечирмишэм элима.
Сүмүк агырлыгында сэрвэтим Јохдур мэним.
Нэјлә чэкэк сүмүјү? Бу сирри дејэк кимэ?!»

Алим эјилди, јердэн бир овуч торпаг алды,
Төкдү көз чанагына. Көзлэрини јери долду.
Елә бил јүнкүллэшиб сүмүк галхды һаваја.
Бу сиррэ, бу һикмэтэ Искэндэр һејран олду.

Ону апарды фикир, ону апарды хэјал.
Бөјүк Аристотелэ верди белэ бир суал.
«Сөјлә, бу мө'чүзэдэ һансы һикмэт кизлэнир?
Нечэ баша дүшүм мэни? Даныш мэни баша сал».

«Сүмүк көз чапагыдыр, бир опуч торпаг тутур,
Мэ'насы ајдан ајры, судан да лап дурудур —
Јер үзүндө тапылмаз елэ гијмэтли сэрвэт
Ачкозлэри дојдура. Анчаг торпаг дојдурур.

Бу дүнијаны топ кими эллэриндэ тутса да,
Тамаһкар көзлэр үчүн јенэ аздыр дүнијада.
Өлөндөн сонра торпаг эн эзиз, гијмэтлидир,
Тамаһ салмаз алмаза, тамаһ салмаз јагута.

Гэзэблэнимэ һөкмдар, гэзэблэнимэ сэн эбэс,
О гызыл гапылары һеч кэс сындыра билмэз.
Билирэм, дәрдин, гэмий агырдыр даглар кими,
Шөһрәтинин сонудур, үстүнэ һеч нэ кәлмэз!»

Алим сусду. Фикирли-фикирли һаким деди:
«Зәһмәтим һечэ кетди, эмәјим һечэ кетди.
Аллаһ билэн јахшыдыр.»

Үз гојду гәрбэ доғру
Архасынча да орду, кетди вэ көздән итди.

Битди бурда бу нагыл, битди бурда һекајәт
Ариф олан көтүрәр бурдан өјүд, нәсиһәт:
Сән еј шөһрәтэ ујан, чанфәшанлыг еләмэ;
Тамаһкар оз көзүнү дојдура билмэз, элбәт!

Өмүр елэ гысадыр, санки эл едиб кедир,
Сәадәт илдырым тәк кәлиб јанындан отүр.

**Вичданыны, намусу мал киини сатмысанса
Сэини ишин, шөһрэтин иифрэт көлүндэ итир.**

**Ахмагларын тэ'рифи мэгрур ејләјир сэни,
Јалтаг түлкүлэр илэ долдурурсан дөврэни.
Башыны јан тутанда, гәһгәһ чэкиб дејирлэр:
«Белэ вичдансыз адам олуб дүијада јэ'ин?»**

**Севәр — өзүнү өјсүн о кэс ки, һеч нэ ганмаз.
Пул илэ һеч бир замаи мә'рифэт алмаг олмаз.
Өз гәдри-гијмәтиндәи нэ лазым данышасан?
Варса мүнэввәрлијин, ишыг зүлмәтдә галмаз!**

МАСГУД

Е] аллаһын сирдашы, эзиз досту Мәһәммәд,
О мұбарәк адыла башладым бир һекајәт.
Һарун Рәшид хәлифә олан вахты Багдадда
Масгуд адлы бир чаван газимышды шан-шөһрәт.

Бир күн Масгуд дөнүрдү евә узаг сәфәрдән,
Јоллар сакит, јоллар лал... сәс ешитди о, бирдән.
Кимсә аман диләјир, чагырырды көмәјә,
Елә бил ки, кәлирдн бу һәнирти гәбирдән.

Бахыб көрдү: бир огру гарәт едир гочаны,
Аг сачыны јазыгын бојајачаг ал ганы.
Полад тијә галханда, «ону гуртарым» дејә
Масгуд дәрһал мушгуруб дәһмәрләди атыны.

Маһир огру һијләјә әл апарды бу заман —
Зәрбәсини ендирди хиласкара накаһан.
Масгуд јара алмышды, гоча тамам хәтәрсиз,
Мәғлуб олан чәһисә тез чыхмышды арадан.

О икидин башында јер јох иди саламат,
Кичкаһыны, алыны ган бүрүдү о саат,

Гоча деди: «Борчумдур јахшылыга јахшылыг,
Жаманлыгын гәними кәрәк алсын мүкафат.

Еј гәһрәман, сән мәни борчлу етдин өзүнә!
Бу агыр јүк алтындан гачмаг јарамаз мәнә.
Һәјатымын, варымын хиласкары сән олдун,
Әмәлимлә хошбәхтлик күлсүн кәрәк үзүнә.

Мән нә бөјүк ағајам, нә дөвләтли бир бәјәм,
Нә ханам, нә баһадыр, әмримдә дурсун аләм,
Садәчә бир инсанам, хилас етдин әчәлдән,
Тәшәккүрү озүмлә мән апаран дејиләм.

Бир сәјјаһам, кәзирәм, долашырам дүнјаны.
Тәрк едәчәм сүһһ чагы бу горхулу мәканы.
Бәләдләјәк бир јери, көзлә мәни орада,
Кәләчәјәм үфүгләр ишыглашан заманы.

Кет, еј чаван, унутма, јолуна гој бу әмри,
Ач јарадан адыла гаршыдакы сәһәри.
Гадир аллаһ көмәјин, пәнаһын олсун сәнин.
Гучаглашыб ајрылаг, хиласкарым, кәл бәри!»

Масгуд деди: «Өзүнү борчлу билиб чәкмә гәм,
Шәрафли бир көмәјә чатсам аздыр јүз кәрәм.
Сән јардыма сәсләдин, мән дә кәлдим — борчумду,
Вачибдирсә јенә дә чанла-башла кәләрәм!»

Аҗрылдылар. Вахтында оғлан кәлди көрүшә.
Аз кечмәмиш гочајла дајандылар дөш-дөшә.
Гәдим бир сәрдабәјә гоча кәтирди ону,
Бурда кичик бир ағач хышылдајыр һәмишә.

Һәр јан сәһра, ортала бој атыбдыр бу ағач.
Үч мејвәси вар онун, һәр бириси надир тач:
Ағ, гырмызы, сарыдыр — гартәк, гантәк, бал кими.
«Сеч һансыны истәсән, гојмаз сәни наәләч.

Ағы јесән — ағылда һаким олар гүдрәтин,
Әкар јесән сарыны — ашыб дашар дөвләтин.
Гырмызыны јејәрсән — севәр сәни гадынлар,
Гәлбләрнилә јурд салар мәнәббәтин, һәсрәтин».

Диггәт едиб о икид, ихтијарын сөзүнә,
Гәт еләди бир гәдәр дүшүнүб өз-өзүнә.
«Истәмирәм ағы да, сарыны да, әмичан,
Јагут тәки алышан гырмызыны вер мәнә».

«Буну, ја өзкәсини дәрәрсән, өз ишиндир,
Сонра демә, бунда јох, мә'на онда дәрчидир.
Икид оғлан, кизләтмә, сәбәбини ач биләк,
Нијә гырмызы мејвә сәнә даһа шириндир?»

«Әлвәл салдым мејлими ағ мејвәјә — о паја,
Мүдрикликдә јетишим. — делим, әрши-ә'лаја.
Олум ағыл һакими! Гәлбимчәми бу мәним? —
Јох, јох, ағыл инсанчы салар бир күн бәләја.

Өзүм кими агыллы тапараммы һеч онда?
Агылсызы, наданы нејләјирәм һәр јанда.
Онлар илә инди дә, атрафымыз долудур,
О вахт кими дост билиб, дост чагыррам чаһанда?

Агылсызы агыллы етмәк мүшкүл пешәдир,
Ахмаглары дүзәлтмәк?! Мә'насыздыр бу тәдбир.
Јухун кедәр элиндән, гәм бүрүјәр дөврәни,
Богазындан лохманын кечмәси дә чәтиндир.

Сонра сары мејвәјә дүшдү дүзү, тамаһым,
Бу дүнјанын вар-јоху олар дедим пәнаһым.
Дүшүндүм ки, дүнјада һансы даһа гүдсүдүр —
Варлынынмы дөвләти, јохсулунму күнаһы?

Һөкмдарын күчү вар, билирам ки, дөвләтдә
Пула-мала сатылар көзәллик дә, гүдрәт дә.
Өзкәсинин парыны элә кечирмәк үчүн
Ләкәләниб пуч олар ләјагәт дә, исмәт дә.

Чалышмадан мал-мүлкә, вара чатмаг — ејибдир,
Вичданыны, аглыны пула сатмаг — ејибдир,
Варлысанса вида де, тәмәннасыз достлуға;
Вар-дөвләтин учундан досту атмаг — ејибдир!

Пул вериб вичдан алан өзүнү галиб санар,
Вичданыны сатан кәс көпәк олуб јалманар,
Пул вермәсәм кимсәјә, өзүм көпәк оларам.
Демәк ја мән көпәјәм, ја да бүтүн адамлар.

Белэ исэ, сечэндэ үч мејвэдэн бириини —
Гадын ешги дејилми эн дадлысы, шириини?
Һөкм еләјән гадындыр јарысына дүијанын,
Һансы һәдијјә верәр мәһәббәттин јерини.

Дүшмәним дә оларса, јухум гачмаз ахшамлар,
Онун гызы, анасы, бачысы, арвады вар,
Арвадынын да, јәгин, вар бачысы, анасы —
Һеч олмаса онлардан бири чыхар һавадар.

Гејлү-галсыз кечинмәз бир инсан да дүијада,
Бир кәс вармы салмасын арвадыјла ган-гада,
Күдурәти сүлһ илә ејләјәчәк ким әвәз?!
Әр гәзәбли көрүнсә, күвән јенә арвада!..

Баш наһагдан дурмајыр чијин үстә инсанын,
Одур чәкән һәр ишин, һәр тәдбирин планын.
Мән дә белә дүшүндүм, ахыр кәлдим гәрара,
Өлчүб бичдим сөзләри, кәрдишини дөвранын».

Фикир вериб Масгуда гоча диләди угур.
Дедн: «Оглан, сөзүн дә, гәрарын да доғрудур!
Белә агыл сәһиби вар-дөвләтә чатачаг.
Архајын ол, игбалын хошбахтлыга доғрудур!»

О ихтијар гәрибә көрүнәр һәр бахана,
Хош игбаллар атасы Хыдыр дејәрләр она.
Видалашыб оглана хејир-дуа верди о.
Јола дүшүб Масгуд да чатды доғма јурдуна.

Лэ кечмэди о, алды «Шәмси-чаһан» лэгэби,
«Дүнија даһиси» лэфзи дүз ачар бу мэтләби.
Онуи һекајәтини гој ешитсини һәсилләр,
Бәли, будур, таләјин, кәләчәјини тәләби!

Фәгәт индики кими, нә кизләдим, бу сөзү —
О заман да долујмуш наданларла јер үзү.
Мәһв олмушду Јахшылыг, камал, бир дә көзәллик,
Дөндәрмишди зүлмәтә онлар нурлу күндүзү.

Ахмаг, абдал адамын әмәли шәр, сөзү шәр,
Онларда Јох намусдан, тәфәккүрдән бир әсәр.
Бабаларын түрбәси, еј догма пак торпағым,
Шәрәфсизләр ојмаса, гојнуи бәһишт көрүнәр.

Вәзир олду о Масгул, тутду јүксәк бир мәгам,
О агыллы икидә халг бәсләди еһтирам.
Бир дәфә о, јухуда көрдү әзиз достуну,
Гоча Хыдыр сөјләди бу сөзләри биарам:

«Көзлә, достум, филан күи мөһкәм јағыш јағача,
Зәрәри су булуддан шырылтыјла ахачаг.
Ону ичән кимсәләр итирәчәк аглыны,
Һәфтә өтчәк бу дәррдән саг-саламат чыхачаг.

Буланачаг гујулар, көлмәчәләр, нәһрләр,
Көјдән кәләи бу бәла сели-сују зәһәрләр —
Гафил олма, көтүр сән еһтијатчын тәмиз су,
Күнләр өтсүн, совушсун үзәриндән дәли шәр.

Масгуд галхды сүбһи нура бојамамыш чаһаны,
Хәлифәјә демәкчин җахылашан бәланы.
Бу кечәки јухуну онлар биркә јоздулар,
Бир һәфтәлик су илә долдурдулар газаны.

Вахт Јетишди, көјләрдән һәмини јагыш јағанда
Хәбәрсизләр ағылдан мәһрум олду бир анда.
Күчәләрдә чәкишиб дартышдылар адамлар,
Сөјүш, нифрин башлады кечә-күндүз һәр јанда.

Бүтүн базар сәрхошлар јығнагыјды елә бил,
Ән агыллы шәхсләр дәли олду бигәфил.
Бахды вәзир, хәлифә тәәччүблә бу һала,
Бәдбәхтликди, күлмәјә галмамышды бир дәлил.

Вәзир илә хәлифә дилә тутду онлары —
Һамы чөлдән јыгышыб кетсин евинә сары:
«Дәлилийини бу мүдһиш күнләриндә јатын сиз,
Личаг јуху мәһв едәр бу азары-безары!»

Идракынын чилову әлдән чыхан адамлар
Чинди-чинли багырыб гышгырдылар о ки, вар:
«Бизим вәзир, хәлифә дәли олуб, ај аман,
Өлдүрмәсәк, бизләри фәлакәтә апарар!»

Дәликләрини о горхунч, сәрсәм һајы-һарајы,
Хәлифәни сарсыдыр, титрәдирди сарајы.
Әмр еләди хәлифә: «Вәзир, тез ол, чарә тап,
Сөјлә ичә сахлајаг чошуб дашан бу чајы?!»

«Аглымыз вар, дәлиләр бунунчуи өлдүрәчәк,
Лубанмајаг, вахтикән бу не'мәтдән эл чәкәк.
Сеһирли су аглыны апарыбдыр онларын,
Чарәмиз јох, о судан биз дә кәрәк тез ичәк!»

Оилар јагыш сујундан чамларына төкдүләр,
Дәлиләрә гарышыб ағылдан эл чәкдиләр.
Буну көрән дәлиләр эл вуруб, алгыш деди,
Мүдрик билиб, онларын өнүндә диз чөкдүләр.

«Өлүм! Өлүм дејәнләр диләдиләр эфв, аман,
Олду вәзир, хәлифә онлар илә меһрибан.
Гәза белә кәтирди кичбәсәрләр дәстәси
Ики нәфәр башчыны мәһрум етди ағылдан.

Ағылсызлыг ағыла һаким олур көр нечә!
Өз аглыла кетмәсән кедәр өмүр-күн һечә.
Шүүрсуза рам олуб архасынча сүрүнмә,
Өзкәләрә гул олмаг ишкәнчәдир, ишкәнчә!

ӨЗИМ ҲАГГЫНДА НАҒЫЛ

Шәһризад данышан бир нағылы мән,
Данышмаг истәрәм халгыма нәзмән.
Мустафајла Сәфа — о ики гардаш
Бағдад шәһәриндә тутмушду мәскән.

Җетим галсалар да агадан онлар,
О да сәнәткарды, бу да сәнәткар;
Сәфа нәгшбәндди, Мустафа рәссам;
Лакин онлар үчүн ағырды рузкар.

Башга кәнчләр кими, догма мөкәнда
Көнлү ачылмајан бу ики чаван да,
«Варлаанан јохсула әл тутсун» дејә,
Шәртләшиб Бағдада етдиләр вида.

Тале һәр бирини атды бир јана,
Кәнчдиләр, дөздүләр дәрдә, һичрана.
Сәфаны көндәриб Чинүмачинә,
Мустафа Балсура кәтирди пәнаһ.

Мустафа мәһрумкән дүңја малындан,
Аллаһ кәм етмәди рәһмини ондан;

Варланды, ев-ешик саһибби олду,
Артды мүштәриси онун анбаан.

Сүрдү күнләрини кәсби-камалла,
Олду навадары бәхт верән аллаһ;
Тезликлә бир оглан доғду арвады,
Әзим адландырды ушагы молла.

Әзим јаша долду кечдикчә илләр,
Охумаг заманы чатды, мүхтәсәр.
Кетди мэдрәсәјә, охуду ә'ла,
Мустафа оглуна бахыб етди фәхр.

Әзим рәссамлыга көстәриб һәвәс,
Алды атасындан мүкәммәл бир дәрс.
Мустафа өлэндә, онун оглуну
Еһтијач ичиндә көрмәди бир кәс.

Әзим чалырмагдан һеј ләззәт алды,
Һүнәри һамыны һејрәтә салды.
Онун гаршысына чыхмады бир кәс,
Вары күндән-күнә артды, чохалды.

Бир күн дүканында отурмушду тәк,
Кәлди бир ихтијар — үстү бәр-бәзәк.
Палтары, гаш-дашы ишыг сачырды,
Әзим тә'зим етди, гочаны көрчәк.

Рэссамдан ентирам, нэвазиш көрэн
Гоча да баш эҗиб диллэиди бирдэн:
«Сөҗлэ, гәриб чаван, сөҗлэ көрүм бир
Һансы бир пешәнин саһибсән сән?»

Эҗилиб гочанын гаршысында чәлд,
Деди: «Рэссамлыгдыр сечдиҗим сәнәт.
Атамдан өҗрәндим бу пешәни мән,
Рэссамлыгдыр мәнә рузи вә не мәт».

— «Агыллысан — деди — еләмирәм бәһс,
Амма бу сәнәти сечмисән әбәс;
Јаман эзиҗәтли пешәдир пешән,
Һәҗаты буна сәрф етмәҗә дәҗмәз».

Бу сөзләр Әзими сарсытды гәлбән,
Чаваб вериб деди: «Гоҗмарам ки сән,
Севдиҗим сәнәти саласан элә,
Нә еҗби, јункүлсә кисәм кисәндән».

— «Сәнә рәһмим кәлир, аҗ оғул, дүзү,
Даһа хошбәхт едир фәрасәт бизи.
Мән бир елм әһлиҗәм, кимҗакәрәм мән,
Гызыла дөндәрә билирәм миси».

Өҗрәксән пис олмаз буну, еҗ чаван,
Һәр кәсә ачмырам бу сирри, инан.
Јер үзүндә белә бир сәнәтми вар —
Аз әмәк сәрф елә, чохлу пул газан.

Көмәклик етмәкдир мәгсәдим сәнә,
Хор бахан вармыдыр, де, өз хејринә?
Өзүн көрәчәксән — јохдур јаланым,
Хитам вернләчәк шүбһәләринә.

Јохдур бош данышмаг адәтн мәндә,
Мис тап — вар-дөвләтә јетиш бир анда».
Әзим разылашды. «Сабаһ, лап еркән
Гоча — һазыр оллам, — деди, — дүканда».

Әзим шад вә хүррәм свинә кетди,
Анасыны ншдән хәбәрдар етди.
«Белә бир елм вар — деди анасы —
Амма бах... — дејиб башыны тәрпәтди.

Нә олар, мис дејир, вер бир гәдәр мис.
Әкәр сөзү дүзсә, варланарыг биз.
Амма еһтијаты вермә әлнндән —
Овсунчу олмасын о гоча иблис».

— «Гој олсун... Оглуна тәрәфдирсә һагг,
Әлимдән гуртармаз, кәлсә фырылдаг.
Јох, әкәр сөзүндә варса һәгигәт,
Вә'дә хилаф чыхсам, дејәрләр ахмаг!»

Әзим о кечәни олмады раһат,
Доланды башында мин чүр хәјалат.
Евдән мис көтүрүб дүкана кетди,
Јухудан дурмамыш һәлә чамаат.

Көрдү, ондан габаг кэлиб ихтијар,
Јаында һәм көмүр, һәм дэ көрүк вар.
Эни данышмага мачал тапмамыш.
Сорушду: «Мис һаны?» — гоча фитнэкар.

Тезчэ очаг чатыб, мисдэн гопартды,
Од үстэ гојдугу газана атды.
Елә ки, эријиб мајелашди мис,
Чибнидэн гара бир шүшэ чыхартды.

Гатыб — гарышдырды ашгарла миси,
Артды газандакы пыггапыг сэси...
Эрниш металы сојутду сонра, —
Гызыла дөнмүшдү о мис күлчэси.

— «Кечирмэк истэсэн буну сынагдан,
Апар бу күлчэни јохлат, еј чаван,
Десэлэр: «Бу мисдир, гызыл дејилдир»,
Бил ки, јохдур мэндэн јаланчы инсан.

Кедирэм ки, мане олмајым сэнэ,
Елә ки, сөзүмүн дүзкүнлүјүнэ
Инандын вэ көрмэк истэдин мэнн,
Кэл о баға сары, көрүшэк јенэ».

Эним зэркэрлэрини јанына кетди,
Әһвалаты деди, онлар ешитди.
Јохлајыб дедилэр: «Халис гызылдыр»,
Гочанын дедни сүбута јетди.

Бу текмә гызылы дүз үч минн үч жүз
Дилдаја сатарак, евә дөндү тез.
Анасы пуллары көрэрәк деди:
«Кәрәк о гочаны гонаг едәк биз».

Дәрһал һәмин баға јүјүрдү Әзим,
Тез тапыб гочапы, еләди тә'зим,
Деди: «Һаглысанмыш, ата, бу күндән
Гапымыз үзүнә ачыгдыр бизим!»

Бир овуч гызыл да чыхарыб гоча,
Деди: «Ал, сәиндир мөндәкн аҗча;
Кет бир аз шәраб ал; апар кет евә,
Орда данышарыг ахшам олунча.

Анчаг мән сәинлә галмалыјам тәк,
Намәһрәм бу сирри билмәсин кәрәк.
Гонаг кетмәлидир анан бир јана,
Сирримн сәинлә бөлмәлијәм тәк.

Күн батана кимн сән кет раһатлан.
Кәләрәм гаранлыг гарышан заман.
Јејәрик-ичәрик, сөһбәт ејләрик.
Амма бах олмасын орда јад инсан».

Доланыб базары, күн батанадәк,
Әзим шәраб алды, алды јер-јәмәк.
Анасы ешидиб шәрти Әзимдән,
Отагда оглуну гојуб кетди тәк.

Меј-мээ дүзүлдү сүфрәјә бајаг,
Гызыл-күмүшдэнди тамам габ-гачаг.
Хошгәдәм гочанын мүнтәзиријди
Тој-бајрам сајагы бәзәнмиш отаг.

Көјдән дүшмүш кими гоча, накаһан,
Ярыб гаранлығы кирди гапыдан.
Догма атасы тәк Әзим тез онун
Көксүнә сыхылды, хејли меһрибан.

Гоча һәр бучағы јохлады бир-бир,
Билди отагдакы јалпыз Әзимдир.
Еһтијат зәни етди рәссам да буну.
Шүбһәјә салмады ону бу тәдбир.

О кечә чох сөһбәт сләди гоча,
Сөһбәтдә маһирди о киди гоча:
Једиләр, ичдиләр; јујуб әлнини
«Инди дә меј ичәк — сөјләди гоча. —

Инсанлар гәдимдән бу күнә гәдәр
Јемәјни үстүндән шәраб ичирләр,
Бабалардан галмыш бу вәрдишдә мән
Нә нөгсан көрүрәм, нә дә бир зәрәр...»

Гоча чам далынча чам алыб әлә,
Сүрдү сөз атыны беләдән-белә.
Узада билдикчә узатды гоча,
Әзим шәраб ичди дүз үч пијалә.

Гочада ичкијә сонсузду мараг,
Әзимин јухусу кәлирди анчаг.
Үстәлик, Әзимин пијаләсинә
Нә исә бир дамчы гатды о алчаг.

Вахт өтдү, кечә дә кечди јарыдан,
Зарафат едирди гоча дурмадан;
Јуху дәрманилә гарышдырылмыш
Меји нуш единчә јатды о чаван.

Буну көзләјирмиш санки иштијар,
Фит чалды, беш гочаг олду ашикар.
Бир табута гојуб ев саһибини,
Кечәјкән орадан узаглашдылар.

Нараһат етмәди ону чинајет,
Гапыны өртмәјә көстәрәрәк чәнд,
Сүкута гәрг олан евдән узашды.
Кетди кедәнләрин архасынча чәлд.

Гамышлы саһилдә ләнкәр вурараг,
Бир кәми онлара мүнтәзирди, бах.
Әзими јербәјер единчә орда,
Кәмн узаглашды саһилдән бајаг.

Отуз күчлү икид авар чәкәрәк,
Сүрдүләр кәмини кечә сүбһәдәк.
Анасы чох кәзди оглуну евдә,
Көзүнүн јашыны ахытды сел тәк.

Әзимсә күнорта өзүнә кәлди,
Кәми дирәкләри бағрыны дәлди.
Көрдү буховлудур әли-ајағы,
Әсир дүшдүҗүнү о инди билди.

Әзим чинкилдәдиб өз буховуну,
Гәзәблә диндирди гоча мәл'уну;
«Нијә оғурлајыб мәни гачыртдын,
Нә һагла төрәтдин сән бу ојуну?»

— «Бу бош сөһбәтләри бир кәнара ат
Бизи ајырмышдыр дини е'тигад.
Мәним атәшпәрәст диними сәк дә
Гәбул етсән әкәр, азадсан, азад.

Сөзүмә бахмасан, данышма һәдјан,
Гамчылар дәјәчәк башына һәр ан.
Дөнмәсэн дининдән, тәригәтиндән
Зәнчири өмүрлүк дашыјачагсан.

Әзим: «Мүгәддәсдир — сөјләди — диним,
Одпәрәст дининә јохдур јәгиним.
Мин әзаб чәксәм дә һаггын јолунда,
Дөзәрәм, мөһкәмдир әгидәм мәним!»

Бу вахт кәлиб чыхды бир јыгын нөкәр,
Әзими о ки вар, әзишдирдиләр.
Ағрыдан һушуну итирдисә дә,
Зарыјан көрмәди ону бир нәфәр.

Аллаһ да һирслэнди бу һагсызлыга,
Курлады асиман, гопду гасырга,
Әсир Јаддан чыхды, һамы башлады
Фәган гопармага, шивән салмага.

Һәјәчан ичиндә о отуз гочаг,
Јатмајыб кечәни, галдылар ојаг.
Сәһәр дә ачылды, лакни нә фајда,
Курлады, күкрәди туфан артараг.

Бир агыздан деди о отуз нәфәр:
«Нә үчүн дәниздә гәрг олаг һәдәр?
Диллән, гоча көпәк, бир ничат јолу,
Бир гуртулуш изи вар исә көстәр!»

Көр нәләр төрәтди сәндәки фәсад!
Биз дашдан олсаг да, дад едирик, дад!
Бу иш аллаһы да гәзәбләндириб,
Бизә бу бәладан вармы бир ничат?

Бирчә хилас јолу вар, гоча шејтан,
Тез азад олмалы о душтаг оғлан.
Ону азад едиб истәмәсэн үзр,
Көпәк балыгына јем олачагсан!»

Бу сөздән горхуја дүшдү фитнәкар,
Галды тәрәддүдләр ичиндә начар.
Һирсли көзләр ону өз әсирини
Ачыб бурахмага еләди вадар!

Деди: «Сэрхошлугдан инчитдим сэни,
Сэн мэним баламсан, јахшы бил буу!»
Амма башга кэлэк, башга бир һијлэ
Мэшгул етмэдэјди һэмин мэлуну.

Эзим инананды доста-дүшмэнэ,
«Нијэ јалан десин ихтијар мэнэ?»
Јэгин сэрхошлугун бэһрәсидир бу,
Нијэ инанмајым гоча дејэнэ?

Ата, сөзләринин јохдур јаланы...»
Гоча тез багрына басды огланы.
Дәрһал кәсди күлэк, аллаһ-таала
Бир анда рам етди чылгын туфаны.

Эзимсә өзүнү санды бәхтијар,
Нә деди — јаратды гоча фитнәкар.
Бөјүдү һамынын көзүндә Эзим,
Она башга көзлә бахды адамлар.

Кэлиб бир саһилә јанашан кими,
Гоча дилә тутду јенә Эзими:
«Кәл дүшүб азугә едәк тәдарүк,
Сонра да керијә јоллансын кәми».

Эзим чавабында деди: «Өзүн бил».
Бу сөздән шад олду о кафтар сәфил.
Деди: «Көмәк етсәя мәнә бу ишдә,
Хидмәтчин оларам сәнин дүз јүз ил».

Саһилдә раст кәлди онлар бир дәфә,
Гоча дынгылдатды дәфи үч дәфә;
Дәфин тапылдыгы мазгал өнүндә
Торпағын алтындан чыхды үч дәвә.

Көрдүләр биринин үстүндә жүк вар,
Ики бош дәвәјә олдулар сүвар.
Тез жола дүшдүләр; һәммин дәфиеә
Саһил гумларынын үстә атдылар.

Хејли јол кетдиләр гумлугла онлар,
Уча бир зирвәјә бахыб ихтијар,
Деди: «Көрүрсәнми о думан-чәни,
Санки јердән којә чәкибләр һасар:

Бил ки, Гаф дагыдыр о думан, о чәи,
Тезликлә гутарыг јанында мәскән,
Гафын башындадыр рузимиз бизим,
Гартал олмалысан, алмаг истәсэн».

Јенә јол кетдиләр кечә сүбһәдәк,
Дан үзү гаршыја чыхды бир нәһәнк;
Сорушмаг истәди — бу нәдир — дејә,
Көрдү гоча јохдур, өзү галыб тәк.

Ешидиб сәсини онун ихтијар,
Әзими әһвалдан етди хәбәрдар:
«Оглум, тез ол, тәләс, јубанмаг олмаз,
Бу јердә күчлү бир див тутуб гәрар».

Эзим тез чапараг чатды гочаја;
Кэлиб јетишдилэр ахар бир чаја.
Чајын гырагыјла, дагын дөшүјлэ
Кэлиб јетишдилэр кен бир талаја.

Бурда дэвэлэри дајандырдылар,
Биринин гарныны тезчэ јардылар;
Јер дүзэлсин дејэ бир адам үчүн
Тамам бошалтдылар орда һэр нэ вар.

Ип вэ хэнчэр вериб гоча дедн: «Ал,
Дэвэинн гарнына кириб орда гал,
Бу өлү чэмдэји көрүб кэлэчэк,
Гафын тэк сакини чүтбашлы гартал.

Санчыб чајнагыны о бу чэмдэјэ,
Бир көз гырпымында галдырар көја.
Гонунча зирвэјэ, тикиши јар чых,
О гуш сэни көрчэк дүшэр үркүјэ.

Торпагы јумшагдыр, нарындыр дагын,
Торбаны онунла долдур архајын,
Багла бу кэндирлэ, ашагы салла,
Јүклэјим дэвэјэ о торпаг тајын.

Елэ ки, јетишди бу ишлэр баша,
Кэндиринн учуну бағларсан даша,
Енэрсэн ашагы: вериб эл-элэ
Рузиңи кэмијэ апаррыг гошаң.

Динлэјиб гочанын сөзүнү бир-бир,
Она эмэл етди: хэнчэр лә кәндир,
Бир дә ки, бир торба көтүрдү Әзим.
«Бах, жанылма» — деди о гоча кафир.

Нэлэр, нэлэр көрүб дүнјада инсан,
Фэлэк өз һөкмүнү дејилдир позан.
«Јазыја позу јох, тәвәккүл» дејә
Кәнч, чәмдәк ичиндә кизләнди һаман.

Дәвәнин гарныны тикиб ихтијар,
Зүлмәт магарада олду бәргәрар.
Гартал шыгыјараг алды чәмләји,
Галхды асимана, галхды — о ки, вар.

Елә ки, ләһши гуш тәпәјә дүшдү,
Әзим тез дәвәнин гарныны дешди;
Јанында бир инсан көрүнчә гартал,
Атыб шикарыны узага учду.

Бу јолла зирвәјә галхараг асан,
Торпагла долдурду торбаны оглан.
Кәндирлә бағлајыб онун ағзыны,
Ашағы саллады Гафын башындан.

Һавада гапараг гоча торпагы,
Гачмаға башлады үзү ашағы.
Үстәлик ипи дә апарды кетди,
О вичдансыз гоча, кәмфүрсәт Јағи,

Эзим баш ачмады онун фе'линдэн.
Деди: «Бэс бурадан нечэ дүшүм мэн?»
— «Бурда гурбан олуб мэнэ чохлары,
Онлардан бири дэ инди сэн ол, сэн!»

Дежиб бу сөzlэри экилди алчаг,
Эзим билди — гоча гајытмајачаг.
Чох кэзиб доланды гајалыглары,
Бир чыгыр ахтарды, тапмады анчаг.

Јол-из һарда нди бурдан еимэјэ,
Лакни гапылмады гэлби вэхмэјэ.
Бир аз мејвэ тапыб једи, узанды —
Јатды, «нэ олурса, гој олсун» дејэ.

Күи батандан сонра ојанан кэнчин
Көрүндү көзүнэ јыгып-јыгып чин.
Горхараг, бу јердэн гачмаг истэди,
Јухудан көз ача билмэди лакни.

Бирдэн јанына бир эждаһа кэлди,
О саат јухусу эршэ чэкилди.
Камына чэкмэмиш ону эждаһа,
Эзим хэнчэр чэкиб габага кэлди.

Эждаһа ганына бојанды хэнчэр,
Чэкилди бир јана о горхмаз эждэр.
Бөјүк бир агача дырмашды сонра,
Динчэлди орада сабаһа гэдэр.

Сэһэр Јухусундан ојанай заман,
Көрдү нэ чин галыб, нэ дэ ки, шејтан.
Көрдү вурушдугу эждаһа јалныз
Јатыр Јахынлыгда — ганына гэлтан.

Деди: «Саг олсајды горхуб күнәшдән,
О да бир хэлвәтдә тапарды мәскәй».
Чәкиб хәнчәрини деди: «Гој кедим,
Дриридир, өлүдүр — ајырд едим мән».

Бир аз да, бир аз да Јахына кетди,
Өлмүш олдугуну мүәјјән етди.
Сојуб дәрисиини кәсди бојабој,
Ешиб кәндир кими, һөрдү, дүзәлтди.

Баглады уч-уча онлары мөһкәм,
Јаранды бир күнә узун бир өркән.
Онун бир учуну даша бәнд едиб,
Саллады ашагы тамам хатирчәм.

Сылдырым гајалы бир дагды, о даг,
Әзим дүшүндү ки, олмаз јубанмаг.
О енди саһилә, јола дүзәлди,
Кәлдији чыгырла аддымлајараг.

Ачды — ачлыгыны сујла дәф етди,
Чох кетди бир көзәл сараја јетди,
Һејрәт едә-едә мәрмәрли гәсрә,
Дәјишиб јолуну о сәмтә кетди.

Ачыб дарвазаны кирди ичәри,
О бөжүк гәсрдә кәзди һәр јери,
Көрдү отагларда јохдур бир нәфәр,
Ахырда бир зала дүшлү күзәры.

Бир чүт көзәл көрдү Әзим о залда,
Јох иди тәјләрн һеч бир маһалда.
Шәтрәлч ојнајырды онлар, Әзимин
Көзү онлардајды — о чүт маралда.

Кәлчә саташында көзү гызларын,
Таныјыб дедиләр: «Јахын кәл, јахын.
Гочаг, сөјлә көрәк, нечә олду ки,
Инандын фе'линә о фитнескарын?»

Ешидиб гызлардан белә суалы,
Данышды башына кәлән әһвалы.
Гызларын үрәји көјрәлдн јаман,
Огланын һалындан олунча һалы.

Бәли, о гәрибә олунча сирдаш,
Көзәл көзләриндән ахды ганлы јаш.
Дедиләр: «Бағладын бизи өзүнә.
Јанымызда галыб, ол бизә сирдаш».

«Гој сиз дејән олсун; — сөјләди Әзим,—
Сиз — бачы, мән — гардаш; вар бирчә шәртим
Елә ки, вәтәнчүн дарыхдым — о күн
Ичазә верин ки, мән чыхыб кедим».

— «Танры говушдуруб бизи сәнинлэ,
Ондан нэ дэрд кэлсэ, дөзүб сәбр елэ.
Таблаш аҗрылыҕа; вахты чатанда
Бил ки, говушарсан өз вәтәнинлэ.

Севкилимиз деҗил, гардашымыз ол,
Гәлбиндә җер елэ достлуҕа бол-бол.
Аҗрылыг чатанда, һазырлыг көрүб,
Деҗәрик: кет, гардаш, сәнә җахшы җол!»

Анд ичиб әһд-илгар бағлады онлар.
Өмүрлүк достлуҕа вердиләр гәрар.
Кизли сахламады бири-бириндән
Ксилүнүн сиррини бу үч һавадар.

Әзим күмраһлашды, кечдикчә күн, аҗ,
Она доҕма кәлди бу кениш сараҗ;
Вәзмәк хәҗалына дүшдүмү — дәрһал
Гапылар үзүнә ачылды таҗ-таҗ...*

* Поема бурада җарымчыг галыб.

КИТАБЫН ИЧИНДӘКИЛӘР

Дан уядузу (Пәнаһ Хәлилов) 3

Ш Е Р Л Ә Р

«Артыг заманыдыр, соју еј үрәк!» (Тәрчүмә едәни Мәммәд Раһим)	19
«Овчу алинда бергут, ат чапыр бүтүн күнү...» (Тәрчүмә едәни Мәммәд Раһим)	23
«Кечәнин гоҗундакы аја бәнзәјир үтү...» (Тәрчүмә едәни Сүлејман Рүстәм)	26
«Елми олан кәсләри хошбәхт көрдүм һәјәтда...» (Тәрчүмә едәни Сүлејман Рүстәм)	29
«Еј мәним газахларым...» (Тәрчүмә едәни Мәммәд Раһим)	29
«Мая-гараны горујуб фираван күн сүрүр бај...» (Тәрчүмә едәни Мәммәд Раһим)	31
«Өҗрәниәмәиш данышма...» (Тәрчүмә едәни Ејваз Борчалы Көжекбаја. (Тәрчүмә едәни Сабир Алмазов)	35
«Ше'р сөзләр чәһәнчә ше'р бир хәзинәдир...» (Тәрчүмә едәни Рафиг Зака)	45
«Вәфат ејләјиндә бир әлиз инсан.» (Тәрчүмә едәни Рафиг Зака)	48
Пајыз. (Тәрчүмә едәни Рафиг Зака)	51
Кулембаја. (Тәрчүмә едәни Рафиг Зака)	52
Гыш. (Тәрчүмә едәни Сабир Мустафајев)	54
«Руһумта һәјәтдан бир нишанә јох...» (Тәрчүмә едәни Атиф Зејналлы)	56
«Ахыры волостној сечилдим...» (Тәрчүмә едәни Атиф Зејналлы)	58
«Агыялы адамлар дејән һәр сөзү...» (Тәрчүмә едәни Атиф Зејналлы)	64
Сәккизиликлар. (Тәрчүмә едәни Б. Адил)	66
«Нә гәдәр гәлбиндә нур јанар сәнин...» (Тәрчүмә едәни Агачавад Әлизадә)	74
«Мән ше'р јазмырам ки, әјдәнсинләр наданлар...» (Тәрчүмә едәни Агачавад Әлизадә)	76
«Ити агыя тамиздир, шәффафдыр буз һәјм тәк...» (Тәрчүмә едәни Агачавад Әлизадә)	78
«Гаршымында ики јоя нар — еһтирас вә вәһәббәт...» (Тәрчүмә едәни Агачавад Әлизадә)	79

«Руһум иичидир мәһни...» (Тәрчүмә едәни Агачавад Әли- задә)	80
«Аһ, көрәсән дүңјада нә олачаг гисмәтһи!» (Тәрчүмә едәни Агачавад Әлизадә)	82
«Салам сәһ, гашы јаһым...» (Тәрчүмә едәни Агачавад Әлизадә)	87
«Мәһни мәктубунла мәфтун едһб сәһ...» (Тәрчүмә едәни Әлиага Күрчаһлы)	89
«Күрәһинә төкүлүб һөрүкләр гатар-гатар...» (Тәрчүмә едә- ни Әлиага Күрчаһлы)	92
«Гәлбиндә е'тибар, вәфа, дәһанәт...» (Тәрчүмә едәни Әли- ага Күрчаһлы)	93
«Еј кәһчлик атәһним, һардасан, сәјлә?» (Тәрчүмә едәни Әлиага Күрчаһлы)	95
«Бир даһа севһнимәз, күлмәз бу үрәк...» (Тәрчүмә едәни Әлиага Күрчаһлы)	97
«Боз јабы кечәммәз көһлән кәһәри...» (Тәрчүмә едәни Әли- ага Күрчаһлы)	98
«Синәмдә гәм карван-карван...» (Тәрчүмә едәни Әлиага Күрчаһлы)	99
«Өмүр узар јолда солду...» (Тәрчүмә едәни Ијјас Тапдыг «Үрәһин һәр шејдән чирәһмәһи вар...» (Тәрчүмә едәни Ијјас Тапдыг)	101
«Көһлүмү дһндпрһр јенә мәһәббәт...» (Тәрчүмә едәни Иј- јас Тапдыг)	104
Баһар. (Тәрчүмә едәни Рафиг Зака)	106
«Хош сөз еһитмәдһм мәһ...» (Тәрчүмә едәни Мәммәд Иб- раһним Аразлы)	107
«Онлар атланар...» (Тәрчүмә едәни Мәммәд Ибраһним Аразлы)	110
«Атәһ дә, буз да вар јанягларында...» (Тәрчүмә едәни Мәммәд Ибраһним Аразлы)	113
«Көзләримһи киләси...» (Тәрчүмә едәни Б. Адил)	115
«Белә гәмһи-гәмһи вурма, сј үрәк...» (Тәрчүмә едәни Ејваз Борчалы)	117
«Ағылдаһ бала көрдүм...» (Тәрчүмә едәни Ејваз Борчалы Оспана. (Тәрчүмә едәни Ејваз Борчалы)	121
«Бурда јахшылығыһи өмрү бир аһлыг?...» (Тәрчүмә едәни Ејваз Борчалы)	122
«Артыг көһб чатды пәһһһтһм мәһним...» (Тәрчүмә едәни Сабир Мустафајев)	125
Ешһиһ дһли. (Тәрчүмә едәни Фикрәт Садыг)	126
«Јола чыхсан, доғру јола сеч...» (Тәрчүмә едәни Фикрәт Садыг)	128
«Кәләмәјә һилләјиб гәмһи көзләримһи мәһ...» (Тәрчүмә едәни Әһмәд Чәмһл)	130
«Ачлар истәјирләр дадлы бир јемәк...» (Тәрчүмә едәни Мирварид Дһлбази)	131
	134

«Өлдү ушаглыгын өзүн билмэдэн...». (Тэрчүмө едэни Мирварид Дилбази)	136
«Гојун суја кирсэ, јаглы олмаз су...». (Тэрчүмө едэни Мирварид Дилбази)	137
«Торпагым итсэ белэ, итмөрөм эсла өзүм...». (Тэрчүмө едэни Мирварид Дилбази)	139
«Кәлиним Мәлишә башсаглыгы...». (Тэрчүмө едэни Мирварид Дилбази)	140
Мәһишии агысы. (Тэрчүмө едэни Ејваз Борчалы)	143
«Довләтлинин бир дәрди вар...». (Тэрчүмө едэни Фикрәт Садыг)	149
«Гомалар арасында һисс едирәм ки, јадам...». (Тэрчүмө едэни Әһмәд Чәмил)	150
«Бир бәјни бир чапан арвады варды...». (Тэрчүмө едэни Фикрәт Садыг)	151
«Сәнил фикирләриниң оду илә исиниш...». (Тэрчүмө едэни Әһмәд Чәмил)	153
«Нә угурлу саат, нә хош чагдыр бу...». (Тэрчүмө едэни Фикрәт Садыг)	155
«Кәләчәк бүрүнүб думана, чәнә...». (Тэрчүмө едэни Фикрәт Садыг)	157
«Бош һај-күј — гурд улартысы...». (Тэрчүмө едэни Фикрәт Садыг)	159
«Баһарда чүчәрән көрпә от, көрән...». (Тэрчүмө едэни Фикрәт Садыг)	160
«Мән дә бир күн бирчә онуч нәм торпага дончәјәм...». (Тэрчүмө едэни Сабир Алмазов)	161
«Дүшүнчән дә ирдән тәк...». (Тэрчүмө едэни Сабир Алмазов)	163
«Гыrx јерә бөлүб сәни...». (Тэрчүмө едэни Мүзәффәр Шүкүр)	164
«Исан — әт, сүмүк долу бир кисәјә бәнзәјир...». (Тэрчүмө едэни Мүзәффәр Шүкүр)	165
«Шимшәк мөләји, Раһит...». (Тэрчүмө едэни Мүзәффәр Шүкүр)	166
«Домораја тохунма...». (Тэрчүмө едэни Мүзәффәр Шүкүр)	167

ПОЕМАЛАР

Искәндәр. (Тэрчүмө едэни Новруз Кәпчәли)	171
Масғуд. (Тэрчүмө едэни Гасым Гасымзаде)	179
Әзим һаггында һагыл. (Тэрчүмө едэни Әләкбәр Зијатај)	187

Абай

СТИХОТВОРЕНИЯ И ПОЭМЫ

(на азербайджанском языке)

Редактору *С. Алмазов*

Рисамы *М. Гасимов*

Бэдин редактору *Н. Насиров*

Техники редактору *М. Балакишијев*

Корреккторлары

М. Күлүшова, М. Мурадова

Жыгылмага берилмиш 14/VI-1970-чи ил. Чапа
издаланымыш 6/VIII-1970-чи ил. Кагыз форматы
60×90^{1/2} см. Физики ва шэрти ч. в. 6,5+^{1/16}
жап. шэк. Учот нэшр. вэраги 6,1.
Сифариш № 514. Тиражы 5000. Гијмэги 80 гэл.

Азэрбајчан ССР Назирлэр Советинин Девлэт
Мэтбуат Комитэси

Азэрбајчан Девлэт Нэшријјаты, Баки,
Һүсү Һачыјев күчэси, № 4.

26 Баки комиссары адына мэтбуат,
Эли Бајрамов күчэси, № 3.